

Slekta fra
KIRKEBY I MARIDALEN

Birger Kirkeby

Slekta fra

KIRKEBY I MARIDALEN

og litt om gården og inngiftede slekter

Slekta fra Kirkeby i Maridalen
© 2007 Birger Kirkeby

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndraging og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

Gårdens eldste historie.....	7
Nedre Kirkeby på 1800- og 1900-tallet.....	57
Kirkebyslekta fra Nedre Kirkeby i Maridalen.....	62
Kirkebyslekta på Holter i Nittedal.....	120
Kirkebyslekta på Nordli i Lørenskog.....	147

GÅRDENS ELDSTE HISTORIE

Innledning

Engang under krigen stod jeg på det laveste av kirkemuren på Kirkeby og fotograferte innover det langstrakte tunet med fjøs og låve med stall til venstre og stabbur, vedskjul og bryggerhus til høyre. Helt i nord ble tunet lukket av våningshuset. Jeg snudde meg og fotograferte mot Maridalsvannet med Kjelsås og Grefsenkollen lengst i sør.

Like nedenfor den skrånende kirkebakken svingte ”nyveien” fra vest mot nord. Vi kalte den Nyveien, enda den nærmet seg femti år i alder, bygd på slutten av 1890-tallet. Fra tunet gikk gårdsveien tett øst for sakristiet, som frem til 1921 ble brukt som potetkjeller. Gårdsveien var dengang anlagt rett over det laveste av kirkeruinen, nettopp på det stedet jeg stod.

Tidligere gikk gårdsveien mellom kirkeruinen og fjøset og videre vestover jordene helt til Hammeren, der Gamleveien kom ned fra skogen og fortsatte over en bro videre mot sør. Gamleveien ble en del av Greveveien som ble anlagt i 1823-24. Litt sør for Maridalen skole tok den egentlige Greveveien av og gikk forbi Kallerud, en gammel husmannsplass til Kirkeby, og fortsatte østover forbi Nes og Sander og nordover derfra gjennom skogen til jernverket i Hakadal.

Skolen kaltes til daglig Hønefoten skole, for enda en vei tok av like nord for Greveveien og gikk over til Kasa og videre etter Nyveien nordover i bygda. Alle disse veiene er i bruk den dag i dag.

Gården og navnet

Opprinnelig må gården ha hatt et annet navn enn Kirkeby, for den er atskillig eldre enn kristendommen i Maridalen. Gården omfattet i nyere tid hele området mellom Lautabekken i øst og Skjærsløva i

vest. I sør grenser gården hele veien til Maridalsvannet, i nord til egen skog, Kirkebymarka, fra gammelt. Nord for Maridalen skole renner Turterbekken ned i Lautabekken og danner gammelt dele mot Turter. Øgården er gården øst for Lautabekkens nedre løp, og Skjerven ligger vest for Skjærsljøelva og den nordvestre enden av vannet.

I gammelnorsk tid (ca. 1050-1350) må tre navnegårder¹ ha ligget i området som i nyere tid ble det Kirkeby vi kjenner, en i nord og en i vest for selve Kirkeby, som hadde jorder like vest og nord for kirken. Et bruk av Kirkeby ble prestegård, trolig med tun sammen med det andre bruket av gården, som prestebordet eide en del i, mens resten kan ha vært var i privat eie. Felles tun hadde mange delte gårder. (Se om betydningen av prestebord siden.)

Kanskje hørte tun med hus nær kirken til prestens gård, mens den nordlige delen var hus og tun til det andre gårdsbruket. På mange andre gårder i bygda kan det ha vært på samme måte. Noen kan ha hatt enda flere bruk, f.eks. Nes med Neskroken og Sander.

Maridalen kirkesokn

En slik oppdeling av gårdene som nevnt foran forekommer ikke å være urimelig. Vi må huske på at Maridalen utgjorde et eget kirkesokn med egen prest før svartedauden. En rekke gårder forsvant uten å etterlate seg så mye som et navn. Bare to i Maridalen av helt forsvunne gårder har vi navnet til, Åsterud (mellom Brekke og Brenninga) og Pøserud ved Vaggstein.

Maridalen kirkesokn kan ikke ha bestått av bare de gårdene i bygda vi blir kjent med på 1660-tallet. Da var det elleve gårder medregnet Brekke som i gammelnorsk tid var den sönste gården i Maridalen. Disse elleve gårdene hadde like mange brukere og tre husmenn. Regner vi 6 mennesker på hver gård, blir dette knapt åtti mennesker i alt. (Da er det regnet med 4 mennesker på plasser med husmannsfamilier.) Rikshistorikerne regner vanligvis med 6 mennesker pr. gårdsbruk² og noe mindre i husmannsplassene. Folketallet i Maridalen nådde kan-

1 Navnegård er et gårdsområde med ett og samme navn. Den kan være delt i flere gårdsbruk. Kirkeby er en navnegård. Tidligere var den delt i to bruk, Øvre og Nedre Kirkeby, til daglig kalt Oppegården og Negården.

2 Se bl.a. Jørn Sandnes i Cappelens Norges historie, bind 4. *Avfolkning og union 1319-1448* (Oslo 1977), s. 107.

skje det tredobbelte av det vi finner ved midten av 1660-årene, altså omkring 250 mennesker, men det var trolig noe mer. Her snakker vi om tidlig 1300-tall, og da var kirken omkring hundre år gammel. Den gangen kan det ha bodd 200-250 mennesker i Maridalen.

Rikshistorikere flest antar at folketallet i 1660-årene var kommet opp på det nivå det hadde før svartedauden. Det kan neppe være riktig, ikke for Maridalen og heller ikke for mange andre bygder. I 1660-årene er totalfolketallet for hele landet anslått til 440 000, derav 410 000 på landsbygda. Grunnlaget for beregningene er manntall. Men: Det er ingen grunn til å unnlate å anslå totalfolketallet for hele landet til 460 000 ved år 1300, ”hvis man i det hele vil nevne et tall”, sier Kåre Lunden.³ (Etter nye granskinger har han økt totaltallet for landet til ca. 512 000 før 1350.⁴)

I 1395 skulle husene bygges opp igjen på den delen som prestebordet⁵ eide på Kirkeby. Også de to andre gårdene som siden ble en del av Kirkeby kan ha vært delt i to bruk. Deling av så store gårdsenheter som de utgjorde, var vanlig i den overbefolkede tiden før svartedauden.

Av de to andre gårdene lå altså en trolig i nord. Det dreier seg om området der plassen Kallerud kom opp på slutten av 1700-tallet, med tillegg av jord nordover, dvs. det som var havn til Nedre Kirkeby helt fram til 1960, men nå er vokst igjen med skog. På 1800-tallet lå også husmannsplassen Stua (Kirkebystua) her. Mellom Kallerud og Kirkeby er det et lite skogstykke, men jordveien i Kallerud grenser altså i nord inn til den gamle havnehagen til Nedre Kirkeby.

I vest renner en bekk gjennom innmarka og ned i vannet en del hundre meter vest for husene på gården, og den danner et naturlig skille mot en gård som siden ble en del av Kirkeby. Den kan ha hatt tun ved gamleveien like øst for plassen Svingen og der Nedre Kirkeby hadde utlae fram til 1960-årene. I området lå flere husmannsplasser i nyere tid.

Området langs Skjærsjøelva, vest for Blåsås med blant annet plassen Svingen, som er en del av det vi regner med utgjorde en egen gård før svartedauden, ble omkring 1800 solgt til Bernt Anker som anla en jernhammer her, derav navnet Hammeren. På tangen ned mot vannet ble det brent trekull til bruk på Ankers stangjernshammer, og stedet

3 Ibid. 4: *Norge under Sverreætten 1177-1319* (1976), s. 266.

4 Se *Norges landbrukshistorie II* (2002) og Tidsskriftet *Heimen* 1/2004.

5 Prestebord er betegnelse for det gods som tilhørte et prestekall, og inntektene av dette, oftest leie av gårder eller parter i gårder, tilfalt prest etter prest i embetet.

heter ennå Milebonna og det ytterste Bonnatangen. Jernhammeren ble nedlagt i 1869.

I NG II 121-125⁶ føres det opp nærmere 60 gårdsnavn i Aker som ikke forekommer senere. Dette er etter noen utvalgte kilder, men ved å gå gjennom andre kilder i Riksarkivet finner vi enda flere navn på gårder som er ”forsvunnet”, dvs. at jordveiene er lagt til andre gårder. Flere av disse med adressen Aker kan ha ligget i Maridalen. Mange av gårdene var delt i flere bruk. Som eksempel kan vi ta den ”forsvunne” gården Hauger nord for Teisen. Det mellomste bruket av denne Hauger-gården er nevnt i 1324 (DN II 131⁷). Altså var den delt i tre bruk. Det nordre bruket på gården er dessuten nevnt på 1390-tallet (RB 252⁸).

Før vi går videre skal vi se nærmere på kirken som har gitt gården det navnet den har i dag, selv om den bygningen bare er en rest av det den engang var.

Kirken

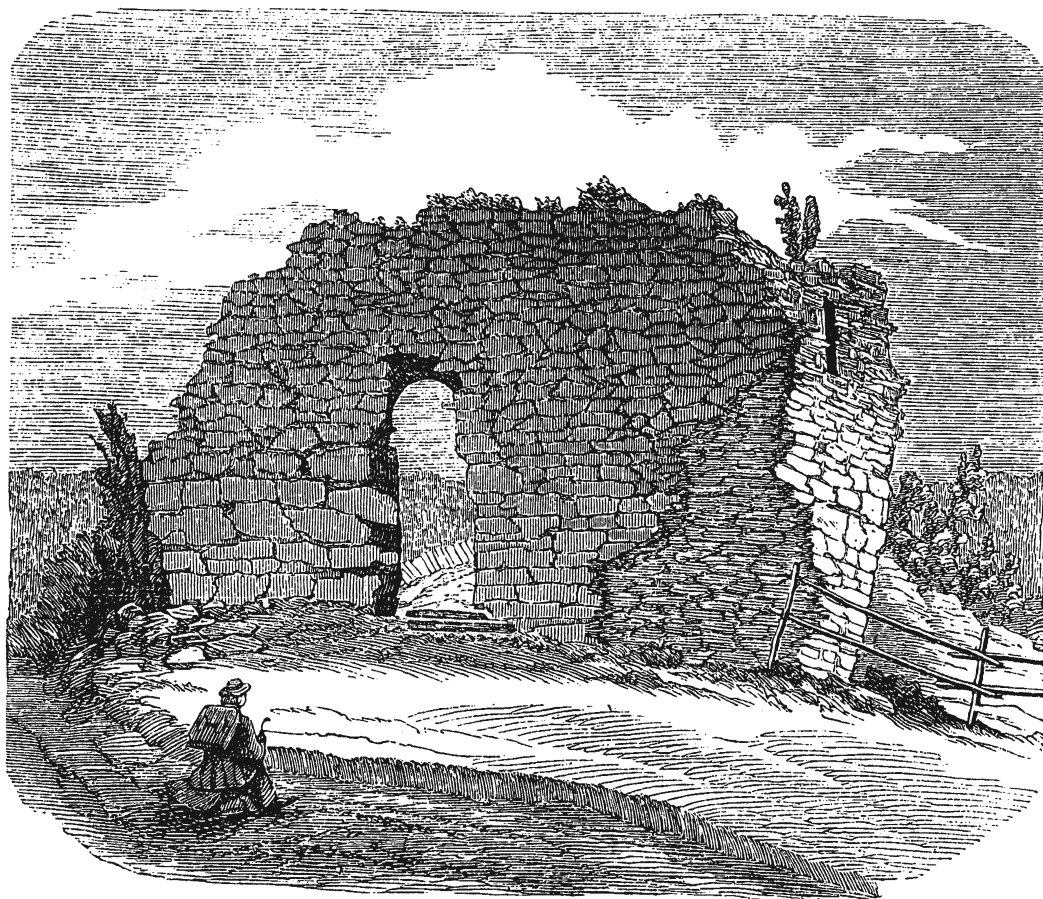
Kirken ble bygd i sørenden av tunet på gården, trolig tidlig på 1200-tallet. Den ble nedlagt etter svartedauden, men må lenge ha stått i sin opprinnelige skikkelse.

Vi kan forestille oss at kirken innvendig så ut omtrent slik under en messe i katolsk tid: Det var ingen prekestol og ingen preken, og folk stod under messen. Kirken var smykket med tepper, tjeld og billedfriser på veggene, og alterbordet var dekket med et alterklede i vakkert vevd eller brodert stoff. På forsiden hadde bordet en malt tretavle, en antemensale, med bibelske motiver. Oppå bordet var det trolig et forgylt helgenbilde i treskurd av den hellige Margareta, som kirken var viet til. Foran det stod tente lys i gylne staker så lenge messen varte. Hellige kar i forgylt sølv eller bronse hørte til alterutstyret.

6 NG II 121-125 = *Norske Gaardnavne i Akershus Amt* av Oluf Rygh (1898), s. 121-125.

7 DN = *Diplomatarium Norvegicum I-XXII*, Christiania/Oslo 1849-1992, inneholder oldbrev fra før ca. 1570. (DN IV 543 henviser til side 543 i bind IV, osv.)

8 RB 252 = Røde bok s. 252, dvs. *Biskop Eysteins Jordebog. Fortegnelse over Det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400* (trykt 1879). Kalt Den røde bok, fordi den tidligere hadde rød innbinding.

Nuiner ved Kirkeby i Maridalen.

Slik er kirkeruinen avbildet i Skilling-Magazin nr. 35 1862.

Rester av slikt utstyr fins på museer, også av en monstrans. I den skulle hostien vises fram under messen. Monstransen lignet kalken og hadde et høyt fotstykke. I hostien var det innviede nattverdsbrødet som var blitt Kristi legeme etter at presten hadde sagt innstiftelsesordene for messen, nattverdsgudstjenesten i katolsk tid.

Ikke noe av dette er fra kirken i Maridalen, og da kirken ble gjenopptatt få tiår etter reformasjonen i 1537 må den ha stått naken og uten tak. Tak og annet av trematerialer var kanskje det eneste som skulle til for å få den i brukbar stand. De protestantiske kirkene var uten utsmykning. En altertavle med motiv fra Kristi lidelseshistorie var ofte det eneste; i den første tiden manglet visselig det også.

Biskop Jens Nilssøn skriver om kirken i 1591: "*Marittedals kircke staar endnu vid mact, oc holdis prædicken vdi 3 gange om aarit, som er 3. Juledag, 3. Paaskedag, oc tredie Pintzedag.*"⁹

⁹ Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574-1597 (trykt 1885), s. 5.

Kirkegjerde og kirkegård

De eldste norske kristenrettene går tilbake til 1000-tallet, den tidligste kristne tiden i Norge. Der får vi opplysninger om *kirkjugardr*, et ord som blir brukt om både gjerdet rundt kirken og om gravplassen (KLNМ VIII 396¹⁰).

Kirken i Maridalen har vært av dem som ikke hadde gravplass. Fra Maridalen var det lett å komme til hovedkirken i Akersherad. Om vinteren kjørte man på isen over Maridalsvannet, om sommeren rodde man. Veien fra Oset nord på Kjelsås til Aker kirke er beskrevet av et vitne i 1466 (se under omtalen av gården Nes nedenfor).

Aker kirke var en av hovedkirkene vi finner i det store området fra sør i det gamle norske landskapet Båhuslen og rundt hele Oslofjorden til Vestfold. I alt dreier det seg om kirkene i Konghelle (nord for Göteborg), Svarteborg, Tune, Eidsberg, Aker, Sem og Hedrum. Opprinnelig ser det ut til at bare hovedkirkene hadde gravplass. Selv om det var jord for gravplass både i vest og sørvest, er det ikke funnet spor som tyder på at det har vært gravlegging ved kirken på Kirkeby.

Kristenretten i både Borgartingsloven og Eidsivatingsloven slår fast at det skulle være gjerde rundt hver kirke. Først når det var ferdig, kunne biskopen vigsle kirken. Lovene fastsatte også hvorledes gjerdene skulle holdes i stand, og det skulle gjøres hver vår.

Sankta Margareta og Maridalen

Kirken i Maridalen var viet den hellige Margareta. Det var også mange andre kirker, bl.a. hovedkirken i Hurum. To helgener hadde navnet Margareta. Den eldste levde i romerriket og ble henrettet som kristen i keiser Diokletians tid (keiser 285-305 e.Kr.); den andre levde på slutten av 1000-tallet og var gift med kong Malcom i Skotland. Hun fikk ry for fromhet og velgjørenhet, og hun bygde kirker, men ble helgenkåret først i 1251. Hennes dag er den 10. juni, mens den eldre har sin dag 22. juli. Det er henne vi har å gjøre med når det gjelder kirkene i Norge. Det ser vi tydelig av at hun blir kalt Margareta virginis (bl.a. RB 105), for hun nektet å gifte seg med prefekten, og det var den direkte grunnen til at hun ble henrettet.

10 KLNМ VIII 396 = Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bind VIII, spalte 396 (1963).

Et vitneutsagn i 1466 forteller at Nes lå nord for *Margretto vatn* (DN IV 703), og i 1396 nevnes *Nes j Margareto dale* (RB 249).

Vannet og dalen må ha hatt et annet navn før kirken ble bygd, for folk ferdes her og bodde her i tusenvis av år før kristen tid. Funn fra steinalderen er gjort rundt om i hele dalen, og øst for vannet var det steinbrudd der emner til steinøkser ble tatt ut for 6000 år siden, altså i yngre steinalder, også kalt bondesteinalderen.

Det gamle navnet på vannet er ukjent, men det kan ha begynt på Fry-, siden navnet på Akerselva i gammelnorsk tid var Frysja. Det kan ha vært en avledning av det opprinnelige navnet på vannet. Vi har flere slike tilfeller, f.eks. Mjær og Moss. I Ytre Enebakk ligger vannet Mjær, og fra det renner en elv som før het Mors, nå Moss, og byen med dette navnet er anlagt ved Mosselvas utløp i fjorden.

Kirkeruinen

Etter tradisjonen ble kirken ødelagt av lynnedslag tidlig på 1600-tallet. Alt treverk brant opp og murene raste delvis sammen. Hele

Fra gudstjenesten i kirkeruinen 7. september 1941.

vestveggen med inngangsportalen ble stående, likeså sørveggen nærmest vestveggen. Slik har ruinene stått siden, og slik vises den på tegninger fra 1800-tallet.

I Skilling-Magazin for 30. august 1862 er det en tegning av kirkeruinen, og den er ledsaget av en kort tekst: "Naar Henrik Wergeland i sit smukke Digt "Norges Natur" fremhæver "den fagre Maridal" som et af Landets yndigste Punkter, og endog nævner den ved Siden af den tit besungne Udsigt fra "Kleivens svimlende Portal", da er ikke Lidet sagt til Dalens Pris. Vel stirret ikke Øjet nysgjerrigt efter "fjernt blaanende Fjelde"... kun en Fjerdedels Mil lang Dal med sit spejlklare Vand, med dyrkede Marker og mørke, sagte skraanende Skovliden, gjør et saare behageligt Indtryk ved sit beskedne, landlige Præg: man har vanskeligt for at tro, at man her kun befinder sig en knap halv Mil fra den støjende Hovedstad. De ved Vandets nordlige Ende, paa Gaarden Kirkebøs Grund beliggende Ruiner af Maridalskirken, bidrager ogsaa til at forskønne Landskabet... at Almuen kun sent har kunnet forlade dette sit Gudshus, synes at fremgaa deraf, at man for 30-40 Aar siden plejede hver Julaften at lade brænde Lys ved Kirkens Mure. Disse viser, at den har havt en Længde af 22 Alen med 14 Alens Bredde og et halvrundt Kor."

Lysene i ødekirken

Teksten ovenfor sier at lys ble tent i kirken hver julaften for 30-40 år siden, altså omkring 1820. Tradisjonen var mye eldre. Den kom neppe hit med vår slekt i 1815, men må ha blitt overtatt fra de forrige leilendingene, og den fortsatte helt til Ingeborg, som den siste, forlot Kirkeby i 1974.

Far sendte hvert år to lys dit så lenge noen av våre var på Kirkeby. Det ene var til julaften, det andre til nyttårsaften. Han spikket en flat holder av gran med spiss i den ene enden til å stikke inn i muren, et rundt hull i den andre enden til å tre lyset ned i. Mens han bodde på Hauger og siden på Holter var det lettvinnt for ham å kjøre opp med bilen, han avla likevel julebesøk der. Siden reiste han enten selv eller sendte meg.

Om avslutningen av lysene i kirkeruinen fortalte far: "Herman sendte lys så lenge han bodde i Kallerud, men ikke etter at han kom

til Lørenskauen ved Movann. Jeg sendte lys fra Nordli til ca. 1970, og Ingeborg tente lys så lenge 'a orka og han Bernhard før det. Noen fra byen sendte lys under siste krig.”

I Aftenposten 26. september 1983 heter det at en gammel Nordmarka-venn, Erik Børresen, passet hver julaften på å plassere levende lys i kirkeruinen til og med 1979. Dette opplyses i forbindelse med at kirkeruinen da ble flombelyst, et anlegg skjenket av Maridalen Rotary Klubb til Oslo kommune.

Nå er selvfølgelig alt annerledes.

Prestegården

Den delen av Kirkeby som ble brukt til prestegård, dvs. det området som lå nærmest kirken, var altså atskillig mindre enn hele gnr. 62. De katolske prestene var ugifte, og de gamle prestegårdene var ofte små, atskillig mindre enn prestegårdene ble da de lutherske prestene fikk etablert seg med sine store familier. Rundt om i landet ble prestegårdene utvidet ved tillegg av nabogårder, to, tre eller enda flere. I katolsk tid var det vanlig at en prestegård var en del av en navnegård, mens et eller flere bruk av samme navnegård ble brukt av bønder.

Slike små prestegårder var det mange av på 1300-tallet. For eksempel hadde prestegården i Askim i Østfold bare en skyld på 6 øyresbol (RB 142). En vanlig fullgård var på 16 øyresbol eller mer. Gårder med skyld 15 øyresbol eller mindre var einvirkesbruk, og bonden der skulle klare seg med bare en halvvoksen gutt som leid hjelp. Om prestene ikke var gift hadde de likevel ofte både barn og konkubine. Svært ofte var de eiere av gårder privat. Det var også presten i Askim omkring år 1400. Etter hvert ble mange ødegårder lagt til prestegårdene. Alt i 1413 var gårdsbruk med skyld 3 + 9 + 16 øyresbol lagt til Askim prestegårds opprinnelige 6 øyresbol, og den ble en stor gård på 34 øyresbol.

Vi vet ikke hvor stor skyld prestegården i Maridalen hadde, men den ble det eneste av gårdsbrukene på Kirkeby som ble opprettholdt eiendomsmessig. Andre eiere av det store området mellom Lautabekken og Skærsløelva var enten døde eller ikke i stand til eller interessert i å hevde sin rett mot den mektige katolske kirken.

Maridalens kirke nevnes i biskop Øysteins jordebok bare med navn, ikke hva presten og kirken der eide som gav inntekt av den og av

andre gårder (RB 115). Det eneste nevnte er det Ogmund på Grefsen skulle gi.

Det ser ut til at Kirkeby ble liggende øde alt like etter svartedauden. Iallfall skulle husene på prestebordets part av gården bygges opp igjen snaut femti år etter den store farsotten. I det memorandum som biskop Øystein lot føre inn i jordeboka i år 1400, heter det etter ingressen, som er den vanlige for kirkene som i år 1400 ble ført inn i denne delen av bispejordeboka (RB 550):

*Memorandum at firi fem aarom bygdum ver Oghmunde a Grefsi
prestgarden i Margareta dale alders mala. sua at han gere nyo stofuo j
sama lafstæina. sua at forstofuna se v alnar bræid. med inkofua. ok ram
ifuer. ij budir. ij lodugolf. ok lafua millom. ok æit fios. ok hafua med
rudstaden sua mykit som prestbordet per aa. lægio laust um vj aar. ok
sidan gefue æin øyri pe. a hueri aare per af. vm sina lifdaga. En prestbolet
hafue læighu laust vm sine lifdaga ok halde husum uppi sidan gord ero.*

I denne teksten begynner tre forskjellige ord med prest: *prestgarden*, *prestbordet* og *prestbolet*. Det midterste betegner det godset som lå til prestens underhold, prest etter prest, ofte kalt mensalgods etter kirkelatinens *mensa pastoris*. Ikke sjelden blir det forvekslet med prestebol (ovenfor *prestbol*), som betyr prestegård. I memorandumet til biskop Øystein er det ingen forveksling. Der betyr *prestgarden* og *prestbolet* begge det som siden ble kalt ”prestegården” og ikke annet. Eldst ser betegnelsen *prestbolet* ut til å være. For Østfold nevner biskopens jordebok prestegården bare en eneste gang (prestegården i Trøgstad), mens det for de andre enten heter prestebol eller *abud prestens*, dvs. prestens bosted. Ordet bol betyr også bosted eller gård, gårdsbruk.

Nesten alle av de vel tyve prestegårdene i Akershus-området som biskopens jordebok nevner direkte, er kalt ”prestbolet” og et par ”abud prestens”. En del ganger nevnes også det gamle navnet på prestegården, slik som i Asker. Der utgjorde prestegården nesten hele Røyri; bare 1 1/2 øyresbol tilhørte andre. På linjen under er i jordeboka ført at prestebordet eide 8 øyresbol i Hauger, ”som ligger nest ved prestegården” (kan være en senere tilføydd opplysning). Her kommer altså den nye betegnelsen prestegård inn. At ”prestbolet” blir benyttet så ofte, kommer av at de eldste partene for hvert prestebord er avskrift av jordeboka fra 1316, og da var ”prestbolet” åpenbart den vanlige betegnelsen.

Som eksempel på tidlig utvidelse av en prestegård kan Løken prestebol (dvs. -gård) i Høland nevnes. Den var på 40 øyresbol, men pre-

Mannen med skjegg utvandret fra Nedre Kirkeby til USA. Her er han med familien sin over there. Bildet er trolig fra tidlig på 1880-tallet.

stebolet (en part av gården Løken) hadde opprinnelig bare vært på 10 øyresbol. Etter svartedauden i 1350 hadde et navngitt ektepar gitt 15 øyresbol i gården til prestebordet, som så makeskiftet til seg 15 øyresbol til. Alt i årtiene like etter svartedauden hadde prestegården blitt fire ganger så stor som den opprinnelig hadde vært. Dette var en tendens som særlig skjøt fart på 1400- og 1500-tallet.

Vi vender så tilbake til memorandumet om prestegården i Maridalen, som på moderne norsk blir slik:

”For fem år siden bygslet vi (det vil si biskop Øystein) prestegården i Maridalen til Ogmund på Grefsen for hans levetid, på den måten at han gjør ny stue på de gamle laftesteinene, slik at forstua blir 5 alen bred med innkove og ram¹¹ over, (videre) to buer, to låvegolv og låve mellom og et fjøs. Med rudstaden skal han ha så mye som prestebordet eier og ikke gi leie i seks år, deretter en øyre hvert år så lenge han lever. Men prestegården skal han ha uten leie sine levedager og holde husene i stand slik de siden er gjort (*halde husum vppi sidan gord ero*).”

Vitner til denne overenskomsten var sira¹² Peter, sira Olav, sira

11 Åpent rom under taket nærmest tverrveggen.

12 På 1400-tallet og tidligere var sira tittel for prester.

Arvid, Jon på Lindern (*aa Lindæimi*), Guttorm på Aker, Klemmet på Ullevål, Torer på Sogn og flere gode menn. (Av de nevnte var sira Peter presten Peter Gudbrandsson i Aker, nevnt alt 1381. Klemmet Gudleiksson på Ullevål levde ennå 1404. Se DN III og DN IV 543.)

Rustaden, nevnt i memorandumet fra 1400, er en betegnelse for stedet der det hadde stått hus tidligere og betegner ikke skogen, selv om stedet godt kunne være tilvokst med skog hvis området hadde stått ubebodd i nærmere femti år. Vi har en rekke slike tilfeller på 1400- og 1500-tallet der rudstaden betegner tomtene etter hus. Som eksempel kan jeg ta en skoggang i Øymark i Østfold i 1446 (DN VII 431). Menene begynte delegangen i skogen ”rett nord for rudstaden på Ottevik”. Ottevik er nevnt som gård i 1353 (DN II 229), men ble ikke ryddet som selvstendig enhet igjen.

Et slikt fellesnavn som rudstaden kunne gå over til å bli egennavn, og Rustad fins som gårdsnavn i mange bygder. Her er rudstaden stedet for de gamle husa. Det går også fram av uttrykket: ”Med(regnet) rudstaden (tun og hustufter) skal han ha så mye som prestebordet eier.”¹³

I skogen hadde et gårdsbruk den gangen andel (utregnet) etter skylda. Kongen kunne overdra noe av en allmenning til enkeltmenn så de ble eiere av skog, men det og egen skyldsetting av dyrket mark uten hus i skogen forekom ytterst sjelden.

Memorandumet forteller om to gamle bruk på Kirkeby, først prestegården, deretter et annet bruk, et som Aker prestebord eide, kalt ”prestbolet”, og det er dette Ogmund skulle bygge opp igjen husene på. Til slutt slås det fast at prestegården (som er nevnt først uten leievilkår) skulle Ogmund ha uten å gi leie så lenge han levde. Det ser ut til at prestebordet bare eide en skyldpart (kanskje den største) i det bruket som skulle bygges opp igjen. De to gårdsbrukene kan godt ha ligget nord og sør for hverandre på det langstrakte tunet Kirkeby hadde helt opp til 1960-tallet. (Det kan også være snakk om tre bruk og at det tredje var slått sammen med prestegården.)

Hvor stor skyld prestegården i Maridalen hadde vet vi ikke, heller ikke hvor stor skyld som samlet var lagt på gården Kirkeby. I Askim, Rakkestad, Berg og Onsøy i Østfold hadde prestegårdene på 1300-tal-

¹³ Dette er feil oversatt i Maridalen. Vakker og verneverdig. (Grøndahl 1989), s. 117: ”Han skal ha så meget som prestebølet eier av rydningen i skogen (Rudstaden), avgiftsfritt i 6 år, og siden skal han betale en øre penger av det hvert år.” Professor Edvard Bull har den samme feilen i Akers Historie (1918) s. 89.

Skoforretningen til John Kirkeby er huset midt på bildet. Det er ukjent hvor i USA dette var. John må være den Johannes som ble født på Kirkeby i 1826.

let bare 6 øyrebol i skyld, og i Råde ikke mer enn 5. Mange andre gardar hadde en skyld på mellom 3 og 6 øyrebol, og noen var helt ned i 1 øyresbol, dvs. 10-20 mål innmark. Noen få prestegårder var store også før svartedauden. Eidsberg prestegård ved hovedkirken i Øvre Borgarsysla prosti var på 32 øyresbol. Samme skyld hadde Tune prestegård ved hovedkirken i Nedre Borgarsysla prosti. Prestegården ved Aker kirke har vi ingen opplysninger om, men kirken var hovedkirke i Oslo prosti. (Fra 1500-tallet av ble skylda oppgitt i varer, oftest mel, malt og smør i Aker, ikke i den tids pengeenheter, slik det hadde vært for det meste tidligere.)

Underernæring og svartedau

Med oppdelinger av gårdene og de mange småbrukene, kalt kot, må det ha blitt vanskelige leve- og ernæringsforhold for svært mange. Selv om værslaget var mildere på 1300-tallet enn på 1600-tallet, kan

ikke dette på noen måte ha kompensert for det mye større folketallet før 1350 enn det mindre ved midten av 1600-tallet. Det anslag som er gjort for 1660-årene, kan selvsagt også være for lite.

Ved anslaget er ikke tatt hensyn til at kvinneoverskuddet ved midten av 1600-tallet var større enn noen gang i historisk tid.¹⁴ I 1645 ble koppskatten utskrevet, og den skulle ha med både kvinner og menn over 15 år. For landet som helhet viser det seg at listene har 125 kvinner pr. 100 menn. Selv om vi legger til ti prosent til 440 000, kommer vi ikke opp i mer enn ca. 495 000 med stort og smått for hele landet ved midten av 1600-tallet.

Svært mange av navnegårdene var altså før 1350 delt opp i en rekke gårdsbruk. Opplysningene fra Maridalen er dårlige, så vi kan ta et eksempel fra nabobygda i øst, Nittedal. Der var Bjertnes delt i minst fem bruk. Vi hører f.eks. om *sydra garden* i 1354 og om *aller øystaste garden* i 1396. Fra 1400-tallet av og fram til 1800-tallet var det bare ett bruk på navnegården Bjertnes. Før 1350 var ca. 85 gårder i bruk i Nittedal, i begynnelsen av 1500-tallet bare 20.¹⁵ Verre var det i Hakadal. Der var bare Kirkeby i bruk på 1400-tallet og ennå 1530 av de 65 gårdsbrukene som var her før 1350.

Dalen vest for Maridalen, Sørkedalen, ble helt forlatt i nedgangstiden. Folk søkte sammen i de sentrale delen av hver bygd, og for Aker var det fra og med Brekke mot sør, øst og vest. I Nittedal var det gårdene nær kirkestedet Dal, mens Hakadal kirke ble nedlagt og forsvant helt. Den var av tre, mens kirken på Dal var bygd i stein, slik som kirken i Maridalen.

Professor Andreas Holmsen var alt i 1937 inne på at de midtre og indre bygdene i Sogn var sterkt overbefolket før svartedauden, men jeg har ikke sett at han forfulgte dette emnet videre for andre deler av landet etter at han hadde skrevet den økonomiske og administrative historien for Sogn.¹⁶

Det viser seg at vi finner de samme tendensene til overbefolkning på Østlandet i de bygdene jeg har undersøkt, og det er over tretti. Det sier seg selv at næringsgrunnlaget ikke var tilstrekkelig for den befolkningen som var før 1350. Barkebrød har man forbundet med krigs- og misvekstår fra 1600-tallet og fram til begynnelsen av 1800-14 Se *Histoire des femmes en occident* (Paris 1991), s. 38.

¹⁵ Birger Kirkeby, *Epoker av Nittedals historie* (2003), s. 96 og 98f.

¹⁶ Norske bygder. Sogn. Andreas Holmsen: *Økonomisk og administrativ historie*, s. 39-103.

tallet, men det kan langt fra ha vært ukjent også i tidligere tider.

For en befolkning, der store grupper var underernært, hadde en så omfattende og alvorlig sykdom som pest større konsekvenser enn i de gode kornlandene Danmark og Sverige. Danmark hadde de rike jordbruksområdene i Skåne, på øyene og i østre del av Jylland, Sverige først og fremst Vest- og Östgötaland. I de to landene slo ikke svartedauden så hardt til som i Norge, og de tok seg opp igjen mye raskere etterpå. I Norge ble det en lang ødetid, i mange bygder særlig lang, som i Maridalen.

Lang ødetid

Det er altså tvilsomt om husene på Kirkeby ble bygd opp igjen i 1395 eller like etter. Det viktigste for biskopen var å slå fast kirkens eiendomsrett. Det ble gjort i et utall tilfeller, også der gårdene lå øde og der ingen bygde dem opp på nytt i biskop Øysteins tid.

Iallfall gikk Kirkeby snart inn i en lang ødetid, som alle de andre gårdene i Maridalen (unntatt Brekke), og først fra og med 1500-tallet ble gårdene etter hvert tatt opp igjen. Det er imidlertid usikkert om presten da brukte gården for egen regning eller om han bygslet den til bønder. De sparsomme kildene har ingen bruker her før i 1611, og ingen bønder forekommer i de få skattelistene (1593-94, 1600 og enkelte år fram til 1611).

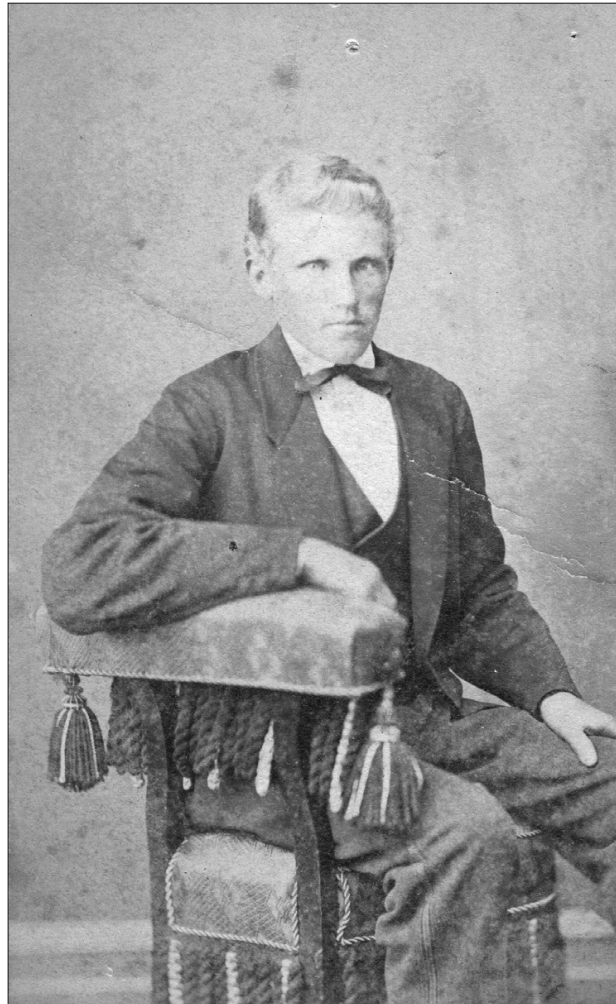
Prestene hadde fullt grep om gården også etter at bønder fikk slå seg ned som leilendinger med bygselbrev fra presten. Det viser en rettssak om gården mellom Peder Anker og de to leilendingene fra 1797 og flere år framover (se nedenfor).¹⁷

Prestene

Vi får ikke vite navn på noen prest i Maridalen, men siden det var prestegård her, må det også ha vært prester. Etter svartedauden i 1350 var det ingen. Det vanlige var at hver kirke hadde sin prest i gammelnorsk tid. Derfor het det sokneprest og soknekirke, og sokn kommer av å søke. I denne sammenhengen betyr det at befolkning-

17 RA. Kanselli-Breve 1. Dept. 28/7 1804. Nr. 1117.

Det eldste fotografiet vi har er av min bestefar som konfirmant. Petter Haldorsen Kirkeby ble født 1849, så det bildet ble tatt i 1863 eller 1864. Men dette bildet er av ham som voksen, trolig tidlig på 1870-tallet.

gen i et område som søkte til en og samme kirke utgjorde et sokn (dansk søge og sogn).

Anneks hører vi ikke om før et stykke ut på 1400-tallet i norske tekster. I Aker ble bare én kirke beholdt, så der finner vi ingen annekser på 1400- og 1500-tallet, slik som i Sogndal. Kaupanger og Ølmheim ble annekser til Sogndal (Stedje), men før 1350 hadde hver kirke der egne prester.

Margaretakirkens sokn og tre andre nedlagte kirkesokn i Aker ble en del av Aker sokn eller prestegjeld, også et nytt navn fra 1400-tallet av. (Sisteledet i prestegjeld kommer av gammelnorsk gjalda, som betyr å betale. Det området som betalte en prest for hans ytelser ble kalt prestegjeld. Ordet dukker opp i første halvdel av 1400-tallet.)

Enkesete

I katolsk tid skulle prestene være ugifte og ofre seg helt for Gud og sin gjerning. Prestene hadde likevel svært ofte samboere, kalt husholderske offisielt, men det folkelige navnet var prestedeie. Sisteledet i ordet kjenner vi igjen i budeie, hun som skulle stelle med buskapen. Prestedeia stelte med presten.

Etter reformasjonen fikk presten familie, ofte stor familie, men presteenke ble det ikke lovformelig tatt hensyn til før i siste del av 1600-tallet. Enkene fikk et enkesete, som regel en av de gamle prestegårdene i et av anneksene. Slik gikk det også i Aker, og her ble Kirkeby enkesete. Dette behøver ikke å bety at enkene slo seg til på slike gårder, men de fikk alle leieinntektene av dem, slik også for Kirkeby. Vi kjenner ikke en eneste presteenke som bodde her.

De tidligste kjente eiere og brukere

Vi kjenner ingen andre eiere fra 1300-tallet framover til 1800-tallet enn Aker prestebord.

Presten brukte trolig gården til seter, men det er ukjent hvor langt bakover dette forholdet gikk. Ogmund på Grefsen kan ha hatt seter og slåttland her omkring år 1400 (se foran).

I 1606/07 heter det at Kirkeby ble brukt av soknepresten, men i 1611 er det nevnt en HANS Kirkeby. Han skar 45 tylfter tømmer på Kirkeby sag og gav 1 dlr. i sagskatt. Hans er nevnt som bruker av gården ennå 1620.

I 1612 var en ERIK sagmester på Kirkeby sag, men han skar åpenbart mindre enn Hans, for skatten var bare 1/2 dlr. I 1613 skar Hans Kirkeby 15 tylfter bord på saga, og det samme ennå 1618.

Også andre er nevnt her, bl.a. drengen Per på Kirkeby i 1613 og året etter. Hans ble i 1618/19 dømt for å ha brukt saga ulovlig (se Skjerven nedenfor).

Hans skattet av Kirkeby sag ennå 1621/22, men siden var saga ikke i bruk. Han var bruker til omkring 1640. Da kom

OLA, som var skattepliktig sammen med kona og en kvinne til her i 1645. Han brukte gården i 1649, BJØRN i 1657 og 1664, og husmann da var Mons Andersen. Bjørn var her ennå 1676.

Målt etter dyreholdet var Kirkeby den nest største gården i Mari-
dalen i 1657, så Bjørn må ha drevet godt. Størst målt på denne måten
var Sander.

De gamle husene på Nedre Kirkeby

Omkring tyve meter fra vestre kant av nordveggen på kirken stod
fjøset, og nord for det strekte den gamle låven fra 1600-tallet seg.
Den hadde en lav innkjøring omtrent midt på. Inne på låven var det
en ganske liten åpning på hver side, en til fjøslaet mot sør og en mot
stallaet i nord. Alt høy måtte gafles av høyvogna, og når laegolvene
ble fulle måtte høyet gafles videre opp på fjøstak og stalltak. Det var
ikke til å undres over at høyonna måtte vare lenge på Kirkeby.

*Foran det gamle våningshuset på Nedre Kirkeby i juli 1897, fotografert
av norskamerikanere på besøk. Bak på bildet har en av dem skrevet Peter
Kirkeby July 1897. Til venstre står Henriette (født 1879), og videre ser vi
hunden Prins, Bernhard, Petter, Kristine og leke-trillebåra til Nils. Han
har løpt bak husveggen og gjemt seg.*

På Skjerven var det enda verre. Der måtte de stå utenfor låven og gafle høyet inn. Da brukeren spurte om det ikke var mulig å få låvebru, svarte Stalsberg, bestyrer for godseier Løvenskiold: Har dere ikke høy-gafler? Dermed var alt sagt.

På motsatt side av det langstrakte tunet på Kirkeby lå bryggerhuset med tilbygd vedskjul og hønsehus mot syd. Selve bryggerhuset begynte like nord for oppkjøringen til låven og gikk litt lenger mot nord enn stallen. I sydenden av det var et langstrakt kammers som ble brukt som drengestue.

Selve bryggerhuset bar preg av å være noe yngre enn låven. Det hadde to vinduer, et mot øst og et mot vest, ved siden av den eneste inngangsdøren, som førte rett inn til en solid peis. På siden av den, litt bakenfor, var det en diger bakerovn, og oppå den et rom som ikke ble benyttet, ikke til annet enn overnatting til farende fant som rak langs veien i gamle dager. Der var det godt og varmt i kalde netter etter at førti brød var bakt. Innenfor der, mot øst, var det også et rom, og der var mye gammelt plassert, til og med en steinøks, men slikt hadde jeg lite greie på den gangen jeg som barn var en flittig gjest på Kirkeby.

Nordenden av tunet ble lukket av våningshuset, en tømret kasse satt opp i 1904. Den gamle bygningen stod noen få meter lenger framme på tunet. Da det nye var bygd, var det en smal passasje mellom de to husene. Det gamle ble så revet. Far fortalte dette om det gamle våningshuset:

”På Kjerkeby stod det gamle huset like foran det som er nå, og da det var bygd kunne en såvidt gå mellom de to husa. Det gamle hadde bislag foran, og fra det kom en inn i en liten gang, så inn i ei stue, der sov vi og der åt vi. Den var mot øst, mot Øgården, og hadde omn, så var det ei mot vest, mot Oppegården. Innafor stua mot Øgården var det avpanelt et kjøkken. Der var det en feleomn.

Storstua var mot Oppegården, men der var det ikke omn. Et kammers var avpanelt den stua, og der var det omn. Nordafor det var snekkerstua og bua. Der kom jeg når jeg var slem. Det skjedde ikke så ofte, for en huska bedre den gangen enn nå. En kunne holde seg til Prins, han hadde så mjuk og god pels å holde kjakan inntil. Det var mer disiplin den gangen. Pryl var strengere straff, men det var ikke så ofte det hendte.

Jeg, Bernhard, far og mor lå i stua som vendte mot Øgården, Henriette i kammerset og tjenestejenta i kjøkkenet. Fra kjøkkenet var det

De to eldste kvinnene i slekta fotografert som gamle. Til venstre ser vi Dorte Børgersdatter (1787-11878), gift med Per Halvorsen Kirkeby, og deretter Berte Engebretsdatter (1816-83), gift med Haldor Pedersen Kirkeby.

dør inn til tilbygget på nordsida, og det hadde bu og snekkerstue. Dette tilbygget var så langt som hele huset, så det tok godt av for nordavinden. Jeg blei glad i detta hjemmet mitt, så det var vemodig da det blei rivi. Det gamle huset var vel kaldt, men jeg husker ikke det. Kjøkkenet var krukkete med peis med feleomn i.

I bryggerhuset stod vi når vi slakta grisa. Der satt 'a Gunhild når 'a bakte flatbrød hver sommer. Det gjorde vi i håballen. Han far måtte ha flatbrød. Om vinteren da vi hadde jente, bakte vi brød i den store bakeromnen som var i bryggerhuset.

Hver sommer ble bryggerhuset brukt som kjøkken, og der spiste vi. Det hendte også etter at det var bygd nytt våningshus, men blei stort sett slutt da han far vart sjuk. Likevel bodde vi i bryggerhuset siste gang så seint som sommeren 1919.

På Kjerkeby var det tre-fire uthus, bryggerhuset, stabburet og låven med stall i nordenden. I sørenden stod fjøset, men det var tilbygd låven.

Helt borte ved Hammaren stod utlaet. Der blei det henta høy om våren etter at snøen var gått, men før våronna.”

Gårdens hus i 1794

28. juli 1794 ble det holdt åbutakst på begge Kirkeby-gårdene. På Nedre, der Ola Olsen hadde vært leilending, ble først våningshuset synfart. Det var bygd av tømmer og inneholdt stue, kammers og kjøkken. I stua, som hadde tre fag vinduer med glass innlagt i bly, stod en kamin. I de to andre rommene var det et vindu i hvert. Kjøkkenet hadde skorstein, dvs. peis. Utvendig var bygningen kledd med bord. Den var ikke gammel og overalt i åbufri¹⁸ stand.

Et nytt, sekslaftet bryggerhus hadde et uinnreid værelse mot sør og ved enden et vedskjul bygd av reisverk og kledd med bord. I bryggerhuset fantes en skorstein og et vindu innlagt i bly. Huset var bygd for seks år siden, sa Ola Olsens enke Valborg Mortensdatter. Værelset ved bryggerhuset manglet innredning. Da materialene skulle tas i Kirkebys skog ble omkostningene bare 6 daler. Det lovte enka å ordne. Bryggerhuset var tekt med bakhon.

Fjøset, 12 alen langt og 9 alen bredt, var også bakhontekt. Det hadde 11 båser og en sauebinge. Huset var gammelt og råttent og så elendig at det ikke kunne stå lenge. Som brensel ble det taksert til 4 daler. Enka sa at hun alt hadde fått kjørt fram tømmer til et nytt fjøs. Oppsettingen ville komme på 20 daler.

En løebygning av tømmer hadde låve med golv. Denne bygningen, tekt med bakhon, var gammel, men like god og kunne stå i mange år. Den var ikke forfallen eller råttent og trengte ingen reparasjoner.

En annen løebygning var yngre, men også åbufri. Til den var bygd en bakhontekt hestestall med 4 spiltau. Nytt golv ville koste 7 daler.

Flere hus var det ikke. Jordveien var godt brukt ”som paa Bøndergaarde i almindelighed”. Skogen var felles for begge gårdene på Kirkeby.

Av dette ser vi at bryggerhuset var fra 1788, videre at låa bestod av to deler, den søndre hadde låve og golv. I nord var det bygd inntil en løe med golv. Den eldste delen var iallfall fra 1600-tallet. Vi vet ikke hvor gammel den nordre delen kan ha vært. Legg merke til at låve er betegnelse bare for det flate partiet som låvebrua fører opp til. På hver side av låven var det et såkalt golv, rom til høy og eventuelt annet fôr,

18 Åbu eller åbot var den plikt en leilending hadde til å holde husene på en gård i stand. Åbufall ble brukt om forfallet på husene og om forsømmelse av plikten. Loven er med i Magnus lagabøtes landslov fra 1274 og i senere lover.

f.eks. halm og riskvister. Bygningen som helhet kalles løe (i Maridalen lae). Nå har ordet låve fått den betydningen.

På en tegning fra 1844 av J.C. Dahl ser vi taket over sakristiet, som alt da var i bruk som potetkjeller. Stabburet like nordenfor er ikke med. Det ble bygd kort etter, visstnok i 1845.

På en takbjelke i bryggerhuset skal årstallet 1653¹⁹ ha stått, men bjelken kan ha vært fra et eldre hus.

De gamle husene rives

Da Ingeborg ble aleine høsten 1960, kunne det ikke gå lenge før hun måtte gi opp. Hun var seig og holdt ut lenger enn noen kunne tenke seg, ut det meste av 1960-tallet. Ny forpakter kom ikke. Kommunen hadde andre planer.

Tidlig på 1970-tallet vedtok kommunen at alle hus på Øvre og Nedre Kirkeby skulle rives. Det samme skulle skje på Store Brenninga sør ved Maridalsvannet og på Turter helt nord i dalen. Da rivingen på Nedre Kirkeby tok til, reiste det seg en proteststorm fra folk i bygda og fra andre. I spissen for aksjonen stod formannen i Maridalens Venner, museumslærer Rolf Rasch-Engh.

Lenge stod låven på Nedre Kirkeby halvrevet før kommunen gav litt etter. Alle hus på Øvre Kirkeby og Store Brenninga skulle bli bevart. Alle hus på Turter skulle rives helt, meldte Aftenposten 19. mai 1972.

På Nedre Kirkeby ble de to yngste husene bevart, stabburet fra 1845 som stod litt syd for bryggerhuset, og våningshuset fra 1904, men stabburet ble flyttet til nordenden av tunet.

Jeg vil også nevne litt om rivingen på Turter.

Turter

Denne gården var min oldefars eiendom fra 1874 til han døde i 1882. Aftenposten skriver i 1972 om rivingen der: "Ruinene av Turter gård griner en i møte. Slik har den gamle empirevåningen og uthusene stått siden juni i fjor, da kommunen satte i gang den famøse rivingen av en av dalens eldste gårder. Selve huset som det stod da med

¹⁹ *Kom til den fagre Maridal*, hefte utgitt av Maridalens venner 1972, s. 87.

*Henriette (født 1879) og
Bernhard (født 1882).*

sine fine bjelker er 150 år gammelt. Men vindusbeslag og kjellere førte en tilbake til 1700-tallet. Byantikvariatet betegnet empirevåningen på Turter som ”et fremmedelement i Maridalsarkitekturen”. Et par beboelseshus i det nære nabolag står. De minner mest om hus i nybyggerstrøk på Lillestrøm. Forstå det den som kan.”

Gårdsnavnet Turter er dannet av plantenavnet turt, en flerårig urt som blir inntil mannshøy. Den har en ugrenet stengel og spredte, finnete blad med store, triangulære endefliker. Den og kvanne er gjennom tidene blitt betraktet som typisk norske. Stengelen har en sprø og saftig marg, som har vært spist på samme måte som kvannestilkene, men er mer bitter. Blomstene er fiolette.

Turt forekommer i navn på flere steder i landet, et spesielt kjent er Turtagrø. Andre er Turtnes, Turtum og Turtedalen. I dialektene rundt i landet har planten turt dels andre navn.

Selv om alle hus på gården er revet, er innmark og utmark der fortsatt, selv om innmarka vokser igjen. Gården grenser i sør til Kirkeby, i vest til egen skog, i nord til Skar og i øst etter Lautabekken til Hauger.

Eiere av Turter

Oslo bispestol eide på 1300-tallet 2 spann smør i Turter (RB 238). Denne parten blir ikke nevnt seinere.

I 1574 var Aker prestebord eier av 1 pund (dvs. bismerpund) smør i Turter (*Thurther ødegaardt*). I 1647 var skylda satt ned til 1/2 pund smør. Bygsselherre var slottspresten, dvs. at presten ved slottskirken hadde inntektene av gården. Siden ble skylda økt til 1 1/2 pund og deretter til 2 pund smør.

De første kjente brukere på Turter

GUDMUND er i 1613 nevnt som bruker av *Thoffter*, og det var gården her. Han var bruker ennå 1620. Året etter og framover er en OLA nevnt, men seinest 1628 kom PER hit. Da var det også en Per på Skar.

KRISTEN, bruker av *Toeffter*, var enkemann i 1645. På gården var også 2 kvinner skattytere. Kristen var bruker i 1649, men i 1657 gav OLA Turter kvegskatt. Han var br. også i 1664, og da var Alf *Halden* husmann.

Vår slekt på Turter

Nils Olsen fra Sagstua i Hakadal²⁰ kjøpte Turter i 1874. Han hadde tidligere vært eier av Sørbråtan i Maridalen, og som skogdriver for baron Wedel Jarlsberg bodde han på Bakken ved Maridalsvannet.

NILS OLSEN 1823-82 ble g 1850 m Maren Gudbrandsdatter fra Elnesbråten i Hakadal f 1829. Barn:

- 1) Ole f 1851 i Hakadal.
- 2) Kristine f 4/10 1853, se Nedre Kirkeby nedenfor.
- 3) Gulbrand, utvandret til USA.
- 4) Anne Marie (Maria) 1863-1947, g m Karl Larsen Myhrhaug på Myrhaug i Hakadal.
- 5) Olava, g m vognmann Johansen i Kristiania (dattera Ruth, f 1904, vokste opp på Kirkeby og ble konfirmert der.

²⁰ Se Birger Kirkeby, Bygdebok for Nittedal og Hakadal. *II Hakadal* (1968), s. 132.

*Interiør fra det gamle huset, revet i 1904.
De fem mennene i storstua er ukjente.*

Sønnen Gulbrand kalte seg Gilbert i USA. Det må ha vært en skuffelse for Nils at sønnen utvandret (kanskje han ikke reiste før faren var død). Han skulle ha hatt gården. Nå solgte boet den i 1884 til A. Christensen, en hjemvendt norsk-amerikaner. En svensk loffer tok livet av ham, fordi ryktet sa at Christensen hadde mange penger liggende. Turter-mordet ble mye omtalt i samtiden. Boet etter Christensen solgte Turter i 1887 til Ole Hansen Løken.

Før han kom til Turter eide Nils Nordbråtan. Der la han inn vann, det første innlagte vann i Maridalen. ”Han hadde folk fra Hadeland til å borra furustokker.”

Nils Olsen Bakken, som han da ble kalt, kjøpte Nordbråtan på auksjon 29. oktober 1864 for 1100 spesidaler og fikk skjøte 5. januar 1865. Enke Marie Olsen Nes var eier til da, og det var hun som forlangte auksjon fordi kjøperen av Nordbråtan, Gunerius Jensen, skyldte henne penger han ikke klarte å betale. Hun hadde føderåd på eiendommen, og det skulle hun fortsatt ha etter at Nils ble eier. Hun ville ha 1500 spe-

sidaler for Nordbråtan, men måtte nøye seg med 400 daler mindre.

Far: ”Turter var stort nok til to bønder, sa ’n Nils. Han sådde på myrene på Turter - på tælan. Nils fikk visstnok et høylas over seg og døde av skadene. Han arba støtt. Han hadde snekkerverksted og smie, og om høstkvelde og vinterkvelde når det var mørkt gikk han ned på snekkerverkstedet sitt og arba. Da jeg var liten ønskte jeg at han bestefar skulle ha levd så jeg kunne ha vært med han og snekra. Sønnen Gulbrand dro fra Turter til Amerika. Der tok han noe land da det var snødekt, og det var han ikke særlig heldig med.

Nils kjøpte 1000 mål skau til de 400 måla som Turter hadde fra før. Mor sa at faren var flink, gjorde alt sjøl, slear, rokker og vever.”

Andre nabogårder til Kirkeby

Ødegården ligger øst for det nederste løpet av Lautabekken. Til daglig kalles gården Øgården, men i de skriftlige kildene er navnet Tømte på 1600-tallet, da gården ble tatt opp av øde. Det samme navnet finner vi i biskop Øysteins jordebok (RB) fra 1390-tallet:

Ødegården og Tømte er to navn som betyr det samme, en gård som lå eller hadde ligget øde, en det bare var tømte eller tømtesteinene igjen av som viste at hus hadde stått der og at det hadde vært gård tidligere. Da navnet alt på 1300-tallet var Tømte (gno. *Tuftir*, egentlig tufter), kan den ha ligget øde to ganger, først i en tidlig tid som vi ikke kjenner til, dernest i tiden etter svartedauden i 1350 (se neste nabogård, Nes like øst for Ødegården).

Eiere. Heggs prebende i Oslo domkirke (Hallvardskirken) eide 5 ertogbol i Tømte (*af Tuftum j Margaretto dale*, RB 256). Etter den lange ødetiden er denne parten, som svarte til 1 2/3 øyresbol, ikke nevnt igjen. Dette var en mindre part og representerte ikke hele gården.

Hovedparten må alt i gammelnorsk tid ha hørt til Maridalen prestebord. Den gikk i nyere tid over til Aker prestebord, og skylda av den var på 1600-tallet 1 1/2 pund smør.

Brukere. Matrikkelen 1647 nevner ikke Tømte. Kvegskatten 1657 har med to gårder i Aker med navnet Tømte, den ene i Maridalen og den andre i Sørkedalen, men det er ikke sagt hvilken er hvilken. Det må finnes ut på annen måte enn ved direkte opplysning. Den ene gården er nevnt under husmenn (Per Tømte) og rett etter er Anders i *Brende*

Gjester på Kirkeby foran kirkeruinen, visstnok på 1880-tallet.

ført opp og deretter Erik Lyse, så disse tre må være gårder i Sørkedalen. Tømte i Maridalen må være den som er ført opp under ødegårder og ble brukt av ERIK. Også i 1671 og 1676 var Erik bruker av Tømte, og da er det tydelig Tømte i Maridalen som er ment, det ser vi av skylda.

Bare en Tømte er med i manntallet for 1664, og der var PER bruker. Sønnen Mons Persen var soldat.

Nes ligger ved vika innenfor og øst for et stort nes som stikker ut i Maridalsvannet fra nord. Gården ligger altså ikke på selve neset, der ligger Tømte (Ødegården), og dette kan tyde på at Nes opprinnelig lå der og at tunet siden ble flyttet, kanskje da Nes ble delt for første gang. Navnet Tømte kan også peke i den retning ved at den fikk dette navnet da nye hus ble bygd på gamle tømtesteiner.

I den første perioden etter ødetiden etter svartedauden kan Nes ha brukt Tømte, som grenser inntil Nes etter en bekk. En annen ødegård, øst for Nes, ble sikkert brukt fra Nes, for den har alltid siden hørt til denne gården. Dette området strekker seg fra Bakken sør ved

Maridalsvannet og nordover helt mot Dausjøen. I dette beltet, mellom Dausjøelva i øst og en bekk i vest, kom det på 1700-tallet opp en rekke plasser, foruten Bakken plassene Brenners, Sittpå, Vestby, Vårnhus og Nordby.

I et vitneprov som ble tatt opp på Mørdre i Nes på Romerike 9. mars 1466 er Nes i Maridalen nevnt (DN IV 703). Den gamle kvinnen Astrid Torsteinsdotter vitnet om veifaret fra Sandaker i Aker nordover til Maridalsvannet. Sandaker hadde fri kjørevei til sør for gården O og skulle holde veien dit, videre oppover hadde O ansvaret for veien til skogs. Sandaker skulle holde halve veien til Oslo og kirkeveien (til Aker kirke, altså Gamle Aker kirke). Den andre halvparten vestover skulle Bjølsen og Åsen holde.

Den gangen var O (Store O og Lille O, nå Storo og Lillo) den siste gården nordover før Maridalsvannet øst for elva. Men Astrid fortalte at oppe ved vannet hadde Sandaker en eng som het Olavseng. Den lå der elva renner ut av vannet, og Sandaker eide halve fiskedammen ved oset og skogen ”ut til Arnarud (et forsvunnet gårdsnavn) ved elva og opp til allmannaveien. Ovenfor veien var Grefsen-gårdene eiere.

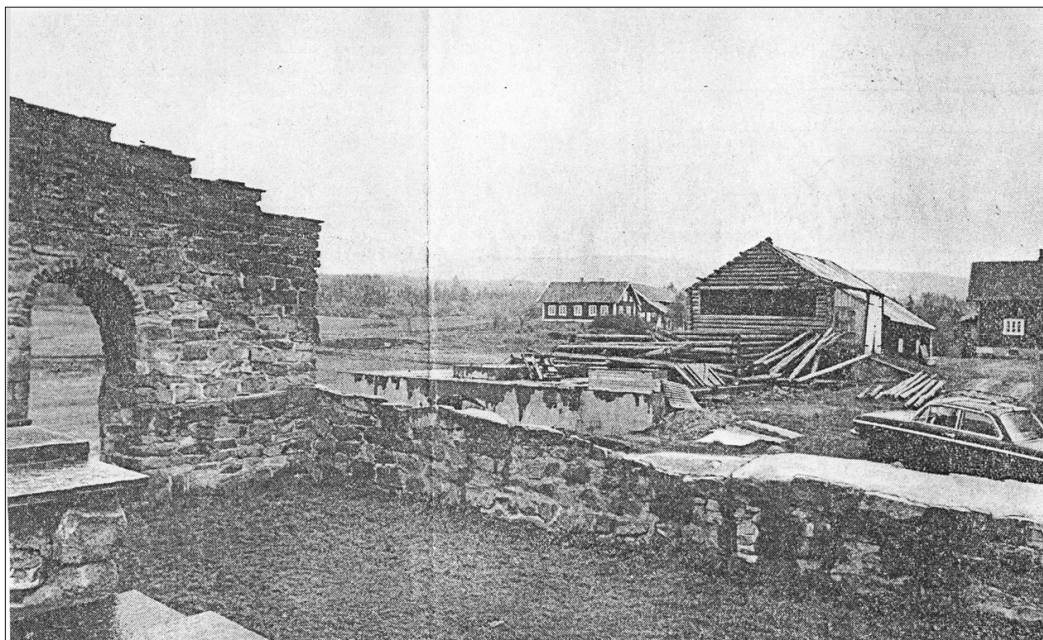
Sør for Fallandadal (dvs. Nydalen) ”fram ved elva” (nå Akerselva) lå Kinnbeinarud (også et forsvunnet gårdsnavn), og der var det sameieskog mellom Sandaker og O, og den lå mellom Sandaker og Kinnbeinarud.

Endelig fortalte Astrid at ”*Nes som ligger norden fyre Margretto vatn*, hadde far min under Sandaker (bygset) av sira Kolbein, erkeprest i Oslo, og mor mi hadde Sandaker og ødegården med i mange år etter at far min døde... og ikke veit jeg annet enn at erkepresten i Oslo eier det, og jeg minnes at det var slik for 70 år siden” (dvs. ca. 1396).

Det sies ikke direkte hvorfor vitnemålet ble tatt opp, men det framgår av Astrids ord at det gjaldt eiendomsretten til Sandaker og Nes samt veirettene. Hennes utsagn blir bekreftet av biskop Øysteins jordebok: Sikuland provente i Oslo domkirke eide i 1396 (RB 249) *Sandaker vid Frysiu alla jordena... Nes j Margareto dale ij hæf. bool*. Sikuland provente eide altså hele Sandaker og 2 hefseldebol i Nes. (Frysja var det gamle navnet på Akerselva.)

Eiere. Ifølge biskop Øysteins jordebok eide *Domkapitlet i Oslo (Sikuland præbende)* 2 hefseldebol²¹ i Nes. På 1400-tallet synes gården nærmest å ha ligget under Sandaker og ha tilhørt *erkepresten i Oslo*.

21 2 hefseldebol var en eiendom med denne skylda, og *hæfsælde* (slik skrevet i 1396) vil si et halvt sold (korn). Det svarer her omtrent til 2 2/3 øyresbol.

*Fra rivingen av husene på Nedre Kirkeby.
Foto: Rolf Chr. Ulrichsen i Aftenposten 19. mai 1972.*

I 1574 eide Aker prestebord 1 fjerding (= 5 lpd.) i Nes.²² I 1612 var skylda av denne del økt til 7 lpd., siden til 8 lpd. Størstedelen av gården må å ha vært i privat eie fra gammelt av. I 1615 eide *Amund Sinsen* 15 lpd. malt, som var gammelt odelsgoods.

Av dette og andre kilder kan vi finne ut at Nes bestod av tre eiendommer eller eiendomsparter fra gammelt:

Part I var 2 hefseldebol som i 1396 tilhørte Sikuland provente i Oslo domkirke. Denne parten er grunnlaget for at Sandaker brukte Nes, trolig til seter. Det kan ha ført til strid med eierne av resten av Nes, som iallfall tidlig på 1600-tallet var bønder i Aker, og det var åpenbart gammelt odelsgoods de satt med. Det er i lys av en slik strid vi må se det nevnte vitnemålet fra 1466. Geistligheten hadde i nedgangstiden, med hjelp av jordebøker, lettere for å hevde rettighetene sine enn bøndene, som sjelden hadde skriftlige bevis. Kanskje endte striden med at odelsbøndene, som største partseiere, med hjelp av vitner overtok denne parten i Nes.

Part II var den delen som i 1574 tilhørte Aker kirke og var på 5 lpd.

²² Skylda av en gård ble fra 1500-tallet av som regel oppgitt i vareslag, i Aker mest korn, mel eller malt, og den tids vektenheter var skippund (forkortet skpd.), lispund (lpd.). Siden det gikk 20 lispund på 1 skippund, ble 5 lpd. ofte kalt 1 fjerding.

malt (NKJ I 3).²³ Part II ble kalt Nes ødegård i 1616 og var da på 7 lpd. malt, og kirken er uttrykkelig nevnt som eneeier. Denne delen må rett og slett være det store området som strekker seg fra Bakken sør ved Maridalsvannet og nordover helt mot Dausjøen (se foran).

Nes ødegård er i 1647 ført opp som den eneste Nes-gården i Maridalen, og bygselherre for 1 1/2 bismerpund smør i gården var slottspresten ved Akershus. Denne smørskylda svarer til litt mer enn den gamle maltskylda (1 bpd. smør = ca. 7 lpd. malt, 1 1/2 bpd. smør = ca. 10 lpd. malt). Smørskyld ble gjerne satt på mindre parter eller gårder som lå øde lenge.

Part III var det egentlige Nes, og var i 1615 odelsgodset til Amund Sinsen i Aker, skyld 15 lpd. malt. Neste eiere var visstnok fire sønner av Amund Sinsen, Ola Østre Grefsen, Jon Sinsen, Kristoffer Åsen og Anders Lindern. I 1642 eide Anders Disen 3 1/2 lpd., mens resten var pantsatt til Rasmus Sørensen i Christiania. Han var i 1646 eier av halve odelsgodset, 7 1/2 lpd.

Brukere. KRISTOFFER NES bøtte i 1610 1 dlr. for å ha forsømt plikten å utføre skyssing.

To år etter gav han tredjetake av en ødegård som Aker kirke eide. Skylda var 1 tylft ”deler”, dvs. bord av grov dimensjon. Det var sikkert denne ødegården som Kristoffer måtte bøte hele 11 3/4 dlr. for å ha brukt uten å feste den og som ble kalt ”Mester Kristoffers ødegård”. I 1612 gav Kristoffer tredjetake med 1 ort *aff en ødegaardt ligger thill Aggers Kirche, giffuer Aarligen 1 thyllfft deller.*

Kristoffer brukte også Skjerven (se der) sammen med Per Kristoffersen, som kanskje var sønnen hans.

I 1613 skar Kristoffer Nes 20 tylfter på Skjerven sag og 15 tylfter på Kirkeby sag.

OLA bygslet Nes i 1617. Skylda er da oppgitt til 6 lpd. til Aker kirke, og Ola betalte 6 dlr. i førstebygsel. Men det var KRISTOFFER Nes som gav tredjetake i 1622/23 av 7 lpd. i *Ødegaard Nesz.* Året etter ble Akers kirkes gods i Nes ødegård i Maridalen for 7 dlr. bygslet til

GUDBRAND på *Reetued* (= Rødtvet?), og tre år etter gav Gudbrand Nes tredjetake av parten. Han var her til 1631/32. Dette skatteåret betalte

HÅKEN KNUTSEN 7 dlr. i førstebygsel av det som da stadig kalles Nes ødegård, og han var br. til ca. 1640.

²³ NKJ I 3 = Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen I. Oslo og Hamar bispedømes jordebok 1574-1577 (trykt 1929), s. 3.

Sander ligger ved den nordøstre enden av Maridalsvannet, altså øst for Nes. Navnet Sander er satt sammen av gno. *sandr*, sand, og *vin*. Det er bevart i skrift fra 1300-tallet og lød *Sandin* eller *Sondin*. Gården var da delt i to bruk, Østre og Vestre Sandin. I løpet av hundreåret etter har uttalen gått over til Sa`nner ved dissimilasjon, dvs. fordi det kom enda en n tett etter de to foregående. Sa`nnen er tungt å uttale, men i skrift forekom Sanden, Sandenn o.l. vekselvis med Sander ennå i første halvdel av 1600-tallet, trolig som avskrift av eldre forelegg.

[illegible]

37

var kommet opp i fullgårdsklassen. Skylda var da 30 lpd. malt, det dobbelte av skylda til Kirkeby og Skjervén. Nest høyest skyld i dalen hadde Hauger med 18 lpd. Disse tre stod i skatteklassen halvgårder.

På 1300-tallet var Sander delt mellom minst seks eiere, eller rettere: gården var delt i minst seks eierparter.

Part I. Korskirken i Oslo eide på 1300-tallet 1 øyresbol i Sander (*Jtem Sondini j Margareta dale øyris bol*) og dessuten *part II*, 3 øyresbol som kommunen (felles bordhold for prestene) eide i den østre gården (på Sander). *Part III* var 5 øyresbol som Korskirken var eier av i den vestre gården, og *part IV* var på 4 ertogbol (1 1/3 øyresbol) som sira Eiliv Gunnarsson hadde gitt (RB 296 og 297).

Part V. Nonneseter kloster i Oslo eide i 1396 4 1/2 øyresbol i Sander. Parten må ha vært gammel da og lenge ha hørt til klosteret, fra før gården ble delt i Østre og Vestre Sander. Bare *part V* er nevnt seinere. Det de andre eide er siden enten glemt i nedgangstiden eller makeskiftet og gått over til en av de to hovedeierne på den måten.

De fire nevnte partene, på til sammen 10 1/3 øyresbol, var alle mindre eierdeler i gården. Den må samlet ha hatt en atskillig høyere skyld, kanskje i alt på 30 eller 40 øyresbol, slik at østre og vestre bruk var på 15 eller 20 øyresbol, altså store halvgårder eller små fullgårder. (Svært små gårder eller gårdsbruk kunne være på bare 1 øyresbol, nevnt i flere bygder.)

Part VI i middelalderen var den delen som Aker prestebord var eier av (se 2 nedenfor). De fleste av de nevnte partene kan ha vært utleiebruk til en familie, da det var stor etterspørsel etter små gårdsbruk i den overbefolkede tiden før svartedauden.

Fra 1500-tallet av var altså Sander delt mellom bare to eiere:

1) Jordegodset til Nonneseter kloster ble ved reformasjonen konfiskert av kronen, som brukte klostereiendommene som lønn til framstående embetsmenn. Fra 1614 var det kansler Jens Bjelke som var forlent med dette godset. Parten hans i Sander var på 10 lpd. malt. Den fulgte regelmessig kanslerembetet fram til 1680.

Nonneseter kloster er ført opp som eier av en part med skyld 2 riksdaler med bygselrett i Sander i 1676, det samme som skylda av parten var i 1632, og den er da kalt *Sande øde*. Skylda er forresten det året oppgitt til ”2 daler eller 1 tylft godt sagtømmer”. Uttrykket *Sande øde* viser at dette dreier seg om en ødegård som ble brukt fra Sander.

2) Hovedparten i Sander må alt i middelalderen ha tilhørt Aker

prestebord. Skylda var i 1574 20 lpd. malt. Av de to Akers-prestene, soknepresten og slottspresten, hadde slottspresten inntektene av denne parten i Sander lenge på 1600-tallet. Kronen makeskiftet parten i 1699 til Gerhard Treschow.

Brukere. Sander var en av de fem gårdene i Maridalen som ser ut til å ha vært i bruk ved midten av 1500-tallet. De fire andre var Skjerven, Kirkeby, Nes og Hauger. Knut Skjerven er nevnt i 1557, og det er god grunn til å gå ut fra at det også var brukere på de andre fire gårdene den gangen, men deres navn får vi ikke i det sparsomme kildematerialet som foreligger.

ERIK Sander skattet av gården i 1611. Han ble i 1616 ilagt 8 ertoger 13 merker sølv (ca. 6 3/4 dlr.) i bot for i tre netter å ha huset sønnen Pål, som var dømt fredløs.

EMBRET er nevnt som bruker i 1618 og fram til 1630-åra. Han ble i 1618/19 dømt for å ha skåret tømmer ulovlig på Sander sag, i alt 6 tylfter (se Skjerven). Ennå i skatteåret 1621/22 gav han 1 dlr. i skatt av Sander flomsag. Det ble også skåret 3 tylfter der. Deretter ble saga helt nedlagt (se også Vaggstein).

I 1630 måtte Embret ut med 1 dlr. i stevnefall fordi han ikke møtte i retten for å svare for slagsmål med Hans Tåsen. Siden ble han dømt til 6 3/4 dlr. i bot for å ha stukket Hans med kniv. Her dreide det seg om gammelt nag. Alt i 1626 bømte Embret 1/2 dlr. for slagsmål med Hans Tåsen.

Enda verre gikk det med Embret og hans forhold til myndighetene i 1632. Han prøvde å snyte på tienden stat og kirke skulle ha av kornet han høstet. Det ble oppdaget, og bota ble hele 20 dlr., nesten så mye som det kostet å bygsle hele Sander første gang.

ØSTEN skattet i 1645 for seg og kona. Tre menn og to kvinner til gav da koppskatt fra Sander.

EVEN var her i 1664 og ennå 1676. Husmenn eller sønner er ikke nevnt i 1664, men en Jens Høland er ført under rubrikken ”løsgjengere”, dvs. folk som tok seg mer tilfeldig arbeid.

Skjerven (gno. Skarfvin), vest for Kirkeby, er den ene av to gårder i Maridalen med det som kalles vin-navn; den andre er Sander. Det er gårder av betydelig elde, men likevel ikke av de aller eldste. Slike navn viser at disse gårdene opprinnelig var eng eller utmark til en annen gård, for vin er et gammelt ord som betyr naturlig eng.

Nils (født 1893) og Bernhard (født 1882).

Skjerven ligger som nevnt foran ved den nordvestre delen av Maridalsvannet (og Sander ved den nordøstre. Nær midt mellom dem, ved et stort nes som stikker ut i vannet fra nord, har vi gården Nes. Den peker seg ut som den eldste gården i Maridalen og kan gå tilbake til tiden omkring Kristi fødsel, kanskje enda noe før. Skjerven og Sander kan ha blitt ryddet som gårder tidlig i den perioden som kalles romersk jernalder (ca. 0-400 e.Kr.).

Hele Skjerven kom i middelalderen til Hovedøy kloster som en av dette klosterets mange eiendommer i Aker, men i Maridalen eide det bare Skjerven og Skar. I resten av Aker lå i alt 63 gårder til klosteret på Hovedøya.

Skjerven ble som alle de andre gårdene i Maridalen liggende øde etter svartedauden i 1350. Det behøver ikke å bety at alle i dalen døde da, men helst at de få som var igjen samlet seg nærmere de mer tettbygde og beste jordbruksområdene av den store bygda Aker, for jordbruk og husdyrbruk var fortsatt det eneste grunnlaget for livberging.

Den første brukeren på Skjerven som vi får navnet på er nevnt i 1557, men gården må ha blitt tatt opp av øde en god del år før det, kanskje omkring 1530. De eldste gårdene var også av de første som ble ryddet igjen etter ødetida i de nesten tohundre åra etter svartedauen.

Det var naturlig både at disse gårdene ble ryddet først i en fjern fortid og at de ble tatt opp igjen først, for de lå på den beste og lettest dyrkbare jorda i hele dalen.

Gården kom i katolsk tid over til Hovedøy kloster, men ble i 1532 konfiskert av kronen, og Skjerven var en av de mange gårdene som da ble krongods.

Kronen makeskiftet garden i 1648 til landkommissær Johan Gar-mann. Skylda var i 1577 10 lpd. malt, men ble innen 1610 økt til 15 lpd.

Brukere. KNUT SKJERVEN bygslet i 1557 ødegarden Skar og gav 2 tylfter ”deler” i førstebygsel. Han må ha drevet Skar som underbruk eller seter, for tre år etter er det under *Ødegaarde vdi Aggersherrit* ført at Knut *Skierffue* betalte 12 skilling i skatt.

En KNUT er nevnt på Skjerven også i 1610, men det kan ha vært en annen, kanskje sønn eller sønnesønn. Denne Knut gav i 1610 3/4 dlr. i tredjetake av 15 lpd. krongods, så han hadde vært her fra seinest 1607.

Knut gav i 1607 tiende med 1 1/2 tn. havre og 1/2 settung ”rug eller hveite”. Han overlot i 1610 en tredjedel av bygsla til

PER KRISTOFFERSEN, trolig fra Nes i Maridalen (se der). Per gav 6 dlr. i førstebygsel. Alt i 1611 er han ført opp som eneste bruker på Skjerven. Dette året slapp han, som de andre bøndene i bygda, med halv skatt fordi han gjorde *ugedags Arbeide her thill Slottett* (dvs. Akershus).

Per dreiv sag og gav 1 dlr. i skatt av den i 1612. Han skar 40 tylfter tømmer på saga det året - og Kristoffer Nes det samme.

Ikke før i 1615 gav Per 24 dlr. i førstetake av de 15 lpd. som Knut hadde brukt. Dette året måtte han og Petter Vaggstein bøte 1 dlr. for ikke å ha møtt etter stevning av lensmannen. Seinere samme år gav Per og fem andre bønder i Aker hver 1/2 dlr. i bot for ikke å ha møtt etter stevning for penger de skyldte.

1615 var et år Per var ille plaget av kongens fut, og ny bot ble det fordi han hadde latt Tomas Evertsen og Jens svenske i Oslo hver avle 1 tn. korn på ”kongens gård Skjerven”, og som leilending hadde han ikke lov til slikt. De to fra Oslo måtte bøte til sammen 6 dlr. for denne gjerningen og dessuten vel 23 dlr. for å ha ført vekk kornet fra Skjerven etter at det var beslaglagt.

Per ville nok få mest mulig ut av gårdsbruket, og det ser nærmest

*Bernhard fotografert på
Gardermoen av fotograf
H. Haslerud i 1904.*

ut som han stykket det opp og leide ut til noen og hver. En Berdinus i Oslo avlet 2 tn. korn som han måtte bøte vel 11 dlr. for til kongen. Mats Rasmussen, borger i Oslo, hadde tatt ett lass høy på Skjerven og ble idømt 1 1/2 dlr. i "tak" og dessuten 6 3/4 dlr. for å ha ført det fra gården. Sjøl slapp Per billigere fra det, men han måtte også ut med 1 dlr. i bot for å ha unnlatt å føre skatteved til slottet (dvs. Akershus festning og slott).

I 1617 ble jordeboksrettighetene til gården forhøyet, mens skylda skulle være som før, 15 lpd. Året etter skar Per 6 1/2 tylfter bord på Skjerven sag og ble idømt bot for det året etter. Sagkommisjonen av 1618 hadde "avdømt" den saga og en rekke andre sager. Kongen var redd for at skogene skulle bli uthogd og hadde grepet inn mot den frie sagbruksdrifta. Per måtte bøte vel 6 1/2 dlr. for ulovlig sagbruk, som det het, og dessuten betale 3 ort for hvert tylft bord han hadde skåret. Hans Kirkeby ble dømt for samme forseelse ved Kirkeby sag, som han hadde skåret 2 1/2 tylft på.

Ennå 1618 skar Per 15 tylfter på Skjerven sag, men så måtte han og

mange med ham gi opp sagbruksdrifta. I 1620-åra var bare fem sager i bruk i hele Aker. Bøndene her gikk over til å satse mer på fedrift, blant annet ved å leie områder i Nordmarka til setrer. I 1620/21 slo Per Skjerven seg sammen med Jakob Sandaker og Hans Tåsen og leide ”et stykke skog i almenningen, kalt Bjørnsjø skog”, som ble satt til 1/2 daler i årlig landskyld. I førstebygssel betalte de 5 daler. En rekke andre bønder gjorde som disse:

Tollef Frogner fikk førstebygssel på ”et skogstykke kalles Tryvann skog”, skyld 1 daler, førstebygssel 8 dlr., Gunner Sogn og Rasmus Vindern på Blandvann skog, skyld 3 ort, førstebygssel 3 dlr., Jens Ullevål og Anders Lindern på Langmyr skog, landskyld 1/2 daler, førstebygssel 5 dlr.

På Skjerven tok Per inn en bruker til, som fikk førstebygssel på halve gården i 1621/22:

OLA gav 8 dlr. for å tiltre bygsla, og to år etter betalte en ANDERS JØRGENSEN like mye for å få bruke den andre halvparten. Anders gav tredjetake av den ene halvdelen av gården i 1626/27 og av den andre halvparten året etter, så han har trådt inn i bygsla etter Ola.

Anders overlevde kanskje peståret 1629-30. Han er iallfall nevnt i 1632, men året etter lå gården øde.

I 1630/31 hører vi igjen om Skjerven sag, da brukt av en byborger ved navn Peder Sørensen, men siden på 1630-tallet var ingen sager i Maridalen i lovlig bruk (se Vaggestein).

En NILS bygslet i skatteåret 1633/34 hele Skjerven, ”som lå øde og som ingen ville bruke”. Han slapp med å betale 9 dlr. i førstebygssel.

GUDBRAND og kone var skattytere i 1645. Dessuten var det 3 menn og 3 kvinner til på gården da koppskatten ble innkrevd dette året. Gudbrand var også bruker i 1649.

OLA, bruker i 1664, hadde sønnen Pål. Husmenn var Erik vikværing, dvs. at han var fra Båhuslen og en av de mange som rømte derfra da den landsdelen ble svensk. (Skjerven var en av de fire halvgårdene i Maridalen. De andre var Kirkeby, Nes og Hauger. Sander og Brekke var eneste fullgårder.)

IVER var br. fra slutten av 1660-åra, g m ANNE HANSDATTER, som det var skifte etter 3. august 1691 (ASk 4-63b).²⁴ Barn: 1) Lars, 2) Ola, 3) Hans, 4) Magnhild, 5) Anne, 6) Marte, 7) Barbro.

²⁴ ASk 4-63b = Aker sorenskriveris skifteprotokoll nr. 4, folio 63b. Den ligger i Statsarkivet i Oslo (forkortet SAO) i Riksarkivbygningen på Kringsjå ved Sognsvann.

De tre nordligste gårdene i Maridalen

Helt nord i dalen ligger Vaggstein øst for Skarselva, som kommer fra Øyungen i Nordmarka, og Skar vest for denne elva. Sør for disse to gårdene er det en stort område som er lik en veldig haug, og oppå den ligger Hauger med sørvendte, fine jorder. Denne gården forpaktet far fra 1926 til 1929. I øst senker lendet seg ned mot Dausjøen, som Skarselva renner ut i. Fra Dausjøen renner vassdraget videre og er dele mellom Nes og Sander før elva renner ut i Maridalsvannet. I vest senker lendet seg fra Hauger ned til det myrområdet som Lautabekken kommer fra.

Skar, navnet (gno. *Skard*) betyr skaret, ligger under veståsen nord for Turter. Garden er den nordligste i Maridalen.

Eiere. Oslo bispestol eide på 1300-tallet en part på 2 hefseldebol i Skar (j *Skarde j Margareto dale ij hæfsælde bool*, RB 213). Denne parten er ikke nevnt seinere.

Resten av garden (eller det meste av resten) var i katolsk tid en av eiendommene som tilhørte Hovedøya kloster, og kronen konfiskerte godset til dette klosteret i 1532. Skylda i nyere tid var i 1577 1 mark i penger, kort etter 1610 økt til 6 lpd. malt, omkring 1640 til 10 lpd.

Landkommissær Johan Garmann makeskiftet til seg 6 lpd. fra kronen i 1648, og Christopher og Johan Didrikssønner fikk skjøte av kronen på de øvrige 5 lpd. i 1663.

Brukere. KNUT Skjerven bygset i 1557 *Skjør ødegaard*, som må være gården her. Den ble altså brukt fra Skjerven, trolig til hogst og havn og til seter.

Navnet på brukeren får vi ikke i 1606/07, men han ytte tiende med 1/2 tn. havre. Trolig var brukeren Per, som iallfall var her tre år seinere, da han gav tredjetake av gården.

PER Skar er nevnt som bruker i 1610. Tredjetaken betalte han av 24 skilling landskyld i Skar med 6 skilling. Dette betyr enten at en annen nedlagt gård lå til Skar enn den hovedparten som var på 6 lpd. malt, eller at den gamle skylda på 1 mark i penger holdt seg helt til 1610 og først kort etter ble satt opp til 6 lpd. malt.

OLA husmann på Skar er nevnt i 1621, men Per var bruker til ca. 1630. Det er trolig at han døde i pesten som herjet ved de tider. Garden ble brukt av ei enke som i 1631/32 overlot bygsla til svigersønnen

Gårdsgutten Einar Johansen forer hønsene ca. 1916.

KNUT KRISTENSEN, og førstebygsla var den vanlige 6 dlr. for 6 lpd. malt i årlig landskyld. Alt året etter ble halve garden bygslet til

AMUND HENRIKSEN, og Knut hadde vennlig opplatt denne halvdelen, som det heter. Hans Skar var bror til Klaus Vaggestein, står det i sakefallslista 1632/33, da Klaus måtte bøte 5 dlr. for å ha skåret broren i ansiktet. Men hvem var denne Hans?

Hvorledes det var eller ikke var så "opplot" Knut hele Skar ødegård, skyld 6 lpd., i 1633/34 til

HERBRAND SØRENSEN, som gav de vanlige 6 dlr. i førstebygsel. Herbrand døde straks, og enka ble gift med

KLAUS PERSEN. Han måtte gi de sedvanlige bygselpengene på 6 dlr. for å ta gården i bruk, og det var i skatteåret 1636/37. Han kom hit fra Vaggestein, for dette året heter det at Klaus Vaggestein, "nå boende på Skar", måtte bøte 4 dlr. for å ha ligget med kona før de giftet seg.

I 1645 var Klaus Skar enkemann. Han og to kvinner gav det året koppskatt.

JOHAN er ført opp som bruker i 1647 og 1649. Denne stadige skiftinga av brukere var det bare eieren, altså kronen, som tjente på, men etter Johan kom en som var her i mange år:

KRISTOFFER var br. i 1657 og 1664, og sistnevnte år er Johan Fransen (brukeren fra 1647?) nevnt under rubrikken "sønner og tjeneste-

drenger”, mens Nils Kristoffersen var husmann. Kristoffer var bruker også i 1676. At en husmann kunne bli nevnt så tidlig som i 1621 tyder på at Skar var satt sammem av to gamle gårder.

Vaggestein het i gammelnorsk tid enten Vaggadasteinn eller Vaggadarsteinn, dannet av vugge, rokke. Det har altså ligget en rokkestein her i eldre tid. En slik stein lå på den måten at den lett kunne rokkes i en retning.

Vaggestein, hele gnr. 69, grenser i sør til Dausjøen, i øst og nord til skogen, i vest til Hauger og Skar etter elva. Midt i det langstrakte dyrkningsområdet ligger det gamle tunstedet på gården. Helt i sør og helt i nord finner vi de relativt store eiendommene Sørbråtan og Nordbråtan. De går tilbake på to gårder som lå her før svartedauden. Enda en gård var det trolig på den delen av gården som kalles Enga. På alle disse tre stedene ble det tidlig husmannsplasser.

Eiere. Oslo bispestol var på 1300-tallet eier av 3 hefseldebol i Vaggestein (*Af Vaggada steini i Margarett dale ok Pøso rudi... iij hæfs.*, RB 238). Pøserud er et forsvunnet navn på en nedlagt gård, men det kan dreie seg om en av de tre antatte gårdene som er nevnt ovenfor.

Sebastianalteret i Oslo domkirke var ved midten av 1400-tallet blitt eier av Vaggestein (RB 281). I 1595 var skylda (ODJ 17)²⁵ 1 daler i penger, og den var en del av kommuneparten, altså hadde den sammen med en rekke andre gårder og gårdparter vært felles underhold av prestene ved domkirken i katolsk tid. I 1595 hadde sokneprest *Niells Ollson* ved Oslo domkirke inntektene av den.

At gården i 1617 er kalt kannikegods og i 1647 godset til Christiania prestebord er bare andre uttrykk for det samme forhold som i 1595. Skylda var i 1647 5 lpd. mel, men ble siden økt til 8 lpd. og deretter til 8 1/2 lpd.

Brukere. I 1606/07 gav brukeren tiende med 2 tn., det samme som ble gitt av Hauger, Nes og Sander. Tiendelistene (for kongens tredjedel av tienden) dette året opplyser ikke navnet på brukeren.

MESTER PETTER skattet av gården i 1611. Han er da ført under ”ødegårder som borgere bruker og som betaler full skatt”. Mester Petter hadde sag i Skarselva og skar dette året 40 tylfter som han skattet av.

KRISTOFFER på Vaggestein bømte i 1612 1 dlr. for stevnefall. Dette året er det også nevnt en Ingemar husmann på Vaggestein. Men mester

25 ODJ 17 = Oslo domkapittels jordebok 1595 (trykt 1983), s. 17.

PETTER nevnes igjen, og i 1615 bømte han og Per Skjervén hver 1/2 dlr. for stevnefall. Han var også bruker da jordeboksskattene av gården i 1617 ble økt fra 1 album i leidang til 2 album og dessuten 1 spann mel og 6 merker smør.

Skattelistene over sagene 1621/22 forteller om en tragedie på Vaggstein. Saga lå ubrukt fordi ”mannen og tre av hans barn brant inne i en vådeild”, der husa på gården gikk med.

KLAUS PERSEN Vaggstein gav sagskatt av Vaggstein sag med 10 dlr. i 1622/23. Saga ble ”avdømt” av den kongelige kommisjonen og skulle ikke brukes mer, men det ble den. Fire personer fra Christiania ble i 1630/31 ilagt store bøter for å ha skåret ulovlig her. De fire var Per skomaker, Inger Kristen skredders (enke), Anders Pedersen og Kristen Kristensen, som hver ble ilagt 13 1/2 dlr. i bot, i alt 54 dlr. Dette året var bare seks sager i bruk i hele Aker, og av dem var Skjervén sag, som en byborger brukte. Kort etter var også den nedlagt.

Klaus Vaggstein var bror av Hans Skar, en gård som Klaus forresten tok over ca. 1636 (se der).

Hauger ligger oppe på den store forhøyningen midt i nordbygda i Maridalen og grenser i øst til Dausjøen, i nord til Vaggstein etter Skarselva, i nordvest til Skar, i vest til Turther, i sørvest til Kirkeby, i sør til Kirkeby og Tømte og sørvest til Nes.

Eiere. Aker prestebord ble i katolsk middelalder eier av Hauger. Vi kjenner ikke størrelsen på parten, da den delen av RB, om Maridalen kirke og prestebord og den tilsvarende for Aker kirke, ikke er bevart. Etter seinere eierforhold ser det ut til at det var halve gården presten i Aker disponerte og at den andre halvparten hørte til Aker kirke.

Den første stiftjordeboka, den fra 1574, fører opp Aker prestebord som eier av 5 lpd. malt og kirken av det samme. Partene ble før 1611 økt til 8 lpd., så Aker kirke og Aker prestebord var i 1616 hver eier av 8 lpd. i Hauger, men kirkens part ble dette året økt til 10 lpd. Eierforholdene var de samme i 1647, men skylda er angitt omvendt, 8 lpd. til kirken og 10 lpd. til prestebordet, og den sistnevnte parten ble disponert av slottspresten. I flere år etter 1616 er skylda ført opp som det året. Har det foregått et makeskifte? Eller dreier det seg om en forveksling? Det siste er mest sannsynlig.

Brukere. HALVOR HAUGER i Maridalen ble i 1578 dømt til å betale Amund Ulvsen (Ulven?) det han hadde lovet for ei kvern han

hadde kjøpt av Amund. Beløpet skulle være betalt innen en måned hvis Halvor ville slippe fra bota på 4 merker sølv (NS 179).

Kongetienden av Hauger var i 1606 2 tn. havre. I 1611 skattet en LARS som bruker av gården. Samme året skar en EMBRET Hauger 20 tylfter på Hauger sag og i 1613 10 tylfter.

LARS Hauger bygslet gården i 1615 og gav 15 dlr. i førstetake av 15 lpd. malt i skyld. Skylda ble økt til 18 lpd. i 1616, men Lars var ikke lenge her. Da gården i 1622/23 ble bygslet til

OLA, het det at den ”i lang tid har ligget øde og alle hus (er) forråtnet”. Ola måtte likevel gi 16 dlr. i førstebyggsel. I skattelista dette året står det rett ut ”Hauger er øde”.

Ola, kona hans og 2 kvinner var skattytere fra Hauger i 1645. Han var bruker ennå 1657 og gav da skatt av 1 hest, 9 kuer og 9 sauer. JON var her i 1664 og ennå 1676. Husmann i 1664 var Jon Monsen.

PÅL KRISTENSEN f ca. 1630 var br. av Hauger i Maridalen. Hans mor var Mari Olsd. fra Mork i Eidsvoll, og hun ble g 2. g. m Even Hansen Store Finstad i Eidsvoll (Eidsvoll bygds historie. Gardshistorien III: 195). Pål hadde søsteren Angjer, gift med Kristoffer Ingelsrud i Nannestad.

Forpakter. Far var forpakter av Hauger fra 1926 til 1929. Eier var Stefanus Skolseg, som kjøpte gården av H. Johansen i 1919 og overdro den til sønnen Jens i 1936.

Sammen med min fetter Henry fartet jeg på 1930-tallet rundt om på alle de gårdene som er nevnt foran, også litt i skogene rundt om. Dette begynte vi med i 1934. Etter hvert kom vi opp Skjærstjøelva til Skjærstjøen og til Ullevålseter like vest for sjøen. Nord for Skar gikk vi opp langs elva til Øyungnen. Sørøver ble det bare til Låkkeberget, sør på Skjerven grunn. Til Brenninga og Brekke ved sørvestenden av Maridalsvannet gikk vi aldri. Jeg tok toget til og fra Sandermosen stasjon et godt stykke inne i skogen nord for Sander, 4-5 kilometer fra Kirkeby.

Noen skriver Lokeberget, ser jeg, men alle i Maridalen sa ”Låkkebærje”.

De to sørligste gårdene i Maridalen

Bare to gårder sør for Skjerven ble regnet til Maridalen fra gammelt av, Brenninga og Brekke.

Påsken 1915 eller 1916. Fra venstre ser vi Karl Sørensen, bikkja, Einar Johansen, Marie Kveseth (Bernhards forlovede) og Bernhard. Sakristiet i kirkeruinen ble brukt som kjeller til 1904, da det nye våningshuset stod ferdig. Siden ble sakristiet visst fortsatt brukt litt som potetkjeller. Taket ble først revet i 1920.

Brenninga er først nevnt på 1600-tallet i bevarte dokumenter, men det var selvsagt gård her også før svartedauden. Den ligger ved sørvestenden av Mariadalsvannet og er atskilt fra jordene på Skjerve med et skogstykke. I sør grenser gården til Brekke.

Navnet skrives Brennengen i matrikkelen, men uttalen er Brenninga. Brending eller Brendingen var den vanlige skrivemåten på 1600-tallet, enten uten endelse eller med -en til slutt. NG II 103 regner med at endelsen er en overgang fra -eng til -ing. Førsteleddet viser hvorledes jordveien ble dyrket, ved å hogge ned og brenne kvist og kvas. Navnet kan rett og slett være bestemt form av brenning.

Gården kan ha tilhørt det gamle Nonnester-godset og hadde sikkert et annet navn på 1300-tallet. RB 300 nevner at i 1396 eide klosteret 10 øyresbol i Øvre Brekke og 3 øyresbol i Åsterud (j *Asta rudi*), som føres opp rett etter Brekke, og Åsterud kan være det gamle navnet på Brenninga, men like sannsynlig er det at dette gjelder Tåsenbekken, som nå bare er et stort jorde nordvest for Brekke.

Brenninga lå øde lenge og kom ikke i bruk igjen som bosatt gård før ved midten av 1600-tallet. Det nye navnet forteller dobbelt opp om den ødetid gården gjennomgikk.

Eiere. Skylda var 5 lpd. malt på 1600-tallet og fram til den ble revurdert i 1836, og etter reformasjonen var eiendommen gått over til staten som såkalt krongods.

Brukere. I 1664 var ANDERS bruker av rydningsplassen *Brending* og KRISTEN på rydningsplassen *Brendingen*. Det var Kristen som bodde på Store Brenninga i Maridalen:

KRISTEN HANSEN var br. til han døde i 1674, g m ANNE HELGESDATTER. De hadde dattera Marte. Skiftet etter Kristen stod 13. april 1674 (ASK 2-83). Anne ble gift igjen med

OLA OLSEN, som døde i 1684. Barn: Johannes f ca. 1678. Ola var det skifte etter 4. mars 1684 (ASK 3-31b). Anne ble gift for 3. gang, da med HERMAN IVERSEN.

Brekke ligger sør for Brenninga, med hus og tun ved skogkanten øverst i den sørøstvendte lia som skråner ned mot Akerselva et stykke sør for utløpet fra vannet. Like etter utløpet, oset, er det noen fossefall, og her har det vært industrivirksomhet fra gamle tider av, kverner, sager - og jernverk i hyttedrift på 1500-tallet og begynnelsen av hundreåret etter. Da bodde kongens hyttemester på Brekke en periode.

I gammelnorsk tid het det at Brekke lå i Maridalen, og denne sted-sangivelsen er med så å si hver eneste gang Brekke er omtalt. I forbindelse med Brekke blir forresten navnet Akersherred nevnt for aller første gang i skriftlige kilder. Det var i 1438 (DN V 665). Et eldre navnet for bygda Aker var Osloherad, og det navnet kunne også dels bli brukt siden, siste gang i bevarte kilder i 1542 (NRJ 565 og 573)²⁶.

Veien til Maridalen følger skogkanten like ovenfor tunet på Brekke, der den - etter å ha kommet over Korsvolltoppen - går i svakt hellende lende nedover til en bekk som er gammelt dele for Brekke i nord (i sør går Brekke til Nydalen). Nord for bekken ligger ganske store jorder mot vest. Der lå en gård som ble forlatt etter svartedauden. Jorda ble siden brukt fra Tåsen lenger nede i Aker, og i lange perioder lå et par husmannsplasser der; den nærmest Maridalsveien het Pølen. Huset

26 NRJ 565 og 573 = Norske Regnskaber og Jordebøger fra Det 16de Aarhundre, bd. I-IV (trykt 1887-1906), s. 565 og 573.

stod årevis ubebodd. Nå er det mange år siden de ble borte.

Brekke ble trolig ryddet langt tilbake i den delen av eldre jernalder som kalles romersk jernalder (ca. 0-400 e.Kr.). Gården ble på 1200-tallet (eller tidlig i neste hundreår) delt i to bruk, Øvre og Nedre Brekke. Etter svartedauden i 1350, trolig på 1400-tallet, ble de to slått sammen igjen.

Brekke ble den eneste av gårdene i det gamle Maridalen som ikke ble liggende øde i nedgangstiden. Fossene som hørte til Brekke ble attraktive fra 1500-tallet av.

Oppgangssager drevet med vannkraft kom tidlig i drift i Aker, men det er usikkert hvor den første lå. Vi kan gå ut fra at fossene nedenfor Brekke tidlig ble tatt i bruk, kanskje ved de tider vi hører om de første sagene i Aker. Margrete, enke etter Olav Einridsson, erkjente i brev av 8. september 1529 at hun hadde makeskiftet ødegården Vassbotn i Oppegård (som dengang fortsatt hørte til Aker) med alt tilliggende, som sagfoss, skog, mark og fiskevann, til Henrik Krummedike (DN VIII 608). Brevet viser at vannsager alt i 1520-åra hadde fått innpass her, så før midten av 1500-tallet kan det også ha vært sag eller sager på Brekke grunn.

Jernhytter er nevnt på Brekke flere ganger på 1500-tallet. Gården var da bolig for den såkalte smelteren ved disse hyttene, som ble brukt ved det første primitive jernbruket der malm fra gruver var råstoff og ikke myrmalm.

Eiere. Gården var delt mellom flere eiere i gammelnorsk tid.

Part I var Aker kirke eier av på 1400-tallet, og skylda var 4 øyresbol. Parten var visstnok gammel eiendom til kirken, for det nevnes ikke noe om den var i Nedre eller Øvre Brekke, og det tyder på at parten kom til kirken før gården ble delt.

Part II, 10 øyresbol i Øvre Brekke, lå i 1396 til Nonneseter kloster i Oslo (RB 300). Det er ukjent hvorledes parten kom over til klosteret, enten ved kjøp eller som gave. Det er trolig at den var en halvdel av den delen på 20 øyresbol som er nevnt i 1369 (se part IV). I et noe defekt brev fra 1501 heter det at abbedissen ved Nonneseter kloster med konventsøstrenes råd avhendet 10 øyresbol i Øvre Brekke til bispestolen ved biskop Herlaug (DN VI 633).

Part III hadde skyld på 8 spann smør (= 24 bpd.) ”i Brekke”, altså usagt om det var i Øvre eller Nedre Brekke. Eier i 1396 var Sikulands provente i Oslo domkirke. Med hånd fra 1500-tallet er det i RB 249

Bernhard og tre slåttekarer. Vi ser at seletøy og redskap er solide saker.

føyd til ”er nå bortbyttet mot Folmo i Nes sokn, se bispestolen”. For Folmo er det i RB 223 notert at bispestolen hadde fått 1 hefseldebol i den gården mot å avstå Tollaksgården (en bygård i Oslo). Her er det så føyd til med skrift fra 1500-tallet: ”Er nå bortbyttet mot Brekke i Maridalen”, se Sikulands provente.

I det unøyaktige Akershusregisteret som ble satt opp over brev som lå på Akershus slott i 1622, heter det at biskop Helge i 1492 makeskiftet ”med søsterklosteret (dvs. Nonneseter kloster) Brekke i Maridalen og Sten i Aker sokn” (AR 1901).²⁷

Skylda på 8 spann smør må være gammel, og det vil si fra før 1316. Da svarte 8 spann smør til 118 2/3 øyresbol. Dette var bare en skyldpart i Brekke, som i alt var på minst 40 øyresbol, dvs. 5 markebol.

Part IV var i privateie på 1300-tallet. 24. mars 1369 solgte Gunnar Pålsson 20 øyresbol i Øvre Brekke i Maridalen til Arnfinn Tordarson.

14. april 1414 la sira Torer Hallvardsson og Hans Tidriksson (Tideksson) fram en sak om 10 øyresbol i Øvre Brekke i Aker sokn for offisialen og kannikene i Oslo. Hallvard, far til sira Torer, hadde solgt denne parten for 15 merker til Hans, og sira Torer og far hans vedkjente seg at de hadde fått 13 merker og at 2 merker var ubetalt (*varo obitalader*). Derfor ville Torer gjøre handelen om. Det ble gjort

²⁷ AR 1901 = Akershusregisteret af 1622 (trykt 1916), nr. 1901.

avtale om at de to skulle møtes i Oslo St.Hansdag og avgjøre tvisten. Hvis Torer ikke møtte, skulle Hans være eier av de 10 øyresbol i Øvre Brekke.

Denne parten hører vi på nytt om 12. mars 1438. I et brev satt opp den dagen opplyste to lagrettesmenn at Tord Arnfinnsson, far til Åsa som hadde vært gift med Hans Sass, og Ogmund bror hans (dvs. til Tord) hadde eid hele Brekke i Maridalen i Akersherad med unntak av 4 øyresbol som Aker kirke eide. De to mennene, Håkon Asleivsson og Arne Hallvardsson, opplyste at for 70 år siden "hørte vi aldri annet" enn at "førnevnte Amund" (dvs. Ogmund) var den rette eiermann til Brekke.

23. oktober 1456 solgte Olav *Hinzeson* (kalt *sthyff*) så mye som han eide og forfedrene hans hadde eid i Øvre Brekke i Maridalen i Osloherad til kanniken sira Hans Hansson. Brevet ble satt opp i Olavsklosteret i Oslo og bevitnet av Peder Jonsson, erkeprest i Oslo, Olav Håkonsson, korsbror sammesteds, Olav Jonsson og Torstein Olavsson, rådmenn i Oslo. Sira Hans Hansson var fra før sameiemann i Brekke med Olav *Hinzeson*, som i brevet gav sira Hans rett til å kreve brev om Brekke som han i god tro hadde overlatt Hallvard, byfut i Oslo.

Slektskapet mellom disse eierne ser ut til å ha vært slik:

1) Arnfinn Tordarson (nevnt 1369) hadde to sønner, 2a) Tord og 2b) Ogmund (Agmund, Amund). 2a) Tord hadde dattera Åsa, gift med Hans Sass, og sønnen deres var trolig sira Hans Hansson Sass. Den førstnevnte Hans Sass var visstnok den samme som Hans Tideksson (nevnt 1414), som sluttet forlik med Tord Hallvardsson for å få avgjort ved dom av Oslo domkapittel hvem som skulle eie 10 øyresbol i Øvre Brekke som Hallvard, far til sira Tord, hadde solgt til Hans Tideksson.

Sira Hans Hansson eide i 1456 part i Øvre Brekke og innløste da mer fra Olav *Hinzeson*, som må ha vært en inngiftet mann i den slekt som ser ut til å ha eid hele denne delen av gården. Sira Hans var prest og ugift, så det er trolig at gården etter hans tid (ved gavebrev?) gikk over til en kirkelig institusjon.

Brukere. Det er ukjent om noen av dem som var eiere på 1300- og 1400-tallet også var brukere av Brekke. Mest sannsynlig er det at de var eiere som bodde inne i Oslo.

JON Brekke gav i 1557 bygselpenger for bruken av 10 lpd. malt i Brekke til eieren, som var Oslo bispestol (NLB I 149).²⁸ Tre år etter

²⁸ NLB I 149 = Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567 I (trykt 1937), s. 149.

betalte han landskyld av 20 lpd. malt og dessuten 2 lpd. som han stod til rest med sammen med 20 lpd. som han betalte med 2 daler (NLB II 201).

Engelskmannen WILLIAM LYDALL fikk tillatelse til å drive en *jernhytte udi Agershuus len, udi Merydtzdal* på ti år i 1578. Året etter ble tillatelsen økt til 20 år, og han fikk Brekke til bolig.

I 1606 heter det at *Brecke Besider Kong: Mayts: Hammer Smede*, og de slapp skatt. (Den ene Bjølsen-gården ble brukt av *Kong: Mayts: Kolbrender*, som også slapp skatt.)

JEPPE hammersmed er nevnt som bruker av Brekke i 1612. Kronen dreiv de primitive jernhyttene ved Akerselva, den nederste ved "Aker bro", et par andre høyere oppe ved elva. I 1611 ble det bygd nytt hus "ved den midterste hytte", og der skulle en Kasper Kaspersen bo. Samtidig hører vi om skovler til den "øverste hytte". I alt var det tre jernhytter ved Akerselva. Kasper var den mester Kasper hammersmed som i 1606 var med på å bygge opp igjen den øverste jernhytta etter brann. Også den mellomste jernhytta var "avbrent" og skulle bygges opp på nytt sammen med et kullhus. Videre skulle det bygges stall på Bakke, der kongens hyttehester stod.

Bakke ligger like ved Nygård nederst i Nydalen, så den mellomste jernhytta må ha ligget i Nydalen. Dermed er det sannsynlig at den øverste lå oppe på Brekke grunn ved Akerselva.

Etter stadige forsøk med jernverksdrift fra begynnelsen av 1500-tallet (med malm fra gruvene ved Sognsvann) ble hyttedriften ved Akerselva oppgitt, og i 1615 ble Brekke brukt av en bonde, og den gamle mester Petter slo seg ned på Vaggstein helt nord i Maridalen. Det er ukjent hvor han bodde før, men det kan ha vært på Brekke.

I 1610 sendte danskekongen mester Paul smelter til Norge for å undersøke mulighetene for videre hyttedrift bedre. Paul fant det fordelaktig å anlegge en hytte i Bærum, og drifta ble flyttet dit (se Edvard Bulls *Akers historie* (1918): 114-115).

I 1615 ble SVEIN Brekke og fem andre bønder i Aker, bl.a. Per Skjerven, bøtelagt med 1 dlr. hver for ikke å ha levert skatteved til Akershus.

KNUT Brekke var bruker i 1617, da ble skylda av gården økt fra 20 til 25 lpd. Samtidig ble noen gamle jordeboksskatter²⁹ satt opp, lei-

²⁹ Jordeboksskatter var gamle skatter til kongen. De eldste var leidang og viss-øyre, som stammet fra tiden før 1300. Nyest av de nevnte var foringen, pålagt

Slåttonn på Kirkeby med Bernhard og hesten i sentrum.

dangen fra 3 1/2 til 4 1/2 album, foringen fra 2 1/2 spann mel til 3, vissøyren fra 9 merker til 12 merker smør. De andre faste skattene var 2 høns, 1 lass høy og 35 lass ved.

Knut Brekke fikk i 1622/23 førstebygtsel for 1 1/2 dlr. på en tredjedel av Bjørnsjø skog til seter (se også Skjerven).

KARI, enka etter Knut, betalte tredjetaken i 1628/29. I det store peståret 1630-31 døde bl.a. en rekke bønder i Aker, og nye folk kom til og overtok bygsla. I skatteåret 1630/31 var det ni førstebygslere, derav seks etter brukere som var døde. Året etter heter det at syv brukere var døde "i pestens tid". Blant dem var Kari Brekke, og hele gården ble bygsllet for 22 dlr. til

HANS OLSEN, men han må på en eller annen måte ha gitt opp; kanskje han ikke maktet den høye førstebygsla, eller han fant husene for dårlige. Iallfall forlot han gården, men bare inntil videre. I 1633/34, da gården lå øde og ingen ville ta den i bruk, gav han førstebygtsel med bare 10 dlr.

Hans ble her lenge, og i 1645 betalte han koppskatt for seg og kona, og dessuten var det en mann til her som gav den skatten.

omkring 1530. I tillegg kom noen mer tilfeldige skatter (ofte kalt toll), her angitt i høns, høy og ved som skulle leveres til Akershus slott.

Landkommissær JOHAN GARMANN er nevnt som eier og bruker av Brekke i 1647. Han eide 20 lpd., og resten, 5 lpd., fikk brødrene Christopher og Johan Didrikssønner kongeskjøte på 17. april 1663. Manntallet 1664 nevner ikke folk på Brekke.

Kjelsås ble ryddet ved foten av Grefsenkollen nær ved den sørøstre enden av Maridalsvannet, trolig i tidlig gammelnorsk tid. Den ble neppe regnet til Margaretakirkens sokn. Vi har ingen opplysninger om gården fra middelalderen. At den var i bruk også før svartedauden, forteller skjøtet som kronen i 1648 utstedet til Johan Garmann. Han fikk da skjøte på "en øde plass kallet Kjelsås". Skylda var 1 lest kull, og gården hadde tilhørt Oslo hospital.

Om gården ikke soknet til kirken nord for vannet, er det sikkert at i nyere tid er Kjelsås ikke regnet til Maridalen. Gården (eller en del av den) kan i ødetiden ha bli brukt fra Sandaker og er trolig identisk med den Olavseng som blir nevnt i 1466 (se Nes foran).

NEDRE KIRKEBY PÅ 1800- OG 1900-TALLET

Stangjernshammeren

10. november 1795 ble åbu- og taksasjonsforretning³⁰ holdt over den delen av Kirkeby som generalkrigskommissær Anker hadde kjøpt til *en Stang Jærns Hammer, hand paa bem. Kierkebyes grund agter at anlægge.. i Marie Dahls eller Kierkebye Elven... Første punct udsaae mand ved siden af Mariedahls Vandet, udi det saa kaldede Kierke Jordet, hvor en bække ridsel Rinder ned i Vandet*. Herfra går delelinjen nordlig eller nord til vest til en bjørkelund eller et snar i den såkalte Askenga.

”Fra Askenga går linja til veien som fører nordetter til Kamphaug. Veien følges nord til plassen Skomakerstua, som er gjerdet inn på alle sider, men er ubebodd. Plassen, som hørte til den delen av Kirkeby som Svein Kristensen har hatt i bruk, skal også være med i det arealet som er utsett til stangjernshammeren.

Fra hjørnet av gjerdet om plassen ved veien til Kamphaug eller Nordmarka skal delet fortsatt følge veien nordover eller nord til vest etter sine bukker ned i en dal der det er en liten berghammer. Herfra skal delet gå tvers over åsen i nordvest uten å følge veien til man igjen støter på den. Siden følger man veien igjen vesterlig og sør til Kamphaug- eller Maridalselva, som følges nedover til Skjervensbrua og derfra etter vannkanten til utgangspunktet.

Jord og mark. Plassen Skomakerstua og plassen Kvernstua og et kvernbruk, oppført av Halvor Kristensen, er også av det som skal tilfalle Anker. Verdi 1500 dlr. Årlig avgift ble satt til 60 dlr.”

Av navn som er nevnt er Kirkejordet (*Kierke Jordet*) ukjent, men det må ha vært et jorde nær vannet helt øst på den delen Anker fikk

30 SAO. Aker Ekstraretsprot. 3, s. 88b.

tildelt. Det passer også med at neste punkt er Askenga. I den lå en haug som ennå er kjent som Askinghaugen. Den er ikke nevnt i 1795. Kvernstua er siden kalt Møllerstua. Før stod bommen ved arbeiderboligen, men er nå flyttet opp til Møllerstua.

Leilendingene og Peder Anker

Leilendingen Simen Larsen søkte i 1804 om å få beholde bygsla av halve gården (skyld 7 1/2 lpd.). Han var utsagt av kammerherre Peder Anker, som av sokneprest Keyser hadde fått overlatt gården for prestens og hans eventuelle enkes levetid ved kontrakt av 1. februar 1797. Etter den tid hadde Peder Anker tillatt de tidligere brukerne, som da var Svein Kristensen (på Nedre Kirkeby) og Halvor Kristensen, å bruke gården (kontrakt av 5/5 1798), men Halvor hadde avstått sitt bruk til Simen, som var uten kontrakt.

Kontrakt av 5/5 1798 påla Halvor og Svein ”*at forrette til Hammerens Nytte alle Kjørsler og Arbeyder som maatte forlanges*. Simen Larsen har hevet betydelige pengeforskudd til slikt arbeid, men har likevel ikke villet drive fram kull. Simen betaler heller ikke avgift og kommer år etter år i større gjeld”, hevdet Peder Anker, som hadde tilbudt ham en av sine gårder i Sørkedalen, ”*hvor hans Dovenskab kunde være mig til mindre Skade; men dette gode Tilbud har han afslaaet*. Bogstad 7/4 1804 Peder Anker.”

Halvor og Svein hadde brukt Kirkeby på avgift i slottsprest Sverdrups tid. De hadde ved kontrakt påtatt seg 1) en for begge og begge for en å innestå for all åbu og alle mangler på hus og gjerder. 2) Ikke å røre skogen uten utvisning. Fullmektigen skal utvise materialer og ved til brensel. 3) Kjøre stangjern til byen for 20 sk. pr. skpd. om sommeren og 12 om vinteren etter tilsiiing og uten innvendinger. 4) Hver betaler i mars måned 30 dlr. i avgift og alle skatter av gården. 5) *Skal de være forpligtet til, naar paakaldes at forrette til Hammerens Nytte alle de Kjørsler og Arbeide, som maatte forlanges, uden Indvendinger, og i Tilfælde de blive tilsagde at møde og ikke kommer* betaler de følgende mulkt: hest og vogn med kar i en dag 2 ort 12 sk., hest og kjerre og kar 1 ort 16 sk., hest og mann i en dag om vinteren 1 ort 8 sk, en voksen mann en dag om sommeren 1 ort, om vinteren 20 sk.

Anker lovet dem ”beleiligst behandling og skånsel, især i onnene,

Fra kirkebakken i 1917. Bak fra venstre står Ruth og Ingeborg. De andre er barna til Sigvart Sørensen Sanderstua. I vogna Christian Lilloe (født 1915).

men umuligt kan noget Brug bestaae ved vilkaarlig Arbeide, derfor maae der være bestemt hielp, naar Arbeidet paakræves. Kontrakten gjelder for Keysers levetid. Bogstad 5/5 1798 Peder Anker.”

Simen Larsen hevdet: ”Omtrent 300 Aar har Kirkebye... fra Slægt til Slægt været besiddet og brugt imod at der har været svaret deels Landskyld og deels Afgift til vedkommende Sognepræster og deres Enker, da bemeldte Gaard er udlagt til Præste=Enke=Sæde for Aggersherred.

Simen Larsen har brukt halve Kirkeby med bygselrett, avstått av Halvor Kristensen, mot å betale alle avgifter og byrder og underholde hans syke søster. Det er vilkår som jeg har oppfylt, sier Simen, som har kone og tre barn.”

Anker sa ut Simen fra gården før jul, men ”paa hvad Grund og Hjæmmel veed jeg icke. At Keyser har lovlig kundet være berettiget til, at overdrage Hr. Kammerherre Anker min brugende Deel af Kirkebye, troer jeg ikke, efterdi jeg bestandig har ydet mine Afgifter, og min Rettighed kan beviises. 17/2 1804.”

Før Keyser var Sverdrup slottsprest, og han gav kontrakt 1/2 1792 til Ola Olsen (på Nedre Kirkeby) og Halvor Kristensen (på Øvre Kirkeby) for sin embetstid.

Keyser var prest fra 1. januar 1796, og da løp kontrakten ut. Han

sier at han *ey kunde fortænkes i om jeg søgte at drage al den Fordeel af Gaarden, som var lovlig, allerhelst da jeg i Følge mit Kaldsbrev var forbunden at svare en aarlig Pension af 350 rd. til min Formand, der endnu vedvarer*. De to brukerne ble derfor utsagt fra første faredag 1797 ved to menn 20. desember 1798.

Ola Olsens enke ble gift med Svein Kristensen.

Peder Anker fikk altså i 1796 tillatelse til å bygge en jernhammer på Kirkebys grunn mot avgift, og kontrakt med Keyser ble opprettet 1/2 1797 (tl. 11/7 1797), ”*hvorved Bruugen og Besiddelsen af heele Gaarden Kirkebye blev ham overdraged for min Embedstid, og min Kones Leve Tid saafremt hun som Enke efter mig i Kaldet skulde blive efterladt. For at Svein Kristensen og Halvor Kristensen ey skulde blive sadte ud af deres Wey, eller have ringeste Aarsag at klage over at dem var skeed for nær, var hr. Kammerherren saa gunstig at lade dem sidde uforstyrrede, enhver paa den Gaardepart de forhen havde brugt, imod særskildt Contract mellem ham og dem blev opretted, hvis Indhold i det øvrige er mig ubekiendt, da den var mig uvedkommende.*

Keyser mener at de to ikke har sittet på gården med bygselrett, men bare etter kontrakt innskrenket til en bestemt tid. Da tiden var ute, ble de oppsagt og vedtok oppsigelsen.”

Eiere. Vi kjenner altså ikke andre eiere enn Aker prestebord, men memorandumet fra år 1400 antyder med ordbruken ”så mye som prestebordet eier” at det også var andre eiere. Prestebordet var i 1574 eier av hele gården, skyld 15 lpd. malt.

I katolsk tid var det selvsagt presten i Maridalen som hadde inntektene av prestegården og bodde der. Presten hadde også inntekt av andre gårder i Maridalen i 1574, og tidligere kan det ha vært flere. I 1574 lå iallfall disse gårdene, foruten Kirkeby, til prestebordet: Sander 20 lpd. malt, Hauger 5 lpd. malt og Turter 1 bismerpund smør.

Kirken hadde da inntekt av to gårder: Hauger 5 lpd. og Nes 5 lpd. Dette gikk til vedlikehold av kirken, ikke i Maridalen i 1574, men til Aker kirke. Kirken på Kirkeby forfalt. Tidligere, altså på 1300-tallet og før, må det ha vært den som fikk disse inntektene. Det påfallende er at Aker kirke og prest hadde større leieinntekter av jordegods i Maridalen enn av gårder i resten av Aker. Men prest og kirke hadde også andre inntekter, blant annet tiende og kuer som ble leid bort, såkalte leiekyr. I 1574 var det 5. Det hadde vært 7 til, men de ”bortkom i den svenske feide”, dvs. Den nordiske syvårskrig (1563-70), da

svenskene plyndret Oslo og omland og hele Østlandet ellers.

Brukere. Se foran.

Kirkeby ble delt i to bruk på slutten av 1700-tallet, i Øvre og Nedre Kirkeby, til daglig kalt Oppegården og Negården. (I min barndom trodde jeg at Oppegården var det eneste navnet på den gården, for tante og onkel bodde jo på Kirkeby. Jeg ante ingenting om at de på Oppegården sa Negården om det jeg kalte Kirkeby.) Brukerne på 1700-tallet skal jeg ikke ta nærmere for meg, men gå over til da vår slekt kom til Nedre Kirkeby i 1815.

Vår slekt på Nedre Kirkeby

I september 1815 flyttet Per med foreldre, kone og ett barn til Nedre Kirkeby. At disse fire kom hit tidlig på 1800-tallet er blitt fortalt gjennom alle slektsledd på Kirkeby siden, men årstallet er blitt forskjøvet litt bakover i tid. Listen over innflyttede i kirkeboka viser at det var i 1815. Likevel behøver dette ikke å være rett i og for seg, men faktum er at eldstebarnet ble døpt i Hakadal kirke i 1813. Så det er her grunn til å tro at årstallet 1815 er det rette.

I siste halvdel av 1700-tallet ble Kirkeby delt i to bruk, Øvre og Nedre Kirkeby, til daglig kalt Oppegården og Negården.

I 1815 ble Nedre Kirkeby bygslet til Per Halvorsen, som kom til Kirkeby fra Sandungen i Nordmarka. Noen år etter solgte staten hele Kirkeby fra presteembetet til Peder Anker. Per var deretter ikke leilending, men ble landbonde hos godseieren. Det var en mer ufri stilling enn å være leilending. En landbonde måtte foruten å betale avgift også utføre arbeid for godseieren.

Før jeg går videre kan det være av interesse og se nærmere på det eldste vi kjenner til om vår slekt:

KIRKEBYSLEKTA

fra Nedre Kirkeby i Maridalen

Denne slekta kommer fra Lunner på Hadeland. Pål het den første vi kjenner navnet på, men

I. **PÅL** har ennå ikke dukket opp i kildene med farsnavnet sitt. Navnet Pål kommer frem av sønnens patronymikon som var Pålsen, og døpenavnet var Per. Av barna til Per Pålsen var nr. 2-7 født på Håkenstad i Lunner, nr. 8-11 på Vestre Løken i Lunner:

II. **PER PÅLSEN** på Håkenstad i Lunner 1707-66, g 1740 m **RAGNHILD LARSDATTER** fra Godli i Lunner (nå gardsnr. 89) ca. 1707-97. Barn:

- 1) Pål f 1740 i Ryastua i Lunner (Rya, gardsnr. 91), dp. 4/12 1740, d 1827, g 28/3 1773 m Mari Hansd. fra Vestern i Lunner 1744-1824, de tok over Vestre Løken.
- 2) Mari dp. 20/5 1742, g 1764 m Jon Toresen Ballangrud.
- 3) Ingeborg dp. 7/6 1744, g 29/12 1766 m Erik Olsen Råstad/Røste i Lunner, til Mutta i Lunner.
- 4) Berte dp. 15/5 1746, visstnok g 14/2 1771 m Anders Jonsen i Gran.
- 5) Lars 15/4 1748-1831, g 5/10 1775 m Eli Mortensd. fra Melås 1750-1808, Katnosa i 1801, g 2.g. 29/12 1808 på Vestern m enke Margrete Hansd. på V. Heier 1756-1818, d på Katnosa.
- 6) Margrete dp. 28/6 1750, g 16/11 1772 m Anders Gislesen Ballangrud.
- 7) Lars dp. 30/7 1752, 8) Anne dp. 24/4 1754, visstnok g 1777, og g 2.g. 1796 m grenader Nils Nilsen Råstad, som druknet i et tjern i 1797.

*Kirkejordet ble brukt til å sette tidligpoteter i april. Fra venstre Blesen, Einar, Bernhard med potethakka, Svarten, Ruth og en jentunge.
Fotografert som vanlig Nils Kirkeby.*

- 9) Halvor dp. 26/9 1756, g 11/11 1784 m Ingeborg Hansd. Vestern (se III).
- 10) Lisbet dp. 28/5 1758.
- 11) Pernille dp. 17/2 1760.

Per Pålsen døde tidlig på våren 1766, og i kirkeboka for Jevnaker (med annekset Lunner) står dette: 13/6 1766 kastet jord på "Per Povelsen Løchen", 59 år gl. Da sønnesønnen giftet seg i 1797 skrev presten navnet hans "Peder Paalsen Løchen". Men det er yngste sønn til gamle Per Pålsen Håkenstad/Løken vi skal følge nærmere:

III. HALVOR PERSEN fra Håkenstad (og Vestre Løken) i Lunner f 1756, g 11/11 1784 m **INGEBORG HANSDATTER** fra Vestern i Lunner f 1756, bodde på Svenbillerud i Lunner fra 1784, og de fem eldste barna var født der, nr. 6 på Vassjø i Lunner og de tre yngste på Sandungen i Nordmarka. Halvor og Ingeborg var visstnok med til Kirkeby i 1815. Barn:

- 1) Dødf. barn begr. 23/10 1785.
- 2) Per (Peder) dp. 15/10 1786, se nedafor, kom til Sandungen i Nordmarka, så til Nedre Kirkeby i Maridalen i 1815.
- 3) Hans dp. 24/8 1788.
- 4) Sigrid dp. 12/9 1790, g m Kristoffer Kristoffersen Øvre Vaggestein i Maridalen (barn: Anne Kristine f ca. 1817).
- 5) Johannes dp. 25/11 1792.
- 6) Randi dp. 1/2 1795.
- 7) Povl (skrev seg Paul, kalt Pål) f 1797, dpt 26/3 (faddere Kirsti Larsd., Eli Monsd., Svein Hansen, Per Larsen, Per Pedersen), g 1823 m Mari Hansd. på Myrer i Hakadal f 1802, tømmerdriver og bodde ofte på Sandungen, bruker av Myrer 1833-55, da tok svigersønnen over (se Nittedal bygdebok II 483ff), barn: Christian d 30/5 1829, 8 dager gl.
- 8) Marthe Maria f 1799, dpt 2/5 (faddere Anne Persd., Anne Tostensd., Svein Hansen, Anders Olsen, Anders Jonsen).
- 9) Anne Kistine f 1803, dpt 27/2 (faddere Anders Andersen og kone, "Per Larsen og Kone", Hans Syversen), g m Kristen Amundsen f ca. 1796, dattera Marthe f og d på Kirkeby 6/3 1833, 1/2 time gl., men familien bodde i 1835 på Kallerud u. Kirkeby (barn i 1835: datter 15 år, Hans 12, Berthe Maria 10, Anne Maria 7 og Botolf 5 år).

Halvor Persen flyttet med familien til Sandungen ca. 1796, og der hadde Per Jonsen bodd før. Han flyttet til Hakloa og døde der 22/3 1832, 86 år gl. Eldste sønn tok over Nedre Kirkeby etter Halvor:

IV. PEDER (PER) HALVORSEN KIRKEBY 1786-7/10 1848 ble g 1813 m **DORTE BØRGERSDATTER** fra Mago i Hakadal (Nordmarka) 1787-1878 (henne har vi fotografi av). Barn:

- 1) Ingeborg Andrea f 15/11 1813.
- 2) Haldor f 3/9 1815, se V nedenfor.
- 3) Bernt f 22/1 1818, dp 22/1.
- 4) Randi **Maria** f 29/12 1819, dp 2/1 1820.
- 5) Marthea (Marthin?) f / 1821.
- 6) Anne **Dorthea** f 9/1 1823, dp 22/2.
- 7) Johannes f 7/1 1826, dp 26/2.

Dette fotoet er fra 1917. I midten står Ruth (født 1904).

- 8) Gustav f 17/6 1829, dp 19/7.
- 9) Peter f 29/11 1832, dp 26/1 1833.

Peder Halvorsen ble husket som Per, og et ord etter ham ble gjentatt av senere generasjon: ”Jeg tar en tur til byen, jeg, mor, sa’n Per.” Han likte godt å ta seg en bytur.

Fadderne til barna forteller litt om hvem Per besøkte når han var i byen - eller på vei dit. Faddere til dattera Dortha i 1823 var Anne Borgersdatter i Christiania, Kristine Pedersdatter Skjerven, Oleana Olsdatter, Hans Nilsen Skjerven, Nils Nilsen Skjerven og Arne Pedersen Skjerven. Som faddere i 1833 finner vi Anne Borgersdatter i Christiania, pike Margrete Pedersdatter Liggern i Nordmarka, skreddersvenn Syvart Eriksen i Christiania, Engel Amundsen Kirkeby og John Hansen Kirkeby. Faddere i 1829 var Sigrid Olsdatter Tømte, Malene Hansdatter Kirkeby, Nils Kristensen Tømte, Anders Olsen Kirkeby og Syver Eriksen i Christiania (den samme som Syvart Eriksen i 1833).

Anne Borgersdatter, nevnt som fadder 1823 og 1833, var yngste søster til kona til Per. Også andre slektninger finner vi blant fadderne, som i 1818 var Hans Borgersen Øvre Kirkeby og kone, Nils Hansen og Helene Hansdatter, i 1820 Siri Halvorsdatter, Maren Margrete Bråten, Anne

Halvorsdatter, Kristoffer Vaggestein, Johannes Bråten og Ole Andersen, 1826 Karen Paulsdatter Skjerven, Malene Hansdatter Kirkeby, Helene Hansdatter Korsvollen, Nils Kristensen Bakke, Kristen Nilsen Skjerven og Peder Olsen. Vi ser at det var tette forbindelser med folka på Skjerven, og noen derfra ble også siden giftet inn i slekta (se nedenfor).

Arbeidet ved jernhammeren

Folketellinga for 1845 viser at arbeidet ved jernhammeren på Kirkeby var på sitt høyeste ved de tider, for hele 118 mennesker bodde da på Kirkebys grunn. Fordelingen var 18 verksarbeidere, 1 dagløner, 6 tjenestefolk, 39 ”diverse” og 54 hjemmевærende barn. Blant ”diverse” var bondefamiliene på Øvre og Nedre Kirkeby, to husmannsfamilier med jord og to uten jord.

Aldersgruppene fordelt på folketallet var slik:

Alder	Menn	Kvinner	I alt
Under 1 år	2	3	5
1-3	2	2	4
3-5	5	6	11
5-10	5	11	16
10-20	10	11	21
20-30	7	11	18
30-40	8	6	14
40-50	4	4	8
50-60	6	7	13
60-70	3	2	5
70-80	1	1	2
80-90	1	0	1
I alt	54	64	118

Husdyrholdet på hele Kirkeby i 1845 var 9 hester, 30 storfe, 45 sauer og 3 svin. Av korn ble det sådd 1/2 tn. rug, 4 tn. bygg, 5 tn. blandkorn, 20 tn. havre og dessuten 50 tn. poteter.

Folketallet for de enkelte gardene i Maridalen i 1845 var slik:

Søndre Brenninga	11 (Lille Brenninga)
Nordre Brenninga	38 (Store Brenninga)
Skjerven	25
Kirkeby	118
Turter	24
Skar	38
Nordbråten	23
S. Vaggestein	12
N. Vaggestein	18
Sørbråten	16
Tømte på Nordmarka	4
Hauger	7
Tømte i Maridalen	14 (Øgården)
Nedre Nes	12
Øvre Nes	32
Sander	5
Rauløkkå	0
Kamphaug	6
Lørensetra	6
Fyllingen	16
Gåslungen	6
Liggern	10
I alt	441

Vi vet ikke hvorledes forholdet var mellom bøndene og folk som arbeidet på jernhammeren. Men også bøndene arbeidet der med forskjellig, blant annet arbeidet min farfar Petter (født 1849) ved kullmilene på 1860-tallet.

DORTE BØRGERSDATTERS FARSSLEKT

Dortes far var

BØRGER MATTISEN 1748-1819. Han var født på Mago i Hakadal og bodde der all sin dag. Han var g m **INGEBORG ANDERS-DATTER** f ca. 1757, d 29/7 1840 på Nedre Kirkeby i Maridalen, dit hun flyttet til dattera etter at mannen var død. Barn:

- 1) Anders f 1777, kom til Kongskog i Hakadal.
- 2) Anne 1778-96, døde av tæring.
- 3) Mattis f 1781, g 1810 m Pernille Larsd. fra Elvika i Hakadal.
- 4) Eli 1784-16/7 1832 (alderen oppgitt til 51 år i 1832), g m Jon Persen Hakloa i Nordmarka.
- 5) Dorte f 1787.
- 6) Gudbrand 1790-92.
- 7) Petter 1793-1831, g 1823 m Malene Olsd. fra Gran på Hadeland, tok over Mago etter broren Gudbrand.
- 8) Gudbrand 1795-1828, g 1821 m Mari Olsd. fra Hakadals verk, tok over Mago etter faren.
- 9) Anne f 1798.

Ingeborg Andersd. er ført opp i folketellinga for Maridalen i 1833, men ikke året før. Hun kom kanskje til Kirkeby først ved disse tider.

Børger Mattissen Magos foreldre var

MATTIS ERIKSEN fra Kongskog i Hakadal 1717-91, g 1743 m **ELI BØRGERSDATTER** fra Bårdstua u. Nes i Hakadal. De kom til Mago omkring 1760. Barn:

- 1) Anne f 1744, g m Even Evensen Hakkim i Hakadal.
- 2) Børger f 1748, se foran.
- 3) Erik f 1754 (f ca. 1751?), g 1781 m Guri Hansd. fra Kirkeby i Hakadal, kom til Elnesbråten i Hakadal.
- 4) Kari f 1757 (fikk i 1780 sønnen Erik med Per Nilsen Liggern på Nordmarka, var i 1792 g m Hans Nilsen Korsvoll u. Bakkehaugen i Aker.

Mattis Eriksen Magos foreldre var

ERIK MATTISSEN ca. 1682-1750, g 1712 m **ANNE ERIKSDAT-TER** fra Hakadals verk. De bodde på Kongskog i Hakadal. Av barn er nevnt

- 1) Margrete 1713-16.
- 2) Mattis f 1717, se foran.
- 3) Daniel ca. 1722-42.

*Vognmann Hansen, deretter Ruth og Hansens datter Helga,
foran dem Hansens datter Ragnhild og en venninne.*

Erik Mattissens foreldre var

MATTIS MATTISSEN fra Söderbärke i Dalarna i Sverige ca. 1653-1714, g m **KARI ERIKSDATTER** fra Sverige ca. 1657-1712. De kom til Kongskog våren 1698, kort etter at Lars Robsahm fra Malingbo bruk i Dalarna hadde tatt opp Hakadals jernverk igjen. I 1710 het det at Lars Robsahm hadde vært "hans husbond i Sverige". Av barn kjenner vi

- 1) Erik f ca. 1682 i Sverige, se foran.
- 2) Datter som ikke er nevnt ved navn.

ELI BØRGERSDATTERS FARSSLEKT

Mattis Eriksens kone Eli var datter til

BØRGER BÅRDTSEN, husmann i Bårdstua u. Nes i Hakadal ca. 1679-1739, g m **ANNE LARSDATTER**, som vi ikke kjenner mer til enn navnet. Barn:

- 1) Mari, g m Kristoffer Larsen.
- 2) Anne f 1707.

Børger Bårdsen ble g 2.g. 1709 m **DORTE OLSDATTER** ca. 1674-1752. Barn:

- 3) Kari f 1711, g m Gunner Trulsen Haugseiet i Hakadal.
- 4) Marte 1714-87, g m Lars Andersen.
- 5) Berte f 1716, g 1740 m svensken Lars Eriksen Kihl på Hakadals jernverk.
- 6) Eli f ca. 1719.
- 7) Ambjørge f ca. 1724, g 1751 m Abraham Tostensen på Hakadals jernverk (deres datter Anne f 1757 ble g 1784 m Jakob Hansen, sagmester ved Hakadals verk, og bodde i Sagstua, de hadde sønnen Ole 1792-1871, g 1820 m Anne Sørensdatter fra Blikrudhagen i Hakadal, og deres sønn Nils Olsen f 1823, g m Maren Gudbrandsdatter fra Elnesbråten i Hakadal, ble eier av Turtur i Maridalen (se nedenfor).

Far til Børger Bårdsen var

BÅRD GUDBRANDSEN fra Tøyen i Hakadal f ca. 1644, levde i 1691, d før 1701, g m **KARI TARALDSDATTER**, som vi ikke kjenner mer til. Barn:

- 1) Børger f ca. 1679, se foran.
- 2) Eli, g m svensken Anders Kåre i Hakadal.

Far til Bård Gudbrandsen var

GUDBRAND P..., bruker av Tøyen i Hakadal (det stod G.P. i seglet hans). Han var trolig sønn av Per Tøyen, bruker av Tøyen fra seinest 1645 til ca. 1654, f ca. 1614, d ca. 1682. Gudbrand hadde disse barna:

- 1) Ragnhild f ca. 1634, g m Jens Rasmussen på Ås i Hakadal.
- 2) Gjertrud (døde 1696), g 1655 m Jørgen Knutsen fra Finland, bruker av Nøkleby i Hakadal (se Kristine Nilsdatter Turturs forfedre nedenfor).
- 3) Truls f ca. 1640, bruker av Nes i Hakadal.
- 4) Bård f ca. 1644, se foran.

- 5) Lars, bruker av Ås i Hakadal (stor etterslekt, bl.a. på Strøm i Hakadal).
- 6) Børger f ca. 1648.
- 7) Hans, bruker av Tøyen til 1692.

V. HALDOR PERSEN (PEDERSEN) KIRKEBY 3/9 1815-23/10 1871 ble g 18/6 1845 m **BERTE ENGEBRETSDATTER** fra Udal i Biri 24/7 1816-13/12 1883. Barn:

- 1) Sørine Dortha 14/8 1846-19.., bodde på Sørli i Nydalen, g m Andreas Jacobsen fra Svingen 23/6 1848-23/12 1919, død i Sørli i Nydalen, vokter ved Nydalen Spinneri (barnløse).
- 2) Emil Petter f 15/7 1849, se VI nedenfor.
- 3) Herman 23/6 1853-29/6 1930, kom til Kallerud u. Nedre Kirkeby, se HERMANSSLEKTA.
- 4) Johannes 11/9 1856-2/8 1859.
- 5) Johannes 16/7 1859-10/9 1881, utvandret til USA.

Berte Engebretsd. hadde søstera Eline 14/2 1823-30/6 1886, og hun ble g 6/12 1850 m Niels Hansen fra Skjerven i Maridalen 5/11 1821-1908, bodde på Sitpå i Maridalen. Barn: 1) Hans 3/8 1851-1/3 1930, kjøpmann i Kristiania, g 8/4 1878 m Fredrikke Christine Ingvaldstad fra Oslo 21/6 1851-5/5 1911 (og hun var søster til bestefar til Alf Ingvaldstad), 2) Elise f 14/2 1853, g m Anton Westby, 3) Klara f 24/3 1856, g m Kristian Næss f 1855, 4) Sofie f 20/9 1859, g m Olaf Waggesten Næss, 5) Nikoline 10/4 1862-1864. Forlovere i 1850 var Haldor Pedersen Kirkeby og stefaren (til Niels) Christen Olsen Sitpå.

Kjøpmann Hans Nielsen og Fredrikke Ingvaldstad hadde disse barna: 1) Emmy Christofa 6/1 1879-22/1 1957, g m Peter Wilhelm Neumann 1879-1964, sokneprest i Nes på Romerike 1909-49, 2) Nanna Lovise f 1/9 1880, g m sakfører W. Ottesen, Kongsberg, også borgermester der, 3) Thorfin 23/3 1882-24/3 1882, 4) Ingrid 20/7 1883-23/1 1957, g m Nicolai Øen, Øgården, Nes i Ådalen, 5) Eli Gulborg 28/9 1884-5/2 1957, ugift, bodde i Collettsgt. 64 i Oslo, 6) jente død straks eller dødfødt 1887, 7) Rolf 23/5 1890-24/5 1890, 8) dødfødt jente 11/2 1892, 9) Liv Elisif 11/2 1897-2/7 1923, d av tuberkulose.

Foreldre til Niels Hansen (f 5/11 1821) var Hans Nilsen fra Skjerven f 7/9 1794, g 5/6 1821 i Hakadal m Kari Olsd. fra Holum i Nittedal

26/10 1788-1850, kom til Sitpå i Maridalen. Barn: 1) Niels f 5/11 1821 på Sitpå, se foran, 2) Inger Marie f 28/3 1824, gift til Kasa i Maridalen, 3) Andrine f 19/2 1825, g m Nils Olsen Sandungen i Nordmarka. Kari Olsd. ble g 2.g. m Christen Olsen.

HALDOR PEDERSEN og BERTE ENGEBRETS DATTER

giftet seg 18. juni 1845 i Aker kirke, dvs. Gamle Aker kirke, for først i 1857 ble Aker delt i to prestegjeld med hver sin kirke. Haldor var 30 år og Berte 29. I kirkeboka står det at begge oppholdt seg ved Sandaker mølle. Forlovere var I. Olsen og Jens Gundersen. "I. Olsen", dvs. Iver Olsen, Bertes fetter, var eier av Sandaker mølle. Han var husmannsgutt fra Biri og kom til Aker 19 år gammel. Han arbeidet først ved Bakke mølle og var deretter skolelærer i noen år. I 1836 forpaktet Iver både Sandaker mølle og Sandakerbakken, som han ble eier av i 1841. Siden kjøpte han flere gårder i Aker, ble partseier i Bentsebruk papirmølle og Christiania mekaniske Bomuldsveveri. Fra 1847 til 1860 var han direktør for Aker Sparebank. Han døde i 1869. Sønnen Iver Bredo Olsen ble gift med Thora Lilloe. Deres sønn var Ole Andreas Lilloe-Olsen, verdensmester og OL-mester i skyting (fem OL-gull i 1920 og 1924), og brorsønnen Carl Bredo-Olsen driver radio- og TV-kjeden Bredo. Men det var altså Berte og Haldor.

Berte var fra Udal i Biri, født 23/1 og døpt 28/1 1816. Hun tjente hos fetteren på Sandaker. Haldor tjente trolig også der en tid. Han ble f 3/5 1815 i Hakadal og døde 26/10 1871 (av kreft i magen). Berte kom til Aker allerede i begynnelsen av 1830-åra for å stelle huset for Iver Olsen, som da var ugift skolelærer og møller ved Sandaker mølle. Han bodde på Sandakerbakken. 26/8 1834 skrev han dette om Berte til hennes mor Sissel Olsdatter Udal:

"Det er mig en kjær Pligt efter Deres Forlangende at give Underretning om hvorledes Berthe og jeg finde os fornøiede med hinanden. Jeg havde haabet at en datter af Sidsel Udahl skulde være flink og min Forventning blev mere end opfyldt, da hun efter Alderen er særdeles dygtig, flink og villig og altid blid og vel tilmode, saa jeg maa tilstaa at jeg er særdeles glad i at hun kom her, og hvad hende angaar saa forstaar jeg ikke andet end at hun føler sig vel tilfreds og trives. Som Følge af at vi finde os fornøiede med hinanden tænke vi nok ikke paa nogen Forandring. Vi ser til vor Glæde af Deres sidste Brev, at det staar vel til

*Kirkeveien ved Vestre Aker kirke. Rolf Andersen og far
(som tar bildet) er på sykkeltur i 1913.*

hos Eder og de samme glædelige Tidender kan vi meddele Eder fra os, thi vi ere alle friske og forresten høre vi Gud være lovet intet om nogen smitsom Syge her i Omegnen, men i Fredrikstad hjemsøges de haardt af Kolera. Hvad mine Foretagender angaar, da gaar det Gud være lovet godt, saa vi faar taalelig god Fortjeneste, og da alle har Hilsen saa faar man sige at alt er vel. De er med kjære Mand samt alle paa Stedet hilset saavel fra mit hele Huus som fra Berthe. Deres forbundne Iver Olsen.”

Haldor Pedersen og Berte Engebretsdatter bosatte seg på Nedre Kirkeby, som han tok over etter faren. De fem barna til Haldor og Berte skal her omtales litt nærmere enn ovenfor:

- 1) Sørine Dortha f 14/4 dpt 6/9 1846. Faddere var John Hansen, Martin Pedersen, Johannes Pedersen, Marte Andersd. og Helene Engebretsd.
- 2) Emil Peter f 15/7 dpt 23/9 1849. Faddere var Bernt Pedersen, Gustav Pedersen, Dorte Børgersd. og Anne Dortha Pedersd. (Petter, som navnet ble skrevet siden, tok over Kirkeby, og sønnen Nils ble f 19/10 1893.)
- 3) Herman f 23/6 dpt 14/8 1853. Faddere var Ole Olsen Turter, Nils Hansen, Gustav Pedersen, Sørine Olsd., Elene Engebretsd. og Anne Marthea Pedersd.

- 4) Johannes f 11/9 dpt 26/10 1856. Faddere var Ole Olsen Turter, Nils Hansen Sitpå, Ole Kristoffersen Midtodden, Serine Olsd., Elen Engebretsd. Sitpå. (Skrivemåten fra kirkebøkene er beholdt bare for de fødte her og for fadderne. Emil Peter står det der, men han skrev Petter selv siden i livet).
- 5) Johannes f 16/7 dpt 4/9 1859 (nr. 4 døde liten). Faddere var Erik Thoresen, Anton Poulsen, Martin Paulsen, Maren Kristine Nilsd. og Randi Marie Hansd.

En kort anetavle som viser Bertes og Iver Olsens kjente ættelinjer bakover:

TORGER LANGSET

levde i Fåberg ca. 1550-1620

+

JENS TORGENSEN LANGSET

ca. 1575-1670

+

PER JENSEN LANGSET

ca. 1615-1685

g m Guri Kristensd.

+

KRISTEN PERSEN LANGSET

ca. 1650-1710

g m Kari Torkelsd.

+

SISSEL KRISTENSD. LANGSET

ca. 1677-1771

g m Kristen Halvorsen

Havneberg i Fåberg

ca. 1669-1763

+

HALVOR KRISTENSEN RØLLESBY

1725-64

kjøpte Røllesby i Biri

g m Anne Olsd.

fra Ellingsrud

1727-1807

+

OLE HALVORSEN RØSTE g i Biri 15/4 1780 m BERTE PERSD. STEIG

1750-1821

GUDBRAND ASBJØRNSSEN STEIG

f på Steig i Biri ca. 1604

+

+

PER GUDBRANDSEN STEIG

ca. 1645-1708

g m Marit Evensd.

+

EVEN PERSEN STEIG

ca. 1675-1742?

g m Marte Larsd.

1684-1741

+

+

PER EVENSEN STEIG

ca. 1714-79

g 1742 m Anne Persd.

fra Brøndstad i Biri

+

+

+

1759-1836

Barn: 1) Anne Olsd. Røste 1780-1842 g m Ole Iversen 1775-1821, husmann u. Kalverud i Biri, sønnen Iver Olsen f 1804, d 1869, ble eier av Sandaker mølle. 2) Sissel Olsd. Røste 1784-1857, g m enke-mann Engebret Jonsen Udal i Biri 1765-1837, dattera Berte f 1816, g m Haldor Pedersen Kirkeby.

Akerselva har mange fosser. Sand mølle lå ved den fjerde fossen regnet ovenfra Oset, som utløpet fra Maridalsvannet heter. Ved en mindre foss like ovenfor var mindre møller i drift enkelte år, men det ble aldri noen stor virksomhet ved den fossen, slik som ved den øverste like nedenfor Oset. Den hadde drevet sager i uminnelige tider før den foretaksomme Ole Vistad utvidet virksomheten fra sag til en teknisk avansert bedrift.

Ovenfor har jeg nevnt Sandakerfossen, der Iver Olsen ble mølleier. Sønnen til Haldor og Berte tok over Kirkeby:

VI. PETTER HALDORSEN KIRKEBY 15/7 1849-16/3 1922 ble g 13/10 1878 m **KRISTINE NILSDATTER TURTER** fra Turther i Maridalen 4/10 1853-19/3 1922. Hun var født i Hakadal. Barn:

- 1) Henriette Mathilde 22/12 1879-21/2 1917, ugift.
- 2) Bernhard Nikolai 22/9 1882-28/11 1960, g m Ingeborg Jensd. Hagen fra Kaupanger 30/3 1897-5/2 1975, ingen barn.
- 3) Nils Henrik f 19/10 1893, se Kirkebyslekta på Holter Nittedal nedenfor.

Først skal jeg ta for meg Kristine Nilsdatter og hennes forfedre, som kan føres tilbake til Gudbrand P.. som brukte Tøyen ved midten av 1600-tallet.

KRISTINE NILSDATTERS FARSSLEKT

Far til Kristine var

NILS OLSEN fra Sagstua u. Hakadals verk 16/2 1823-82,³¹ g 1850 m Maren Gulbrandsd. fra Elnesbråtan i Hakadal 14/2 1829.³² Barn:

- 1) Ole f 1851 i Hakadal.
- 2) Kristine f 4/10 1853, se foran.
- 3) Gulbrand, utvandret til USA.

31 Birger Kirkeby. Bygdebok for Nittedal og Hakadal, *II Hakadal* (1968), s. 132.

32 Ibid. s. 260.

- 4) Maria, g m Karl Larsen på Myrhaug i Hakadal.
- 5) Olava, g m vognmann Johansen i Kristiania (dattera Ruth vokste opp på Kirkeby, ble gift med Kristian Westerheim fra Kaupanger, bror til Ingeborg, som ble gift med Jens Hagen, bror til Ida Hagen).

Far til Nils Olsen var

OLA JAKOBSEN, bodde i Sagstua u. Hakadals verk³³ 1792-1871, g 1820 m Anne Sørensd. fra Blikrudhagen i Hakadal f ca. 1798.³⁴ Barn:

- 1) Jakob f 1820.
- 2) Nils f 1823, se foran.
- 3) Hans f 1825, g 1851 m Lisbet Eriksd. fra Neseiet i Hakadal.
- 4) Anders f 1828, tok over Sagstua, g m Marie Olsd. fra Gjerdrum f 1836 (barn bl.a. Ole, tok over Sagstua, og Kristian, br. av Isingrud i Ullensaker).
- 5) Augusta Fernanda f 1830, g 1852 m Gulbrand Larsen fra Holmseiet i Hakadal.
- 6) Sofia f 1833, flyttet til Aker i 1852.
- 7) Berte Maria f 1836.

Brorsønnen til Anne Sørensd. fra Blikrudhagen, Bertram Jensen f 1852, gikk omkring og arbeidet mye på Kirkeby.

Far til Ola Jakobsen var

JAKOB HANSEN f ca. 1758, sagmester ved Hakadals verk, g 1784 m Anne Abrahamsd. fra Bårdstua u. Nes i Hakadal 1757-1801.³⁵ Barn:

- 1) Jakob f og d 1785.
- 2) Lars f 1786.
- 2) Abraham f 1788, d før 1801.
- 3) Jakob f 1790, d før 1801.
- 4) Ola f 1792, se ovenfor.
- 5) Marte f 1794. Jakob ble g 2.g 1802 m Anne Abrahamsdatter fra

³³ Ibid. s. 132.

³⁴ Ibid. 71.

³⁵ Ibid. s. 321.

*19b. Nils Kirkeby og hans fetter Rolf Andersen
underveis på sykkelturen til Sundvollen og Kongens utsikt i 1913.*

Sengern u. Spenningsby i Hakadal ca. 1770-1840.³⁶ Barn:

- 6) Abraham 1803-12.
- 7) Anne f 1804, g 1826 m Johannes Jørgensen Buråseiet, arbeider ved Hakadals verk.
- 8) Jakob f 1806, g 1831 m Anne Katrine Jørgensd. fra Maridalen f ca. 1799.
- 9) Anders 1809-10.
- 10) Anders 1811-12.
- 11) Abraham f 1813, g 1833 m Kristine Sørensd. fra Hakadals verk.
(Se ellers Eli Børgersdatters farsslekt foran.)

Den slektsgrenen far og folkene på Kirkeby fikk mest å gjøre med var Herman og hans etterkommere. Herman var bror til Petter, som tok over Kirkeby. Jeg kaller Herman og hans etterkommere Hermans-slekta:

³⁶ Ibid. s. 132 og 530.

HERMANSSLEKTA *fra Nedre Kirkeby i Maridalen*

HERMAN HALDORSEN fra Nedre Kirkeby 23/6 1853-29/6 1930, g m **JONETTE ANDERSDATTER** fra Brattholjorget i Lunner 20/1 1859-13/5 1913, bosatte seg på Kallerud u. Kirkeby. Alle barna brukte navnet Hermansen, jentene til de giftet seg.

Nils Kirkeby (fortalt 1978): Herman Haldorsen i Kallerud ble hogd i baken da han og en gardsgutt fra Sitpå dro opp ved av vannet på Brekke. (Herman var stille og rolig, sa så lite.) De rodde ham i båt til Kirkeby og bar'n opp til Kallerud. Derfra ble han kjørt til sjukehuset. Siden var han ufør og gikk med stakk og haltet. Han fikk bo i Kallerud, hadde jord og dyr, fikk ved i skogen til eget bruk, og den hogg han sjøl. Ellers gjorde han forskjellig, lappet sko og slaktet. Han fikk også oppsynet med kapellet, arbeidet for læreren, hogg ved for ham m.m.

BARN:

- 1) **Helga** 12/9 1882-1914, g m Oscar Smith i Oslo f 1877 (barn: a. Kristine Lovise f 1908, g m Rolf Eriksen f 1914, barn: Laila Irene f 1940, Grete Marie f 1941, Bjørg Sølvi f 1944), b. Henrik Johan Smith f 1911, g m Astrid Jakobsen f 1917 (barn: Bjørn Viggo f 1935, Kjell Oskar f 1937, Karin Rigmor f 1944).
- 2) **Gunvald** Bernhard f 1884.
- 3) **Johannes** f 1885, til Liggern, g m Ingeborg Johansen fra Liggern f 1891 (barn: a. Asbjørn f 1912, g m Borghild Syversen f 1914, b. Gunnar f 1914, g m Synnøve Andersen f 1915 (barn: Martha Synnøve f 1941, Ole Gunnar f 1948, Vidar f 1952, Arild f 1955, Ann-Kristin f 1956), g 2.g. m Vera Frange? f 1932, c. Knut f 1918, g m Inger Kristoffersen f 1923 (barn: May-Lis? f 1946, Knut Harald f 1951, d. Ingebjørg f 1928).
- 4) **Sigurd** f 1887, g m Valborg Larsen f 1887 (barn: a. Signe f 1913, g m Torolf Eriksen f 1907, barn: Kari Lise f 1945, b. Herman f 1916, g m Ingrid Gundersen f 1912, barn: Knut f 1949, c. Inger f 1919, g m Kaare Nielsen f 1912, barn: Eva f 1946).
- 5) **Peder** f 1889, g m Helga Kristiansen f 1891 (barn: a. Ella f 1915, g m Birger Pedersen f 1907, barn: Turid f 1935, g m Aage Hansen

f 1926 (barn: Anne Brit f 1957), b. Rolf f 1918, g m Gerd Frida Hansen f 1919 (barn: Svein f 1943, Arne f 1948, Berit f 1956), c. Per f 1920, g m Ingrid Henriksen f 1923 (barn: Pål f 1955), d. Kari f 1925, g m Jørgen Johansen f 1915, e. Reidar f 1925, g m Berit Sepstet f 1930).

6) Harald f 1891.

7) Jenny Marie f 1895, g m Anton Lørenskogen f 1895 (barn: a. Olaf f 1911, g m Ruth Hansen f 1912 (barn: Inger Lise f 1944), b. Agnes 1914-34, c. Synnøve f 1920, g m Gunnar Lien f 1924 (barn: Svein f 1949, Toril f 1953, c. Jorun f 1933)).

8) Herman Sverre f 1897, g m Gunda Martinsen f 1899 (barn: a. Herman **Åge** g 1919, g m Gerd Larsen f 1923, b. Oskar f 1927, g m Grethe Karen Andresen f 1931 (barn: Tom f og d 1957)).

9) Ingvald f 1901, g m Aslaug Hansen f 1902 (barn: a. Tor f 1926, g m Synnøve Marie Larsen f 1926, barn: Eivind f 1952, Geir f 1954).

10) Tora f 1903, g m Konrad Martinsen f 1893 (barn: a. Tordis f 1922, g m Olaf Avkjærn f 1913, barn: Eva f 1951, b. Mary f 1931, g m Jan Engman f 1931).

Vi vender så blikket til vår slektssgren igjen:

Fars bilde av utsikten fra Kongens utsikt i 1913.

Min far var liten, tynn og mager, men seig. Jeg tror aldri han har veid mye over 60 kilo, ikke i min tid iallfall. I sine beste år var han 1,69 m høy, men det minket etter hvert både med høyde og vekt. Ett minket ikke, og det var humøret. En gang han veide seg i den siste tiden han var på pleiehjemmet sa han: Nå veier jeg så lite at jeg må ta med gramma også. Vekta var 44 kilo og 200 gram.

Far snakket maridalsdialekt, men varierte språket noe etter tid og sted. Mange ord og uttrykk forsvant fra vokabularet etter hvert som åra gikk og det gamle ble fjernere. Jeg skal nevne litt han fortalte om dette:

”Jeg sa han vart sjuk. Nå har det vært godt vær lenge. Noen eldre i Maridalen sa vøri. Vi sa oss, men i Kallerud sa dom osser. Det var vel a Jonetta som hadde med det fra Lunner. Vårs sa vi ikke i Maridalen. Hesta vart brøtne, men en kunne bli arbesbrøten en annen også.

Vi har tatt opp potetene sa vi, ikke ti’i opp. Itte brukte vi ikke, bare ikke. Oppegården og Øgården var de nærmeste nabogårdene. Gard og granne brukte vi ikke. Det hette gård og nabo.

Vi sa både himatt og hjematt eller hjemover og hjem igjen. Borte bra, men hime best. Mjælka kjørte vi to ganger i veka, men de eldste sa visst mjølka. Siden blei det uka og blei for vart.

Vi hadde mange uttrykk som dom ikke bruker mer nå. Botevona var det i votter som det var håp om å få bøtt så dom vart brukbare igjen. Bølen var gensen utenom erma. Mjølboela stod på bua.”

Jeg kan la far fortsette å fortelle om livet i hans oppvekst og ungdomsår:

Sølvbryllupet

(Fortalt 6/11 1977): ”Sølvbrølløpet til foreldra mine blei holdt på hardungen om høsten. Han Bernhard og ’n Johannes tok mot gjesta da dom kom og plasserte hesta. Dom sæla også på og spente ti da gjesta reiste. Han Johannes var gårdsgutt på Kjerkeby et år, så reiste ’n til Liggern for der fikk han tre gule (dvs. 30 kroner) i måneden. Han blei gift med dattera der.

Gjester i 1903 var Per baker med familie, Kristoffersen sine på Korsvoll (han var formann på spinneriet i Nydalen), Anton Amundsen (Vestby) med to døtre, vognmann Hansen og kone og eldste sønnen

Far og gamle Svarten (som skal slaktes) i 1910.

Harald (som dro til Amerika), Herman og kone, Andreas og Sørina, Ibsen eller iallfall Sofia, så kom Klara Hammeren som hadde vært gift med Kristian Nes, men Klara stod utafor og sendte bud på 'a mor, for hu hadde med en liten presang. Klara var søskenbarnet hass far.

Johansen og 'a Olava var ikke der. Mens Johansen bodde på Grünerløkka var 'n far alltid oppe hos Johansen. Det var der 'n far fikk greie på at Gulbrand, bror til mor, var død i Amerika, og jeg husker han far var så ute av seg åssen han skulle få sagt 'a mor det.

Vognmann Hansen hadde torader, og dom tok en svingom i sølvbrølløpet."

"Far hennes mor"

6/11 1977: "Han bestefar hette Nils Olsen Turter. Først eide han Nordbråtan og kjøpte siden Turter. Han sa at "en kan ikke arbe seg til penga, en må handle seg til dom". Han var skaukar og hadde vel handla noe skau, kanskje fikk han låne noe av baronen å. "Når en har fått gjort eine på penga har en trøllet igjen", sa han om en som hadde gifta seg til penger. Nils Olsen Turter hadde vært fløytingsbestyrer for baronen.

Hime lå det en tøylapp påsydd Kristine Bakke. Den hadde 'a mor sitti og sydd da dom var på Bakken. Hun blei igjen på Bakken og stelte fire kuer fram til marken, da reiste 'a til foreldra på Nordbråtan.

På Nordbråtan lessa 'n Nils på et kønnlass, satte jenta oppå, ga 'a tømme og ba 'a kjøre til Hakadals verk for å male. Der hadde 'a onkelen sin, og han skulle gjøra det samme som faren når 'a skulle himatt, sette 'a på lasset og gi 'a tømme.

'A mor kjørte mjælk til byen fra Nordbråtan. Om vinteren kjørte 'a med slea over Dausjøen.

Etter gamleveien var det grind nord for skolen ved delet mot Turter. Der var det to plasser Turterbekken, en på hver side av veien, så kom Orsjen på venstresida og Iverstua helt nord ved delet mot Skar. Der var det også ei grind i gamle dager.

Nils var så harm på svogeren sin på Rauløkka (gift med søster til Nils) som gikk konk og måtte gå fra gården og kjøpte hus i Nydalen, ved siden av der Herman bodde seinere. Dattera Oline bodde der siden. Huset hette Lystad. Kona til Per baker var søster til Nils."

23/12-79: "Mor husket godt at faren Nils Turter kjøpte den første parafinlampa. Før brukte dom talglys som dom lagde sjøl. Hadde flytende talg i kjerna og brukte lysveikegarn til å laga lysa. Det hang mye lysveikegarn igjen på Kirkeby da jeg var liten. Garna ble duppa opp og ned i kjerna med talg til dom syntes at lyset var tjukt nok. Deretter tok dom et nytt garn. Denne prosessen kalte dom å støpe lys. Når ei ku eller en oksa vart slakta blei det mye talg."

"A' mor"

25/10 1977: "Hu hadde noen tusen da 'a kom til Kjerkeby i 1878, 'a mor, og så hadde a tre søsken som skulle ha like mye. Men alt gikk ikke riktig for seg, for dom var jo mindreårige uten 'a mor og kom under formynderskap, og sakføreren blei ved det meste.

Nils kjøpte til 1000 mål skau til de 400 måla som var til Turter. Mor sa at faren var flink, gjorde alt sjøl, slær, rokker og vever.

Om våren gikk 'a mor ner til vannet med alle grove klær, vømmølsbukser, vevde ryer, og vaska alt og banka det med banketre. Jentene i Oppegården gjorde ikke det.

Loddebesmer av tre brukte 'a mor når 'a skulle veie noe lett noe. En

morter av tre som 'a brukte til å knuse bær med, ligger oppå skapet i spiskammerset på Nordli.

Han far og 'a mor feira visstnok ikke brølløp, for jeg kan ikke huske at 'a mor noen gang sa at det eller det hadde hu fått i brølløpsgave, men av faren fikk hu den store suppeausa og ei parafin stålampe. Far hennes var enkemann og døde kort etter at 'a mor gifta seg. Hu var på sykurs da 'a fikk beskjed av faren om å komma him. Da var søstera Maria så vidt konfirmert og 'a Olava ukonfirmert.

'A mor og kona hass Gudbrand skreiv til hverandre da jeg var smågutt. I albumet er det bilde av han Gudbrand og kjerringa hass og tvillinga som dom fikk og en gutt som lå på likstrå. Det blei slutt med skrivinga, men jeg husker at 'a mor skreiv at 'n Bernhard hadde fått sykkel, så hvis skrivinga hadde vært en del seinere så hadde jeg huska det.

Det var vel med penga hennes mor at 'n far fikk seg alt 'n hadde - treskemaskin, slåmaskin og kjøkkenvogna jeg bygde om. Jeg snakka med 'n Bernhard om fortенeste og sånt før i tida og undra på at 'n Andreas og 'a Sørina hadde råd til å kjøpe hus på Moløkka. Ja, det var med arven hennes Sørina det, sa 'n Bernhard.

Gustav Kasa var søskenbarnet hennes mor. Hu hadde også søskenbarn på Bjørnholt.”

Sakristiet som kjeller

Far: ”På hele det langstrakte tunet stikker fjellet opp i dagen, og det gamle huset hadde av den grunn ikke kjeller. Til det blei koret i kjerkeruinen brukt, men dit var det over hundre meter. Om vinteren måtte poteter hentes i stort slik at vi hadde for noen dager. Om sommeren måtte mjælka has dit hver dag.”

Taket over sakristiet i kirkeruinen ble stående helt til far reiv det i 1921. Da hadde de i mange år hatt god kjeller i det nye huset.

Det nye huset

”Etter sølvbrølløpet til foreldra mine høsten 1903 skulle vinteren igjen forbedres og alt settas i stand til kjøring. Men denne gangen var det ikke kjøring på fortенeste fra Brekke til Vekkerø. Nytt vånings-

Juleslakting ca. 1918.

hus skulle bygges, og fra Nedre Kjerkeby kjørte dom med tre hester utover vinteren og våren, alt uten noen betaling enda det ikke var vi som eide huset, men Løvenskiold.

Den nye bygningen skulle stå like nord for den gamle, som kunne brukes til den nye stod ferdig. Det nye huset kom litt inn på eiendommen til Oppegården, men det var samme mann som eide alt sammen. Det var bare en skrabbehaug der.

Løvenskiold hadde fire mann til å sprengre ut den nye tomte, for nå skulle det bli kjeller under hele huset. Steinen derfra ble trilla og lempa ut og blei liggende dels nord og øst for huset. I vest bygde Ingeborg opp med stein og trilla jord oppå i 1930-åra og planta rips og blomster der.

De fire steinarbeidera, Holm, Julius, Petter Jensen og svensken Jansson, stod under ledelse av murermeister Kristensen fra Nydalen. De fire tok også ut de store steina til grunnmuren. Det blei gjort oppe ved nordvestenden av Furumyra i Kjerkebymarka. Dit gikk dom hver morra utover seinhøsten og vinteren. Kjøringa hadde dom ikke noe med.

Kjelleren blei solid og god - med dobbelt yttermur. Den er kald om

sommeren og passe varm om vinteren. Men den fikk bare en trang nedgang innifra og ingen inngang utenfra.

Tømmermannsarbeidet utførte brødrene Kristian og Andreas, som bodde i bryggerhuset mens dom holdt på. Kristian Eng og Ola fra Steinbråtan var også med på å setta opp huset. Brannmuren i de to stuene blei ikke bygd helt opp under taket, for tømmervegga skulle stå og synke et par år først, men da 'a Ingeborg døde i 1975 var ikke de to brannmura blitt murt ferdig. De to opprinnelige etasjeomna stod også fortsatt da.

Egentlig var det han far som ville bygge nytt, alle husa på gården, og han ville ha satt dom opp ved helt nytt tun ved Skjæringa flere hundre meter fra det gamle, men mer midt i eiendommen. Låve, stall og bryggerhus var jo fra 1600-åra, og fjøset var lite og elendig.

Det vart ikke nye hus ved et nytt tun, og bra var det, for da hadde det blitt enda mye mer frakting og kjøring av materialer. De gamle trange uthusa blei brukt så lenge han far levde og enda i førti år til, helt til 'a Ingeborg slutta med dyr i 1962.

Stalsberg, som var fullmektig hos Løvenskiold, ville ikke ha dør rett ut fra kjelleren. Får du dør, vil du ha omn også, sa 'n. Han Søren Skjerven ville ha låvebru, men da spurte Stalsberg om dom ikke hadde gafler. Og på Skjerven måtte dom gafle inn høyet slik dom hadde gjort før.

Bygningen blei ikke panelt før jeg var 15 år, sommeren 1909. Sigurd Blåsås, som arba for Løvenskiold gjorde det, så 'n var panelt da kommunen kjøpte. Han Sigurd stod i snekkerstua på Brekke og lagde vinduer, men kunne gjøre annet også. Han var aleine om å panele. Men bygningen blei først malt etter det.

I det nye huset lå 'n far og 'n Bernhard i kammerset oppe. Der satt også skreddera når dom var på gården. Kammerset mot Øgården gjorde kommunen i stand noe før jeg gifta meg i 1920, og 'a Ida og jeg bodde der, men før det bodde jentene der når vi hadde noen.

Hu Ida og jeg og unga bodde der til først i august 1926. Han Hjalmar begynte ikke på skolen der, men først etter at han var reist til Sogn våren 1928.”

Steinkjøring

”Tre mann fra oss kjørte ner steinen fra Furumyra på vinterføre, ned gjennom skauen til Hellerudløkka ved Gamleveien, så etter den til Hønefoten og ner forbi Øvre Kjerkeby. Det gikk bare en ta de svære steina på hvert lass. Steinen blei lagt der ’a Ingeborg hadde epletrea sine i den vestre haven seinere.

Det viste seg at det blei for mye stein. Noe av den som vart til overs, blei kjørt til Oppegården og brukt der. Resten blei liggende vest for den nye bygningen helt til først på 1930-tallet, men blei gjerdet inn så dyra ikke skulle fly oppi der. Inngjeringa kalte vi Steinbingen, og steinen der blei til slutt kjørt bort i dammen rett vestafor da den blei fylt igjen.

Fra denne dammen bar vi vann til stallen hele vinteren. I flomtida kjørte vi derfra også til fjøset, men ellers kjørte vi fra Maridalsvannet. En sommar etter at jeg var voksen tømte jeg dammen og gjorde den rein, men vannet blei helt grått av leira. Da hadde jeg kalk i, og vannet blei klart igjen. I 1919 gravde jeg og en annen gutt ledning derfra og la inn vann i stallen. Vi brukte rør som vi henta fra et sted nedafor sanatoriet på Grefsen, der kommunen hadde et lager. Hos Sunde & Co. fikk jeg handpumpe på rekvisisjon fra kommunen.

Etter at steinen fra Steinbingen var kjørt vekk, blei en stor flat stein liggende igjen. Den blei i 1930-åra frakta over tunet og lagt nær have-

Einar Johansen kjører Svarten ved påsketider 1915.

gjerdet like ved bryggerhuset. Der lå den til han Hjalmar fikk kjørt den til Holter i 1974. Steinen var en ta dom som skulle brukes til skillevegger i kjelleren, men planen om gråstein som delevegger blei oppgitt. I stedet blei det brukt murstein.

Dermed blei det mer kjøring etter at all steinen til delevegga var kjørt fram. Hime måtte dom også kjøre alle andre materialer vederlagsfritt. Det var slikt som tømmer, bord, planker, takstein, sement og mye mer. Saga på Brekke hadde ikke høvel den gangen, så høvla last måtte kjøres fra andre steder lenger unna, men det var ikke mye slikt som blei brukt.

Mursteinen blei henta på teglverket som lå ved Akerselva like ved Mor Godhjerta. Jeg var med en tur dit. Dom brukte stivvogn, ikke slea, så det var nok våren 1904. Ved det teglverket var det også sagbruk.”

Plankekjøring

”Hime kjørte dom planker med tre hester helt fra Brekke til Vekkerø fram til dom bygde det nye huset. Siden var det raskeri med det som blei kalt spirekjøring og Nordmarks-kjøring, men så solgte Løvenskiold, og da ble det friere så dom kunne kjøre der dom tente mest.

Vi begynte å kjøre på Brekke før 1. verdenskrig, kjørte til Blåsbort, for der hadde Spikerverket tomt, begynte sånn 1909-10. Den kjøringa varte til jeg reiste fra Kjerkeby i 1923. Bernhard hadde en gutt som kjørte noe siden også. En som hette Gustav kjørte høsten 1923.

Dom begynte vel med plankekjøringa fra Brekke da hammaren ble nedlagt i slutten av 1860-åra. Tømmer og ved blei dratt opp tor vannet med økser på Brekke. Det var slik han Herman blei ødelagt, men så bygde dom kjerraten og dom slapp å dra opp de tunge stokka med handkraft.

En kloms som stod bak han Herman hogg feil i stokken og hogg han i baken på ’n Herman for full kraft, og han blei aldri bra att.

Da kjøringa til Vekkerø blei slutt begynte dom å kjøre til høvleria i byen, men det vara ikke lenge, for dom kjøpte hester på Brekke og skulle kjøre alt sjøl, og da blei det ikke noe på oss. Det var etter det at det blei Nordmarks-kjøring og kjøring av spirer og stein til kjerraten på Brekke og til to låvebruer og pillarer på Sander, alt etter pålegg fra Løvenskiold til dårlig betaling.

Denna steinen tok dom opp mot jernbanelinna ovafor Gressestua både til kjerraten og til Sander, til kjerraten blei det kjørt over isen på Maridalsvannet.

Det var ikke så verst betaling for å kjøre til Vekkerø før 1904. Mange lå der og kjørte om vinteren, til og med han Karl Ruste fra Hakadal var med, men det var før mi tid. En som kjørte sa at han lessa på ei tylft og fjorten, og det hadde jo dom andre moro ta.

Mens den gode plankekjøringa varte kjørte dom med tre og fire hester. Da fikk han Bernhard sykkel og klokke, ski fikk han også, og jeg fikk ikke noe. Bernhard kjørte bortom Bygdøy en dag han kom fra Vekkerø og kjøpte skia der.

Valstad på Kjelsås, som var en holden mann, var så nøden at han lå på Brekke og kjørte planker med to hester.

Når det lei uti mars begynte det å knipe med føret på Geitemyra, siden i Kirkegata, for ikke å snakke om fra Skøyen til Vekkerø, den strekningen kalte dom Stranda. Plankekjøringa slutta derfor tidlig om våren. Hvis steinkjøringa vinteren 1903-04 tok et par måneder av vinteren etter jul, var det ikke mer plankekjøring det året. Men dom fikk annen kjøring på bruket, så dom var ikke ledige.”

Hester

18. desember 1977: ”Vi hadde fire hester i 1904, men solgte en kalt Folungen til Løvenskiold året etter. Folungen var da fem år. De andre var Blakka (mor til Folungen, som var født i 1900, den siste folungen vi hadde i mi tid på Kjerkeby), Brona og Blesen.

Blakka blei bytta bort til vognmann Hansen med en rau hest som ikke tålte å gå i bygatene, hadde vre. Det var en god hest, men sint og jagde meg over skigarda. En vi hadde som blei kalt Vallersen hoppa gard.

Brona var gammel og blei bare brukt hjemme, dro vann og møkk og mjølk. Jeg var 16-17 år da vi slo i hjel den. Jeg leide hesten til Måsan, for der var det slakter. Da var Brona 23-24 år, den hadde vært laushesten hass far, flaug ikke borti grindstolper. Brona var klok og ærlig.

Blesen var arbeidshest som blei brukt i kjøringa, men den kunne fly ut. Da vi solgte Brona sånn 1909-10 kjøpte vi Svarten, og den har jeg på bildet over senga. Vi kjøpte den av Laumb for 830 kroner. Så dyr hest

var ikke kjøpt i Maridalen til den tid. Den vanlige prisen lå på 600 kroner, men Svarten var verdt penga sine. Det skal han far ha all ære for.

Det vanlige var at vi hadde tre hester, men på grunn av bygginga hadde vi fire vinteren 1904-05. Det blei kjørt stein til huset den vinteren. Fire murere satte opp kjelleren, Julius Rommern, Holm, Jansson og Skredderstuern, og murermeister var Christensen som bodde i Nydalen.”

Svarten

”Høsten 1910 måtte vi kjøpe ny hest. Gamle Rauen var blitt for gammel. Rauen var en bra hest som jeg kjørte mye som unggutt. Engang da jeg var omkring 15 år kjørte jeg mjælka med Rauen, som løp og datt så ’n slo knea og det vart sår. Det kom hvitt hår etter sånne sår når dom ikke blei stelt skikkelig. For å unngå hvite hår skulle vi bruke usalte fett og krutt å smøre på.

Nå får du stelle med ’n, sa ’n far, og det gjorde jeg. Fikk fett av ’a mor og krutt av ’n Bernhard, og Rauen fikk raue hår.

Ellers gikk det alltid bra når jeg kjørte med hesta, og det var omtrent dagstøtt i mange år. Engang jeg kjørte Dora Myrhaug til Kjelsås stasjon var vi seint ute og jeg kjørte så fort at vogna nesten bikka over i svingen ned mot Akerselva. En annen gang velva jeg med møkkakjerra da jeg henta sand ved Myrer på Kjelsås.

Han far og jeg reiste til byen for å kjøpe ny hest høsten 1910, til Laumb’en, som spurte hva slags kjøring vi hadde og hva vi skulle bruke hesten til. Laumb’en sa at han hadde en svart hest som han mente skulle passe, men den hesten var på kjøring ved Lysaker og kom ikke igjen før om kvelden.

Han far og jeg gikk da utafør hos Laumb’en og venta på at Svarten skulle komma. Stallen var like ved Gunnerusgate. Far og jeg fant det best å gå der utover dagen og vente på Svarten, og det blei ikke før ved 6-tida om kvelden. Vi gikk rundt i gatene der, glante i vinduene, var innom et spisested og åt litt.

Laumb skulle ha 800 kroner for den, men vi fikk ha den på prøve i en måned for ei krone dagen, så Svarten kom på 830 kroner. Det var veldig mye den gangen, men en uvanlig god hest var det. Jeg trur ikke at den hesten kjente seg sliten noen gang.

På Sagstua kjøpte dom en hest ved de samme tidene for 600 kroner,

men det var en mye dårligere hest. Da tjente folk 6 kroner dagen når dom kjørte fast for kommunen. Han Bernhard kjøpte en hest i 1929 for 900 kroner, og da var betalinga for en som kjørte fast for kommunen 30 kroner dagen.

Jeg kjørte Svarten helt til 1922, men like etterpå kjørte dom 'n halt, og han Bernhard solgte 'n til slakt til han Ola Tømte, men han solgte den videre som liv. Det fikk 'n Bernhard veta et år etterpå.

Jeg har alltid vært i begravelsen til hesta om jeg ikke har hatt tid til å være i begravelsen etter folk.”

Fonograf

”I juni 1907 gikk jeg ut av skolen. Etter konfirmasjonssøndagen den høsten skreiv jeg meg inn for presten. Det var den første søndagen i oktober. Den dagen var det bart, men snart kom snøen og blei liggende. Det var ei sein skuronn det året, så mye kønn blei stående ute i snøen og blei ødelagt. På Kjerkeby hadde vi fått inn alt.

Jeg gikk for presten i Vestre Aker kjerke, ei mil hver vei. På himveien gikk jeg innom Sørina, søster hass far som bodde i Nydalen. Sørina var sydame og ganske gammel da hu vart gift med han Andreas Jacobsen, som var vaktmann ved fabrikkene i Nydalen.

Onkel Andreas kjøpte en fonograf til kona si for at hu skulle ha noe å høre på når han var borte på arbe hele dagen. Det var noen år før jeg begynte å gå for presten, og jeg var med mor og far dit. Da dom spilte på den gikk jeg ut, for jeg syntes det var så fælt å høre et menneske snakke fra en maskin. Det må en vel si var jålete.

Piggtreskeverk

Vi hadde piggtreskeverk på låven. Det ble drevet med vandring. Jeg kjørte hesten, han far la i og Henriette skar opp banda. Bernhard tok vekk halmen, en fra Kallerud var i laet og en bar kornet på bua, så vi var seks i alt.

Når Henriette ikke hadde mer å skjæra opp, stoppa vi og bar fram en ny haug med kornband. Etterpå skar vi opp halmen til hakkels. Bernhard pløyde om høsten mens vi andre tok opp poteter.

Vømmøl

16/10 1977: "Han far kjøpte vømmøl ta hadelendinger som gikk rundt. 'A mor fikk også kjøpt tøyer på spinneriet, ellers kjøpte vi hos Larsen & Lütken. Bratteli-skredderen fra Hadeland holdt på med å gå rundt og sy til ca. 1910. Skomaker Ørt slutta sånn 1907-08. Han var både mester og svenn og lappeskomaker, tok mål og sydde nytt også.

Kristine Kirkeby (født 1853), min bestemor.

'A mor vevde noe som blei kalt halvull til å ha i ryggen på jakkene, for vi var ute og kjørte hele vinteren. Vi kjente godt Kristoffersen som var formann i Nydalen, og fikk bomull av han til renning, og ull hadde vi sjøl. Vi både karda og spant. Jeg har spola mye på rokken, jeg, og det brukte 'a mor når a vevde. Vi klipte gråpapir som vi hadde på en pinne på rokken og spola på den. Det syntes jeg var moro. Det blei forbi med vevinga før jeg slutta på skolen. Det blei slutt med alt detta da budeia reiste, og da var jeg 12 år. Budeia karda, mor vevde og Henriette spant.

'A mor hadde også ei vevkjerring som dom kalte det. Hu hette Katrine og gikk rundt på gårda og vevde. På samme måten gikk bakstekjerringer, skomakere og skreddere rundt med sitt handverk.

Fra spinneriet oppe ved Skar fikk vi garn og noe hardviskelær som hadde vært inni garnvindene, og av det lagde vi baller til å slå med, slåball blei det kalt.

Om sommeren brukte vi underbukser av flanell, om vinteren av halvullstoffer, sydd på symaskin. Rolf Andersen hadde knebukser og lange ullstrømper, turistskjorte og vest og jakke utapå der.

Kardene, rokken, veven, alt sammen var der da jeg reiste fra Kjerkeby for godt våren 1926. Slengeskoene var der også, dom satte vi på meiene i riktig bratte bakker. Truger var det mange av, likeså vijuspenninger, skikjeller og mange bøker. Det var skikjelker til å dra ved på.

Folk på Nordmarka som ikke hadde hest, tok på seg kjelkdrift for Løvenskiold. De dro fram det de skulle til vannet med kjelken."

Julebrennevin og julemat

"Han far hadde to små anker, tønner, som han kjøpte julebrennevin på, konjakk på det ene og akevitt på det andre. Fra ankeret blei det fylt over på karaffel. Hu mor kokte curacao av sprit. Han far drakk seg aldri full når vi hadde selskap. Det var alltid juleselskap hos oss.

Ja, hime var det et ordentlig mathus. Fire kvinnfolk lagde mat i tre-fire veker om høsten, spekepølser, kjøttpølser, medisterpølser, kjøttboller til suppe, og all den sylta da, og alle de syltelabba som skulle legges i laka. Han far barberte labba om igjen og kløyvde dem. Kjøttkaker og kjøttboller lå i krukker med fettlag over, og da kunne dom holde seg i månedsvis når det ikke var tatt høl på fettlaget.

Vi slakta to griser på 120 kilo hver til jul. Det var noe til griser. Til jul slakta vi dessuten ei kvige og en oksetapp og kanskje et par sauer også. Grisen stod vi og slakta i bryggerhuset. Det er et bein i skinka som skal tas ut, så får en pene skiver. Det lærte jeg av Kalsæg, men da var det nesten for seint. Det har et namn, det beinet.

Det blei en hel masse blodpølse og klubb. Til duern om juleftan fikk dom mølje, det var flatbrød og godt fett.

Før våronna kom 'a Gunhild og bakte flatbrød. På bua lå det svære flatbrødhauer. Om vinteren når vi hadde jente, bakte vi i bryggerhuset.

Han far sa at i Oppegården var det aldri mer enn fire til bords. Hos oss var det han far, 'a mor, jente, gutt, oss tre unga, og så kom han Bertram og han Kokkelius (August Andersen), og mange andre gikk der og fikk mat. Hu Olava skulle alltid ha noe til jul.

Om søndagene kom snart den ene, snart den andre. En av dom var kjøpmann (Torbjørn?) Ibsen. Mor sa at han var vokst opp i ei hytte ved Stubberud. Han var gift med søskenbarnet hass far. Jeg var med til Ibsens engang. Da tok dom oss med til St. Hanshaugen, og jeg fikk ti øre til å kjøpe en sjokoladesigar. Ibsen bodde på Rodeløkka, og kona hette Sofie. Far hennes var fra Kjerkeby.”

Per baker

”Han Per var ikke baker, men hvorfor han blei kalt baker veit jeg ikke. Sønnesønnen Rolf Andersen var jamgammal med meg og var mye på Kjerkeby. Kona til Rolf visste heller ikke hvorfor bestefaren til mannen ble kalt Per baker, da jeg spurte en gang etter han Rolf var død.

Skål iallfall, pleide 'n Per baker å si da han syntes dom som han var i lag med ble for ivrige i politikkdiskusjonene, for han Per brydde seg ikke om politikk.

Per baker hadde to barn, Maria (ingen etter seg) og Olaf, far hass Rolf. Olaf blei gift med dattera til en som dreiv restaurant i Markveien og hette Botolfsen. Maria blei gift med Johan Lilloe, onkelen til han som er på Dæli i Enebakk, og bror til Karl Lilloe. Maria blei gift annen gang med en bryggeformann, men hu fikk et slagtilfelle da 'a ikke var så gammel, og gammel blei 'a heller ikke.

Per baker Andersen hadde vært i Liggern som liten. Han hadde bare 14 dagers skolegang, men jeg har klart meg jeg også, sa 'n. Han Per bodde i Maridalsveien 190, den med steintrappa, var gift med søster til Nils Turter, bestefar min, og han kjøpte gården i nr. 190. Halve gården blei riven for den stengte slik at Kongsberggata ikke kom fram til Maridalsveien, var bare et smalt smugg der. Han Per fikk hele 80 000 for den ene halvparten etter krigen i 1918. Han hadde leieboere. Sønnen Olaf arva gården etter Per og Rolf etter 'n Olaf.

Per hadde en hest. Han og bøkkeren reiste om lørdagen ned med dunker og opp igjen med staver.

Det var stas med han Per og han far, for dom var så ubegripelig glade i en dram begge to. Det var sikkert koselig, men det var mer om å gjøra om vi hadde råd til det. Å føre et åpent hus blir en kostbar husholdning. Ivar Hansen sa til far at det var skammelig at dom hadde vært så mye på Kjerkeby.

Vognmann Hansen var også glad i en dram. Det var vel ingen som var gladere i det enn han.”

Far hass far

”Han Haldor Pedersen, far hass far, var en hard drivar, og sønnen måtte være med fra han var ganske ung. En gang hadde ’n far henta hesta i hagan og glømte seg bort og spiste blåbær i stedet for å gå rett him med hesta. Da fikk han juling av ridepysken som lå i den vesle skuffen i skatollet. Det skatollet fikk han Bernhard, og nå har ’n Hjalmar det på Holter.

Vesle-Oline tente hos ’n Haldor. Hu hadde vært på låvedans på Hauger og kom him halv fem om morran. Da stod ’n Haldor på trammen og tok imot ’a. Hu Oline hadde bare å skifte og gå rett i fjøset. Vesle-Oline var sterk, men likevel må det ha vært hardt å gå fra Kjerkeby helt til Hadeland for å stampe en bunke vømmøl. Og så tilbake igjen med bunken.

Han Johannes (født 1859) var yngst av søskena hass far, men han reiste i ung alder til Australia og vi veit lite om åssen det gikk han, bare at han kom fram.”

Han far

”Han far var med ved milene på Hammeren som ung og hadde med seg graut i et spann som mat. Det bytta han bort med andre som hadde brød som niste.

Milene var trekølmiler som blei brent ved Maridalsvannet bortover mot Hammeren, på Bonnatanga som dom blei kalt. En bonn (bånn) eller milebonn var den kølsvarte jorda som blei igjen der ei mile hadde vært. Han far kjørte køl fra Bonnatanga til jernhammeren på Hammeren. Den blei nedlagt i 1869, da han far var 20 år. Det var vel ved

Foreldrene til far, mine besteforeldre, ca. 1919.

de tider han begynte å gå til St.Hans-leiken på Hakadalsverket, en leik eller fest som var kjent viden om, og dit søkte ungdom langveisfra.

Ellers var det ofte fest rundt om i Maridalen, på Hauger og på Vornhus i Neskroken bl.a. Særlig var det mye juleselskap i Neskroken, der han far hadde folka sine, der og i Nordmarka, i Bjørnholt, Hakloa og Liggern var det slektninger. Nordmarkingene var fæle til å holde selskap.

Han far måtte ta over eiendommen da han var 22 år, for da døde far hans av kreft i magan. Han far var glad i Kjerkeby og i jordbruket, og hesta sine glømte han aldri. Klokka fem om morran eller før var han i stallen, for som han sa skulle det være våken hest og våken kjørekar.

Inntil huset i nord var snekkerstua og bua bygd. Dit kom jeg når jeg var slem. Det skjedde ikke så ofte, for en huska bedre den gangen enn nå. En kunne holde seg til Prins, han hadde så mjuk og god pels å holde kjakan inntil. Det var mer disiplin den gangen. Pryl var strengere straff, men det var ikke så ofte det hendte.

Dom var snille. Han far tukta meg aldri. Vi kunne ta med oss kamerater så mye vi ville, inne og ute og over alt. Mor stramma meg opp litt innimellom. Gikk jeg gjennom grind eller le lot jeg det stå oppe hvis det stod oppe. Var de igjen når jeg gikk der, lokka jeg det igjen.

Jeg var så livende redd for at noen skulle stjela epler i Oppegården, for da ville jeg få skylda.”

Bryllupet i 1878 stod på Turter i Maridalen, og en bryllupspresang er iallfall ennå i behold. Det er ei stor suppeøse i sølv med navn innstukket på bladet. Det var en gave fra far til Kristine, Nils Olsen Turter. Hun gav den til sønnen Nils og han igjen til sønnesønnen Høgne, som har den nå.

Av Petter er det et konfirmantfotografi fra 1864, det eldste fotografi som fins i slekta. Det er også fotografier av både mor og bestemor hans, men det er som gamle, og de bildene er visstnok fra 1870-åra.

Petter fortsatte som leilending på Kirkeby etter faren og bar de gamle tradisjonene der et slektledd videre, om enn litt forandret av tidens utvikling. Kjærligheten til Kirkeby, til jordbruket og ikke minst til hestene levde også i Petter. Dem glemte han aldri. Hver morgen kl. 5 var han å finne i stallen, for han gjentok ofte: Det skal være våken hest og våken kjørekar.

Kristine var eldste datter til Nils Turter. Hun var en god og oppofrende hustru og husmor, alltid vennlig og travelt opptatt med å legge alt best til rette for sine og alle som vanket på Kirkeby både til hverdags og fest. Dette er den karakteristikk sønnen Nils gav av henne.

Han Bernhard

”Han Bernhard var hjemme i 1905, hadde gjort militærteneste på Gardermoen. Jeg var på Sagene og møtte ’n da han var hjemme på perm. Det var bestemt at jeg skulle kjøre til Larsen i Bergensgata og være der til han kom, og det var jeg. Han kom vel med toget til Østbanen. Han var ute i 18 dager, men hadde en attpåeksis i en måned i Trondheim, husker ’a mor skreiv brev til ’n, kanskje i 1904 eller 05. Olsen og Wang var ekserskamerata hans.

Han Bernhard fikk siden en måned til å være på Skjæret (Kontraskjæret) og passe hesta, men det var det anledning til å leie en til å gjøre. Dom leide en på festekontoret for en måned om vinteren, for han far ville heller ha ’n Bernhard hjemme.”

Arbeid og fritid

”Smelteverket kalte dom det der Mustad hadde fabrikken sin på Brekke. Jens Skredderstua gikk dit hver dag i mange år. Siden begynte han på veien hos veivokter Hagen. Jens Skredderstua var bror hass Søren Skjerven, men dom var fra Skjerven begge to.

Jeg hadde en gammel sykkel da ’n Bernhard, to Kasa-gutter og jeg sykla til byen den søndagen Bjørnson kom. Den sykkelen kjøpte jeg for 60 kroner da jeg var 16 år, men det var bortkasta. I 1913 kjøpte jeg en ny, og den hadde jeg i 1914. Da sykla jeg til Sagene og tok trikk derfra til utstillingen på Frogner.

Mens jeg var på Hauger reiste ’n Martinius, ’n Einar og jeg til Røde Mølle en 17. mai.

Der Venstres Hus er nå hadde Ajer festekontor, og i den gården handla Brødrene Tollerud. Hime lå det regninger på kolonialvarer som dom hadde kjøpt der.”

Mor fotografert av far på Kirkeby i 1919. Mor var i Kaupanger vinteren 1918 og i Bergen om sommeren.

Navn på Kirkeby

”Rundt om på Kjerkeby var det mange namn, slike som Badstubakken (på rabben vest for uthusa), Berget, Gåsedammen, Nedi dalen, Askinghaugen, Krokåkeren (åker mellom to hamner), Bonnatan-gen, Hyttetangen (nærmest kjerka, hadde stått ei fløytarhytte der), Laekra.”

Fisking

9/12 1977: ”Jeg var med ’n far og satte ut garn og teiner, ellers rodde jeg aldri. Fiska ikke heller. Jeg prøvde litt, men fikk ikke noe, så det hadde jeg ikke tålmodighet til.

Om vinteren satt folk og pilka hele hælja. Jeg skjønner ikke at dom kunne ha noe moro av det.”

Sykelritt på Bislet

var det da jeg var 16 år. Josef Bye var den store banesyklisten da. Jeg var der og så på. Leirskråningene stod fortsatt etter teglverket som hadde vært der. Stein fra Bislett teglverk ble brukt da Vestre Aker kirke ble bygd, og den stod ferdig i 1853. Mor og far ble døpt i Gamle Aker kirke.

Herman Kallerud

9/12 1977: ”Han Herman var nest yngste sønn på Kjerkeby, fire år yngre enn han far. Han Herman var vel gift og hadde etablert seg i Kallerud da auksjonen på Turter ble holdt.

Han Herman var mye på Kjerkeby også etter at ’n var gift, for det var så ofte bruk for ’n. Alltid var det noe ekstra som skulle gjøres, reparasjoner av redskap, sælar som skulle stelles, støvler og sko som skulle lappes, så var det slakting og båten som skulle tjæres og males hvit før den skulle settes på vannet, og der lå den og vogga så hvit som ei svane. Med sitt rolige og vinnende vesen var ’n Herman alltid villig til å hjelpe.”

Herman Haldorsen i Kallerud ble hogd i baken da han og en gardsgutt fra Sittpå dro opp ved av vannet på Brekke. (Hermann var stille og rolig, sa så lite.) ”De rodde han i båt til Kirkeby og bar’n opp til Kallerud. Derfra ble han kjørt til sjukehuset. Siden var han ufør og gikk med stokk og haltet. Han fikk bo i Kallerud, hadde jord og dyr, fikk ved i skogen til eget bruk, og den hogg han sjøl. Ellers gjorde han forskjellig, lappet sko og slaktet. Han fikk også oppsynet med kapellet, arbeidet for læreren, hogg ved.”

Etter at far hadde fortalt dette kommenterte han dagens situasjon: ”Ungdommen demonstrerer både inne i og utenfor kirkene. De samles til ørkesløst liv utenfor kongens bolig. Noen trekker nylonstrømper over hodet for å rane banker og postkontor - og skremmer nærmest vettet av dem som sitter der. Overfall, voldtekt og drap hører vi stadig om. Det foretas landsinnsamlinger for ungdom som ikke vil betale bøtene de er ilagt. Organiserer seg gjør både unge og pensjonister, men når de kommer på gamlehjem er det slutt med organisering og medbestemmelse.

Fru Valle som syns så synd på alle forbrytere... straff skal forbrytere helst ikke ha mer. Da er eneste utveien å sende dem på gamlehjem, for det er jo ingen straff. Men der må iallfall klientellet tie og være fornøyd.”

Grinder

10/11 1977: ”Nord for skolen ved delet mot Turter stod det ei grind. Det var like ved plassa Turterbekken, en plass på hver side av veien. Deretter kom Osjen på venstre side og Iverstua helt nord ved delet mot Skar, der var det også ei grind.”

Sommer og slåttonn

”Om sommaren var dom tidlig oppe og tok opp garna i vannet, der det var lov å fiske den gangen. Vi fikk både ørret og sik. Men fiskinga ble det slutt med da Oslo kommune kjøpte gårda rundt vannet av Løvenskiold i 1909.

Vi åt klokka seks om morran, klokka ni var det dugurd, klokka tolv

midda, klokka to kaffi, eftasverd klokka halv fem og kvelds klokka åtte. Etter kveldsverden slo dom med slåmaskin for at hesta skulle sleppe den verste varmen med klegg og hestebrems.

Han Andreas Kallerud bodde på Moløkka og arba i Nydalen. Han var oppe om lørdagseftane ei slåttonn og hjalp til, for han Bernhard hadde detti ta høylasset og brekt kravebeinet. Det var mens jeg gikk på skolen.

'A mor var med i slåttonna, men gikk hjem klokka elleve for å laga mat. Hu hvilte aldri midda. Etter at de andre hadde spist vaska hu og Henriette opp. Så var det litt av hvert å ordne, koke kaffi og setta fram til kara når dom kom fra middagshvila litt før klokka to. 'A mor var litt med i slåttonna om ettermiddagen også.

Det var mye hakkeslått med ljaen på Kjerkeby. Vi vart liksom aldri ferdig med slåtten, gikk rundt alle gjerder og rabber og langs strandkanten helt til Hammaren og slo med ljaen etter at den vanlig slåtten var ferdig. Det som blei slått som hakkeslått bar vi fram og tørka på noen flekker som han far kalte varv.

Han Herman i Kallerud var flink til å lære unga å arbe, laga små river og orv til dom, for han var så hendig."

Skatt og aviser

Trur ikke jeg var mer enn 17 år da jeg fikk den første skatteseddelen, og den fikk jeg av Karl Kirkeby. Han sa at nå skal du få kjærlighetsbrev om du aldri har fått det før. Det gikk ikke post da, den ble henta på skolen.

Onsdag og lørdag fikk vi Morgenposten hos kjøpmann Larsen. Der stod annonser, dødsfall, torgpriser og så var det krig, men det var så svære tall over falne at jeg ikke kunne lesa dom, sa far iallfall. Det var vel Boerkrigen og krigen Japan-Russland som dom snakka om. Det var skomaker Ørt som snakka mest om Boerkrigen.

Sverta og Aftenposten var gjengse aviser den gangen. Vi forstod ikke de andre, de lå for høyt for vanlige folk. Vi holdt Sverta, og den kosta 45 øre for en måned. En liter fløte fikk vi også 45 øre for.

"Den som ikke vil ha lite får heller ikke mye." Jeg har lært den visa av 'a Ida.

Om sommeren hadde vi underbukser av flanell, om vinteren av

Fars første lastebil klar til utflukt.

halvullstoffer, sydd på symaskin. Rolf Andersen hadde knebukser og lange ullstrømper, turistskjorte og vest og jakke utpå der.

Dammen gav vann bare til dyra, og handpumpe i stallen la vi inn i 1919.

Jeg ble konfirmert i Vestre Aker i april 1908 sammen med Trygve Skjerven. Vi begynte i oktober 1907, ville være fri om sommeren, gikk derfor om vinteren. Etterpå begynte jeg å kjøre mjælka, kjørte hver tirsdag (til presten gikk vi onsdager). Snøen kom tidlig og mye høsten 1907, så korn snødde ned på åkeren, veiene var dårlige så det var et slit å gå for presten det året.

Det nye huset ble malt utvendig like etter at kommunen kjøpte, men panelt før. I det lå Bernhard og jeg på kammerset oppe. Der satt også skredderen. Kammerset mot Øgården gjorde kommunen i stand noe før jeg gifta meg, og der bodde vi den første tida, men før det bodde jentene der når vi hadde noen. Vi bodde der til først i august 1926. Hjalmar begynte ikke på skolen i 1927/28, men på skolen i Sogn våren 1928.

Når det lei ut i mars begynte det å tine og knipe på føret på Geitemyra, siden i Kirkegata, for ikke å snakke om Skøyen og Vekkerø, og den strekningen der ute kalte vi Stranda. Så planke-kjøringa slutta tidlig om våren. Hvis de kjørte stein et par måneder vinteren 1903-04, var det ikke mer plankekjøring den vinteren. Fikk annen kjøring på

bruket, så dom var ikke ledige. Steinkjøringa tok den meste tida.

Jeg var en tre år da vi kjøpte den første høyvogna på Kirkeby. Han far kjørte med høyslede og skokler.

Han far panelte drengestua. Han ville bygge nye hus ved Skjæringa, for det var mer midt i eiendommen.

I bryggerhuset stod vi og slakta grisa. Der satt 'a Gunhild med takke og bakte flatbrød. Om vinteren når vi hadde jente bakte vi også i bryggerhuset.

Stalsberg ville ikke ha dør ut. For vil du ha dør vil du ha ovn også. Søren Skjerven ville ha låvebru. Da spurte Stalsberg om de ikke hadde gafler.

23/10 1977: Det var for famna når en gjerdte skigard, men det var før mi tid. Jeg hørte far sa det, vi bare holdt den ved like. Vi høgg all gardveden, all staueren, alle rajene, noen så grove at vi måtte kløyve dom. Det var det som vart kalt gardskier.

På Holter gjerdte vi med piggråd fra Feet og ned jordet, tok med piggråd i bilen om lørdagen og gjerdte om ettermiddagen.

Ca. 1900 brukte de stutting med slede til tømmerkjøring og fikk med seg tre stokker. Dubb ble noe brukt før geitedoning. Da dom begynte med geitedoning lesste dom fire ganger så mye som med slede, måtte ha slette veier og gjerne medbakke, så dom begynte med skrubbedrag.

Kr. 1,20 om dagen for mann og hest hos Knaken, hos Løvenskiold kr. 3 dagen, mens vognmennene tente 5-6 kroner. Det var plankekjøringa fra Brekke til Vekkerø det var noe å tjene på, slutt 1903. Da var det litt kjøring i Nordmarka, bl.a. spirer, som dom ikke tjente noe på, så var det litt raskekjøring, var plikt, måtte gjøre som en tjener, baronen bestemte prisen, plikt til å arbe.. Når de gjorde opp tok baronen eller Løvenskiold det de skulle ha i avgift, og landbonden fikk resten.

Skjerven og Kirkeby var landbønder for Løvenskiold, som brukte Sander sjøl.

Sko: Rett lest blir ennå brukt, helst til kvinnfolka. Pluggstøvler om vinteren, bokskalv om sommeren.

Stein til den nye kjerraten ble kjørt fra Sanderkroken på isen om våren.

En sønn i Paris

Opplysningen om at Per Halvorsen og Dorte Børgersdatter hadde hatt en sønn i Paris kom helt overraskende på far. Han hadde aldri hørt om det, men jeg fant dette i arkivet:

Behandling av 13/1 1880 av leilending Peder Halvorsen Kirkebys og hustru Dorte Børgersdatters dødsbo. De døde henholdsvis 7/10 1848 og 27/7 1878 uten at deres fellesbo er tatt under skiftebehandling. ”Det har nemlig for Skifteretten været opgivet, at disse Ægtefolk Intet vare eiende. - Idet Overretssagfører Krog nu oplyser at en Søn af dem afgik ved Døden i Paris før Moderen, efterladende sig Formue dersteds, og da denne ikke, uden Skifterettens Mellemkomst, er erholdelig, anholder han paa vedkommende Arvingers Vegne om, at fornævnte Ægtefolks Bo maa blive taget under Skifterettens Behandling som Dødsbo.” (Opplysningene fins i Aker sorenskriveri. Skiftefor-handlinger, protokoll 4 (1874-84), side 370.)

Krog skulle gi skifteretten nærmere opplysning. Jeg har ikke undersøkt skaffet flere opplysninger om dette. Også en mann fra Odalen oppholdt seg lenge i Paris i siste del av 1800-tallet. Han var skredder. Kan sønnen på Kirkeby også ha vært det?

Far hennes mor

I samme protokoll som nevnt ovenfor (side 501-502): 6/1 1883 Nils Olsen Turter og kones dødsbo ble registrert 20/12 1882 med løsøre for kr. 4322,55, og Turter, løpenr. 79a og b, ble taksert til henholdsvis kr. 17600 og kr. 2400, i alt kr. 20000, derav obligasjon kr. 5600. Forretningen fortsatte 8/9 1883 (side 536 i protokollen).

Utlodningen skjedde skjedde noe seinere, og den fins i Skifteutlodningsprotokoll 7 (1882-97) på side 821-83b: Nils Olsen Turter og Maren Gulbrandsdatter døde henholdsvis 12/12 1882 og 23/2 1874. Hver av de fire barna fikk kr. 2396,26 (i alt kr. 9585,04 av formuen på kr. 18722,55).

Far (f 1893) snakket flere ganger om at skiftet ikke gikk riktig for seg og at det meste ble advokatmat. De må sikkert ha snakket om dette på Kirkeby da han var ung. Han fortalte også om morfaren sin, som han var oppkalt etter og som han sikkert lignet mye. Nils Olsen Turter

*Ingeborg går over gårdsplassen på Kirkeby for å melke.
Huset er bryggerhuset på gården.*

snekret og lagde atskillig, var stadig i virksomhet. Han var skogdriver for godseieren, baron Wedel Jarlsberg, som han fikk et sølvkrus av som minne da han sluttet.

Nils Olsen bodde en tid i Bakken ved Maridalsvannet øst på gården Nes. Siden kjøpte Nils Sørbråtan og til slutt Turter og et skogstykke. Han falt visstnok av et høylasse, fordervet seg og døde siden av skadene.

Høgne har nå den store potasjeskjea som Nils Turter gav datter og svigersønn i bryllupspresang, Hjalmar to sølvkrus som Nils Turter fikk av skogeierne.

Bronkitt

”I februar 1914 fikk han far bronkitt og var sjuk utover hele våren og var ikke med i våronna. Det viste seg at han led av kronisk bronkitt, som siden gikk over til astmabronkitt. Han strei med den sjukdommen i åtte år.

Doktor Fjeld i Russeløkkveien i Oslo var den legen vi brukte. Sørina anbefalte han da jeg fikk hals- og nesekatarr like etter at jeg blei

konfirmert i 1908. Doktor Fjeld blei kontakta i 1914 også, etter at en lege på Grünerløkka var brukt til å begynne med.

En gang stod det lapp på døra til Fjeld at doktor Hjortdahl i Russeløkkveien vikarierte, og siden blei han alltid brukt. Men det var ikke så mye legene kunne gjøre. Det blei brukt inhalering og miksturer for å lindre sjukdommen så godt som mulig.”

(Bronkitt ytrer seg ved opphosting av slim og materielignende klatter til stadighet. Kronisk blir bronkitten når den varer minst tre måneder i to år etter hverandre. Den begynner med aseptisk irritasjon av slimhinnene i luftveiene, som blir lett mottakelige for bakterier som gir kronisk betennelse, og etter lang tid fører det til økt belastning av høyre del av hjertet. De syke har som regel hatt plagene i ca. ti år før de søker lege.)

Året 1914

”I 1914, det året han far blei sjuk, var det ikke så mye som en såmaskin hime på Kjerkeby, og slåmaskinen var utslitt, og vi hadde bare en eneste dårlig hest. I Sagstua kjørte dom planker med to hester og tente bra, vi hadde bare den ene skranglegampen og tente lite.

Vi dreiv vel for dårlig med kuene også, men fjøset var eldgammalt, trangt og elendig med plass til bare ti kuer i noen små, korte båser med trekrybber, ikke førbrett. Vinduene var små og satt høyt oppe på veggen.

På Oppegården fikk dom nytt fjøs i 1905, og det var noe langt annet. På Skjerven hadde dom til og med mursteinsfjøs. Nei, det var skrøpelige greier hos Løvenskiold, og en måtte be om å få noe nytt sjøl når det var åpenbart at nytt var nødvendig. Kanskje hadde det blitt nytt fjøs hvis han far hadde bedt om det.

Men stort sett hadde vi det bra på Kjerkeby, og siden fikk jeg det aldri slik som der. Ja, jeg har ikke hatt en eneste dag slik som dom hadde.”

Jubileumsutstilling og krig

”Våren 1914 åpna jubileumsutstillingen på Frogner. Den sommaren var det så fint vær, like fint som i 1976. På Frogner var alt utstilt som kunne utstilles.

Bjørnruds maskinforretning hadde satt opp et selvrensende treskeverk, og det blei brukt til rensing der om høsten.

Telefoner var utstilt med sentralbord som blei betent av 5-6 damer.

All slags underholdning og servering var det der - både ute og inne. En flottere og mer allsidig utstilling har det aldri vært i Norge.

Men så kom krigen i august, og snart blei alt på utstillingen stengt. Krigen la liksom en demper over det hele. Jeg var i byen med mjælka den dagen krigen begynte. Snart blei spørsmålet om mat det viktigste.

En av de første daga jeg var i byen igjen, dro jeg innom Felleskjøpet for å få tak i en sekk med rugmjøl og en med hveitemjøl. Der ville de ikke ut med noe, for det skulle bli rasjonering. Jeg ga meg ikke før dom blei lei meg, og jeg fikk med mjølet himatt.

Alt blei straks dyrere da krigen kom. I 1916 kjøpte jeg beksønstøvler for 60 kroner, og for det måtte jeg kjøre med hest i tre dager.

På slutten av krigen blei det lite mat, og i 1917 og 1918 var det nok dårlig for mange. Vi merka ikke så mye til det, ikke annet enn at alt blei dyrere og dyrere.”

Skjære fattigdommen

”I min barndom og ungdom var det skjære fattigdommen. Vi hadde mat og klær, men aldri penger. Vi kom søren meg ikke på beina før i tjueåra.

Da mangla det også penger, men vi hadde fått hester og maskiner. Det har vært skjære fattigdommen så lenge jeg huser tilbake. Men det daglige brød har jeg hatt.

Hos Løvenskiold var det mye leit arbe iblant. Det har ikke jeg vært borti, da. Far og Bernhard kjørte spirer og stein fra Sander og Sander-skauen over isen på Maridalsvannet til Brekke og materialer derfra helt opp til Sandungen langt nord i marka. Det var mens jeg var guttunge.

Med denne kjøringa, som var bare slit og inga forteneste, begynte nedgangstida på Kjerkeby. Bernhard levde mer i storhetstida der, mens jeg har levd i nedgangstida hele mitt liv. Da kunne far og mor reise til byen når de ville. Dom hadde folk hjemme som tok seg av det dom skulle. Budeie hadde dom og tenestejente og gutt. Så var det ’a Henriette, han Bernhard, ’a mor og ’n far. Det var før jeg slutta skolen i 1907.”

(Jeg viste far det jeg hadde skrevet ned. Da sa han at det med skjære fattigdommen måtte jeg stryke.)

Orden og system

”På førjulsvinteren var det slakting, vedakjøring og møkkakjøring. Alt gikk etter en viss orden som var nedarva gjennom tidene.

Dom var så gjestfrie han far og ’a mor. Den handa som lokker seg igjen kommer det ikke noe i heller, sa ’a mor. Hu hadde ei kjerring som hette Katrine, hu var svensk, var vevkjerring for ’a mor. Vaskekjerring, bakstekjerring og slaktekjerring ordna ’a mor med å skaffe.

Det må ha vært ta ’a Katrine at ’a mor lærte å veva. Hu Katrine var også andre steder og vevde.

Han Sigvart var den siste tenestegutten dom hadde hime. Han reiste til Amerika i 1905. Seinere fikk dom hjelp av de to originalene Bertram og Kokkelius som kom og gikk som dom ville, men dom var flinke når dom først blei satt i gang. Dom slo høy, satte poteter, tok opp poteter, tok opp kålrot og kasta den fram. I flere år var dom på Kjerkeby hele året fra og til, men sjelden begge på en gang, helt til han Bertram kom på gamlehemmet under første verdenskrig.

Dom to hadde betaling. Det vanlige var 80 øre dagen for sånne herrer. Han Bertram ville ha ”ei mark åtti øre dagen”, sa han. De siste åra var han Bertram skrøpelig og hadde ikke betaling. Han August, som vart kalt Kokkelius, var der da jeg var i konfirmasjonsalderen omkring 1908.”

Maten og veden

”Hu mor brukte 60 cm lang ved i bakerovnen i bryggerhuset. Når hu bakte flatbrød satte hu brannjernet i peisen, la takka oppå og veden under og fyrte godt opp. Hu Gunhild er den siste jeg huser som bakte, fyra opp og stekte på den måten.

På takka var det bare plass til ett flatbrød om gangen. Til flatbrød blei det brukt blandkornmjøl, for da blei flatbrødet sprøtt og tynt. Til klubb var mjølet av bygg og rug. Nå får ’n verken kjøpt ister eller blod, så det er uråd å laga klubb.

Bernhard og en hest midt på 1920-tallet.

Vi hadde pannekaker til middag en gang i veka, og stekt flesk ved siden av. Den som ikke ville ha det, fikk syltetøy. Mjølkesaus kalte vi duppe. Mor stekte pannekaker med to panner på en feleovn.

Ved fikk vi utvist i Kjerkebymarka der skauen skulle tynnes, så vi hadde fin ved. Dette blei det slutt på da kommunen kjøpte gården. Etter det hogg vi litt her og der, blant annet i Krestensbråtan nedafor Hauger, og det ble utvist av Bakke. Kristian Haugen hadde eid den skaubetan. Han anmeldte oss, for han trudde at vi hogg ulovlig.

I 1919 gikk jeg til Røed på Hammaren, og han sa at jeg kunne hogge et røfte med tørrgran i Kjerkebymarka. Det ga vi to hundre kroner for, og det var det verdt.

I 1921 reiv vi den gamle potetkjelleren i sakristiet i kjerkeruinen, og da blei det ved av det. Ingeborg har rydda opp og hoggi opp alt til ved, gamle slær og annen redskap. Jernet solgte hu som skrapjern.”

Vognmann Hansen

”Vognmann Hansen begynte med en hest og kjørte for Myrens Verksted ved Akerselva mellom Sagene og Torshov. Av verkstedet

fikk han låne penger og reiste til Lillehammer og kjøpte flere hester da han begynte å kjøre de svære røra til kraftverket på Hammeren i slutten av 1890-åra. Siden hadde han 10-12 hester.

Hansen bodde i Tromsøgata 34 på Rodeløkka. Der hadde han stall til ti hester, og ei stønn hadde han ku også og en sau eller to som gikk i stallen og plukka opp høy etter hesta. En sommar gikk den ene sauen i bingen på Kjerkeby.

Vognmann Hansen fikk penger av broren i Amerika til å kjøpe gården på Rodeløkka. Hansen hadde også et lite sted på Stabekk. En sommar var far, Henriette og jeg der ute på besøk.

Han far blei kjent med vognmann Hansen da kommunen bygde kraftstasjonen på Hammaren i 1890-åra. Hansen hadde spesialisert seg på store og vanskelige kjøreoppdrag, så han kjørte de store røra til rørgata fra Skjærsteddammen. Hansen kjørte også den store granittblokka som blei monument på Harald Hårdrådes plass.

Jensen & Dahl eide Myrens verksted da Hansen kjørte der. Dom hadde landauer som Hansen kjøpte da Myrens verksted gikk over til bil før første verdenskrig. Hansen hadde to brune hester foran landaueren. Han kom til Kjerkeby med dom om søndag. Da var broren Harald kommi fra Amerika med kone, den andre broren, han Ivar og unga hass var også med.”

11/8 1979: Om søndagene gikk far sammen med Bernhard og far sin bortover til laet (Blååstoppen). Derfra så de Hansen komme i Skjervbakken. Da snudde de hjemover, og straks etter kom også Hansen. Farfar og Hansen gikk siden bortover jordet og så på årsveksten. De var også i stallen og fjøset og så på dyra. Engang nevnte far denne visa:

”Stakkars liten vognmannsgutt
Seint og tidlig må han ut
Stå på torvet er hans post
Sild og villing er hans kost

Vognmannsgutter blei dom etter konfirmasjonen. Hvor kjørakara til Hansen fikk penga til alle vinflaskene fra veit jeg ikke. Drakk gjorde dom, men gode kjørakarar var dom. Trygve var hos Hansen hele sitt liv fra han kom til byen. Han hadde gratis hus fordi han stelte hesta og vanlig lønn for det han kjørte. Vinen kara

til Hansen drakk var 12% Roaldheimer til 2,50 flaska.

Gulli var vingrossist og holdt til i Brugata. Da det blei slutt og vin-monopolet kom, begynte han med bensinstasjon oppe på Adamstua.

En vognmann ved Sagene var så søt og blid bestandig, så han blei kalt Sukkertoppen. (Sukker blei kjøpt i topper som dom kløpte av med sukkersaks. Mor hadde slik saks.)”

Matsekk og kjøring

”Før fem om morran var vi i stallen og fora hesta. Først etter det var det inn å eta, og det hendte at vi aller først måtte sope snø av slean. Etterpå var det å bæra ut høysekken og fôrpåsan og sæla på. Så gikk vi inn og tok en kopp kaffi før vi dro.

A mor var like tidlig oppe som oss. Hu laga massekk til tre mann. Tre flasker varm mjælk hadde a i strømpelegger hu hadde klipt til. Maten og mjælkeflaskene la a i ei læskreppe.

Så var det å dra til Brekke. Vi kjørte planker derfra til Vekkerø. Den første dagen var det ei vending dit, og etterpå lesste vi opp ei vending til på Brekke før vi dro him. Dagen etter var det å dra rett fra Brekke, og da klarte vi to vendinger til Vekkerø. Vi kjørte over vannet med langslea, og første dagen var vi hime vel fire om eftan, men den andre dagen ble det seinere.

Snogarder var vanlig om vinteren, også i Maridalen.

Den første gangen vi åt underveis tok vi noe vi kalte lommemat. Skreppa med resten av maten lå igjen på Brekke, og der spiste vi en slags middag. Den andre dagen kom vi ikke hjem før seks.

I alt blei det ni turer i veka. Det var om å gjøre å ha unge hester, for det var lange veier.”

Skinnfell, men ikke lus

”Skinnfellpåk var en lang, mjuk kvist som dom banka skinnfellen med. Hver dag tok dom skinnfellen ut om morran. To kjepper med kløft øverst var satt ned i bakken, og tvers over fra kløft til kløft var det lagt ei raje. Over raja la dom skinnfellen og banka ’n med skinnfellpåken.

Skinnfeller blei bare brukt om vinteren; de var sydd sammen av saueskinn, to i bredden og tre i lengden, sa far hass far. I det tidsskriftet du har, Solør-Odal, leste jeg at i Odalen blei det så mye lopper i skinnfella, men jeg har aldri sett verken lopper eller lus i skinnfella.

Ingen i Maridalen hadde lopper eller lus. Hadde noen hatt det, hadde vi nok merka det på skolen eller ellers. Ingen på skolen snakka om lopper eller lus.

Du skulle ha hatt av en skinnfellpåk, blei det sagt når unga var uskikkelige.”

Geitedoning

9/12 1979. ”Jeg lagde geitedoning vinteren 1907-08. De hadde bare langslede da de kjørte spirer. Geita er 6”9”12”, bukken 13” høg. Bukken jeg lagde har de rette måla, men geita gjorde Laurits etter den gamle som var på Holter, og Tolle-smeden beslo den. Om geita er lågere blir forholdet det samme. Lengden deles i tre også på geita. Flestokken går tvers over bukken.

I Neskroken og på Nordmarka hadde dom geitedoninger da dom kjørte spirer ved Sandermosen, men det hadde ikke vi. Geitedoning er mye bedre å kjøre med i skauen, den smaug seg mer etter terrenget enn den stive langslean.”

To ungarer

”Karl og Einar Øvre Kjerkeby var to ugifte brødre som dreiv den gården. Dom var svært forskjellige. Einar var stille og rolig. Karl gikk om søndags formiddagen om Kallerud og prata med ’a Jonetta, så gikk ’n til kjerka og traff Øgårds-kjerringa. Så var det middag, middagshvil og kaffi.

Om ettermiddagen gikk ’n Karl til Brua og prata med folka der. Einar hadde andre interesser. Om søndagseftene var han på skolen i ynglingeforeningen som lærer Indrebø stod for.

Han Karl gikk også en tur i havna om søndagene, og det så ’n far, så gikk han en tur oppover gata, og jeg blei med.

Karfolka stelte bare hesta om søndagene, og det var god hjelp til det også.”

Tjenestefolk

”To av gutta hass Sigurd Blåsås tente på Kjerkeby. En annen gang tente en som hette Thomas der, og han var så snill at det blei snakka om det lenge etterpå. Bare gå dere, sa ’n Thomas, jeg skal passe unga. Så det må ha vært i 1880-åra, da han Bernhard og ’a Henriette var små.

Slakting

”På Kjerkeby slakta vi to griser, ei kvige eller en okseknabb og to-tre sauer hver høst. Vi hadde sauer til jeg var en 10-11 år.

Det var mye stri med slaktinga. Mye skulle malas opp med handkvern. Jeg fant på at jeg skulle gjøre det lettere for kvinnfolka og tok med alt ner til Linde, som hadde laga til et lite pølsemakeri i husa til Sølvsberg på Sagene.”

Difteri

”Bernhard og jeg lå på Tonsen sjukehus (Aker sykehus) med difteri høsten 1918. Da Bernhard hadde vært der i tre veker og jeg i to, tok vi drosje hjem igjen sammen.

Drosjene kjørte med gass som dom hadde i en ballong på taket. Krigen var nettopp slutt, men bensinmangel var det fortsatt. Det lengste dom kunne kjøre var visstnok til Maridalen, så måtte dom ned til gassverket ved Ankertorget for å fylle.

Jeg reiste hjem på eget ansvar, for jeg ville hjem og pløye og treske. Det hadde vi ikke fått gjort. Jeg hørte at jeg var smittefri og trudde jeg skulle bli bedre og bedre, men blei verre og verre.

Bernhard og jeg lå på samme rommet hjemme på Kjerkeby. Han blei sjuk først og smitta meg. Helserådet kom ikke før etter at jeg var blitt sjuk, enda dom hadde plikt til å komme straks dom fikk melding fra doktor Møller (dr. Carl Müller) om sjukdommen.

Da folka fra helserådet kom, sa dom til 'a mor at hu skulle sleppe å få lapp på døra. Men den kunne dom godt ha satt opp. Dom prøvde bare væra hyggelige siden dom hadde forsømt seg. Jeg blei henta av "sjukebilen", som var ei svart, inneløkt vogn med to hester foran.

Jeg blei stadig verre etter at jeg var kommi hjem igjen fra sjukehuset. Til slutt tok jeg en hest, kjørte til Sagene, satte inn hesten og tok trikken til doktor Fjeld på Russeløkka. Han sa at jeg skulle bade i noe, og vi tok inn et stort trekar. Men jeg blei bare enda verre. Det blei sendt bud på doktor Møller. Det var han som hadde lagt meg inn også. Han

Isskjæring på Maridalsvannet rett nedenfor Kirkeby. Til venstre ser vi Bernhard måke snø, Anders skjære is og Ola, som også måker snø.

forklarte meg at jeg skulle bli bra igjen hvis det ikke støtte noe til hjertet. Kona hans hadde også hatt difteri. Møller bodde i Sandakerveien, men nå i det seinere i Prestegårdsveien bak Vestre Aker kirke.

Jeg blei lam. Lokallammelse kalte dom det. Maten spruta tor nesa på meg så snart jeg skulle svelge. Jeg lå i den innerste stua. Far lå sjuk i den andre stua. Mor kjørte mjælka til byen to ganger i veka. Hu slapp iallfall å reise helt til Tonsen og besøke meg nå da jeg lå hjemme.

Lokallammelsen varte i et halvt år, så jeg lå sjuk hele vinteren 1918/19. Skyldig på maskinene var jeg, så det så svart ut da jeg lå der den vinteren.”

(Difteri er en akutt infeksjonssykdom framkalt av difteribasillen. Den angriper særlig svelg og nese. Fra svelget kan sykdommen spre seg til strupehodet. Dessuten kan den bli farlig gjennom virkningen av difteribasillens giftstoff, som produseres i kroppen under sjukdommen. Dette giftstoffet virker særlig på hjertemusklene og nervesystemet.

Den siste store difteriepidemien i Norge hadde vi under krigen, og i 1943 ble flere tusen i Oslo angrepet. Da døde bl.a. Magnhild, som var gift med Anders Hagen, morbror min. De var nygifte, og hun var gravid, sa Ola, morbror min.

Høsten 1984 døde to av difteri i Gøteborg. En 27 år gl. vesttysker døde først, den 13. oktober, deretter en 25 år gl. gøteborger den 24. oktober. Nyrene og hjertet var angrepet av bakteriegift, og hjertet sluttet å fungere. Gøteborgeren hadde delt en sigarett med vesttyskeren på en klubb.

25-åringen var ikke vaksinert mot difteri. Mor hans hadde i sin tid motsatt seg det. Far min var også 25 år da han fikk difteri i 1918. I Gøteborg ble en ni år gl. gutt smittet, men han klarte seg.

Dr. med. Carl Andreas Müller ble siden professor. Han døde først 25. september 1983, nesten 97 år gl.)

Hært tjau

”Hært tjau og sneis var uttrykk vi brukte mye. Når vi arba på jordet i slåttene eller skuronna, kunne en si: Hent en hært tjau staur. Det ville si ca. 10 staur (et halvt tjue).

Tjau og hært tjau var uttrykk for noe omtrentlig. Sneis var derimot

*Ingeborg Hagen i 1927.
Henry (født våren 1925) står og Kaare ligger i vogna.*

angivelse for nøyaktig 20 og et halvt sneis for nøyaktig 10. Vi solgte et sneis eller et halvt sneis egg. Det var forskjell på det som skulle selges og det som vi skulle bruke på gården.

Det vi skulle ha penger for måtte være nøyaktig, og da var det et sneis eller et halvt sneis egg. Men i daglig tale når det var noe omtrentlig, sa vi tjau og hørt tjau.

Et sneis var også en staur med kønnband på. Først blei et band tredd ned over stauren med enden ned mot bakken og toppen med kønnet opp. Deretter blei et kønnband tredd nedover stauren på tvers.

Slik stod kønnet til det vart så tørt at det kunne kjøres inn på låven. Der blei loa lagt i flor som var lette å ta igjen når vi skulle treske.

Sneisestaur var spissa i toppen. Et annet slag staur til kønntørking blei kalt rastaur. Den var lengre og uten spiss topp. To og to band blei bindi til denne stauren ved sia av enannen. Øverst hadde vi et band med toppen sørover.

Rastauren var så lang at det var nødvendig med en rakrakk til å stå på for å nå helt opp. Vi brukte rastaur hime på Kjerkeby. Det gjorde dom også på Oppegården, men Lilloe på Øgården brukte sneisestaur."

(Den opprinnelige betydningen av å sneise er "å ha eller tre noe på en pinne eller staur".)

Førretjue

23/11 1977: ”Jeg har nok kunni denna tellinga engang: Førretjue, halvtress, tress, halvfirs, firs, halvfems og hundre. Jeg lærte det av ’a mor og ’n far. Dom sa femti osv. til daglig, men det hendte når dom snakka sammen eller med andre gamle at dom brukte tellemåten med halvtress og det der.

Han Bertram ville ha ei mark dagen i lønn. Andre fikk ei krone. Ei mark var åtti øre, men han Bertram holdt på det gamle fra den tia da lønna var ei mark.

En unggutt på Brekke skulle kjøpe ei borse ta ’n Sigvart Sanderstua. Han Sigvart var litt eldre enn ’n Bernhard, født omkring 1880. Sigvart og gutten akkederte om prisen mens dom satt og åt i hvilestua på Brekke.

Gutten spurte hå mye ’n Sigvart skulle ha for børsa. Å, jeg får vel ha en førretjue kroner, sa ’n Sigvart. Jeg gir næggu ikke mer enn femti, sa gutten. Ja, så ta ’a da, sa ’n Sigvart. Dermed fikk han ti kroner mer enn han hadde forlangt.”

Adolf Brua

var en original. ”Han hadde en hest - og en folunge også, og var derfor hime da ’n far hadde dyrlege for å kastrere hesten sin. Det skjedde på Kjerkebakken. Da fløy’n Adolf og gjømte seg. Et gammalt kvinnfolk stelte for’n Adolf.

I Brua var det fire leiligheter, men det bodde folk bare i tre ta dom. Brua-huset var like stort som huset i Svingen, der var det også fire leiligheter, men da Bakke kom skulle han ha hele huset. Lærer Gundersen fikk bo i den ene leiligheten som pensjonist og enkemann og hadde en gammel elev, Lina, til å stelle for seg, og de gifta seg. Gundersen var lærar’n te’n far, han Herman og ’a Sørina. Evje blei lærer etterpå. Han hadde en sønn som var så interessert i veving, så der vanka ’a mor. Gundersen var så gemyttlig, men Evje hadde de aldri omgang med hime.

De hadde noe jord hver seg i Svingen, og far var der og gjorde våronna. Før Bakke kom bodde Nils Kamphaug, Petter Svingen og en Oppegaard der, for det var bare tre på slutten. Oppegaard slo alle veikanta fra Brekke tel Skar og hadde av det fôr tel ei ku.

Isen dras opp på sleden for hjemkjøring og nedlegging i sagflis.

I Maridalen dro bøndene til byen to ganger i uka med det rasket dom hadde, litt mjølk, fløte og en kalv. Mannfolka kjørte i skauen om vinteren. Martina Gata, Brennerskjerringa og tel og med Øgårdskjerringa (fru Lilloe) kjørte tel byen, ellers kjørte de voksne kara sjøl, Brodin og de andre. Hime kjørte forskjellige, engang kjørte 'a mor mye tel byen, men han Bernhard kjørte mye. Siden skiftet han og jeg på ettersom det passte. Det vart ikke mye for timen av den kjøringa. Nå får unge forskalingssnekkere 50 kroner timen, det samme som tre gode ukelønner. I Telemark får dom ikke folk i skauen, ser jeg, men skogsarbeidera protesterer mot skogsmaskinene enda det ikke er folk å få.

Han far fortalte at dom var forbanna når dom gjerdte skigard, for dom måtte høgge all gardveden gratis, all staueren, alle rajene, og noen så grove at dom måtte kløyve dom, det kalte dom gardskier.”

Bomstua og skaufullmektiger

Mellom Sander i Maridalen og Hakadals verk hadde Løvenskiold bomstue, og der var en fast ansatt som skulle passe på at ingen kom

igjennom, iallfall ikke uten å betale. Bomstua i Maridalen lå nær der Sandermosen stasjon er nå.

”Kjerringa i Bomstua (mor til Gustav Kasa) åpnet bommen for Løvenskiold, men da han ikke betalte, flaug hu etter og ga seg ikke før han hadde betalt.

Nils Turter var skaufullmektig for Løvenskiold, deretter Nils Sittpå, de var samtidig og hadde hvert sitt distrikt. Etter Nils Sittpå kom Nøkleby og etter Nils Turter Kristian Næss (gift med datter på Sittpå), og han bodde på Hammeren.”

Elektrisk lys på Kirkeby

”Da det vart lagt inn lys på Kjerkeby, la kommunen ut penga, men forpakteren måtte betale med tillegg i leia noen år. Det var vinteren like etter krigen, i 1919, for Ruth var såvidt konfirmert.

Etter at kommunen kjøpte gårdene fikk vi ikke ved eller gjerdefang i Kirkebymarka mer. Det hadde vi fått da Løvenskiold var eier. Når vi gjerder med tråd setter vi på den øverste først så de underste ikke blir slakke.”

Biler

”Skolsæg kjøpte bil i 1923, og samme året kjøpte dom bil på Kasa. Tidligere hadde Kasa’n kjørt hestedrosje i byen. Jeg kjøpte bil i 1924. Det var en fotsjalta Ford. To år etter kjøpte jeg en Chevrolet, en varebil som hadde vært brukt til demonstrasjon, så jeg fikk ’n billig, men han blei dyr likevel, for det vart så mye reparasjoner.

Da hadde jeg tent så mye at jeg skulle ha kjøpt en ettonns Chevrolet og ikke personbil til å kjøre mjælka i. På den måtte jeg laga til kasse og andre remedier for å få med mjælka. Da kjørte vi to ganger om dagen, morra og kveld.

I 1927 kjøpte jeg en 900 kilos lastebil og året etter en Republik. Da hadde jeg kjøring for Thiis og en sjåfør til å kjøre for meg.

Våren 1926 før vi fløtta til Hauger kjørte jeg helt til Lærdal med Chevrolet’n. Da var Jens Hagen, Anders Holen, Ingeborg Kirkeby og Hjalmar med. Jens skulle til Ekrehaugen og hente kjerringa si.

Vi kjørte over Filefjell til Lærdal, kjørte ner der midt på svarte natta. Det var timekjøring, så den ene timen kunne de på vei oppover kjøre og den andre timen vi som var på vei nerover. Bilen satte jeg igjen i Lærdal. Jeg kjørte den samme veien i 1925, men da kjørte vi tilbake gjennom Hemsedal.

Høsten 1929 kjøpte jeg ny Ford varebil, for det var nødvendig med en sikker bil når en skulle kjøre den lange veien i all slags føre hver dag hele året.”

Far kjøpte Nedre Holter i august 1929, og vi flyttet dit før skolestart.

KIRKEBYSLEKTA på Holter i Nittedal

VII. NILS Henrik KIRKEBY 19/10 1893-7/1 1981, g 2/4 1920 m
IDA Johanne JENSDATTER HAGEN fra Kaupanger 12/9 1894-
10/8 1970, kjøpte Nedre Holter i Nittedal i 1929 og flyttet dit. Barn:

- 1) Hjalmar f 22/7 1920, se nedenfor.
- 2) Birger f 2/3 1923, se KIRKEBYSLEKTA på Nordli i Lørenskog
nedenfor.

Far og mor giftet seg i Kaupanger 4. april 1920, og da hadde de kjent hverandre over to år. Til jul i 1917 hadde far valgt et kolorert kort der to vandrere i snødekt landskap langs åpent vann. Det er stemplet Kristiania 19.12.1917 og er til ”Frk. Ida Hagen, Øvre Eide, Eidsvaag pr. Bergen. Glædelig Jul og et rigtig godt Nytaar ønsker jeg dig. Hilsen Nils.” Ortografien er slik han hadde lært den på skolen i årene før 1907.

Far fortalte at ”skjea med Erindring julen 1918 har jeg fått av ’a Ida, og skjea uten påskrift jula etter. Fløteskjea er bryllupsgave fra Holen.”

Hvorledes reiste de til Kaupanger i 1920? Med toget til Myrdal, stolkjerre til Flåm og båt derfra til Kaupanger? Og oppholdet i Kaupanger? Bryllupet stod vel i den gamle stavkirken? Dette og mye annet er av det jeg ikke kom til å spørre far om. Stort sett kom jeg ikke lenger enn til livet på Kirkeby før 1920. Alt det andre er spredte trekk. Også om Hauger i 1926-29, som kanskje var den mest interessante perioden både for far og mor.

Brudeparet Nils og Ida Kirkeby i Kaupanger 4. april 1920.

Invitasjon til bryllup

Kari Tveit, som mor var blitt venninne med på Betha Garnæs' håndgjerningsskole utenfor Bergen i 1918, ble av mor invitert til bryllupet. Det forteller Kari i brev datert Bergen 30/3 1920:

”Kjære Ida. Tusen takk fyrr det brev eg i dag hev mottatt. Det var ei stor glede at høyre fraa deg, endaa berre aa høyre at du er frisk, og at du hev det berre godt. So du er no komi att til Sogn, og skal halde brulaup der. Ja, det maa eg seie at du gjør rett i at du hev det heime, og at du havde lyst til aa have meg i ditt brulaup. Ja, det skulda vert svært gildt men det er all fyrr lang veg. Men eg skal heller besøke deg i sumar, fyrr da skal eg ein tur paa Austlandet, og da havde eg svært lyst til at hilse paa dere begge. For de blir vel der burte i sumar. Eg skulda havt lyst til vert paa Austlandet, fyrr no er eg lei bylivet.

Ja, eg ser no i ditt brev at du skal gifte deg no i slutten av denne maanen. Eg skulda havt lyst aa sent deg ein liten ting til ditt brulaup. Men eg trur eg lat det vere til dess eg finn dere begge, se um eg kunde finne paa ein nyttig ting til deg, til minne um at me ein gong hadde det bra saman. Ja, du skreiv om den opskriften som me skreiv upp paa Garnes. Ja, den skal du faa, eg sender den no i brevet... Eg hev fyrr ein stund sidan skrivi til Brita Berge, men enno ingen ting faat høyrte... Til sist mi beste helsing fraa Kari Tveit.”

Fagene på håndgjerningsskolen, som mor gikk på fra 26. september til 16. desember 1918, var linsøm, kjolesøm, veving, forskjellige håndarbeider og tillaging av middagsmat. Mor fikk vitnesbyrd der dette stod: ”Hendes opførsel har været rosværdig. Hun har utvist stor flid og gjort særdeles god fremgang.”

Etter kurset reiste hun trolig tilbake til Kirkeby, for far fortalte om presang som han fikk av mor til jul 1918. Kanskje var det da mor fikk søljen med Mor Norge på av far. Den ble borte på pleiehjemmet da mor var der i 1970.

Bryllupstelegram

I hvert fall er ett telegram bevart. Det er fra Kari Eri i Lærdal: ”Mat i buen - Kjærlighet i stuen ønskes baade Kirkeby og fruen.”

Mor lå på Kvinneklinikken i Stensbergaten fra 21. juli til 4. august 1920, og oppholdet kom i alt på kr. 37,50. Far hadde på forhånd deponert førti kroner, så han fikk tilbakebetalt kr. 2,50. Hjalmar ble født 22. juli.

For meg fins ingen regning i mars, men mor lå der fra 1. til 5. februar 1923. Det oppholdet kom bare på kr. 12,50. Denne gangen hadde far deponert 50 kroner. Jeg ble født først 2. mars 1923.

Tiden på Hauger

Om tiden på Hauger kom far til å nevne enkelte episoder helt tilfeldig. Heller ikke for perioden 1920-26 spurte jeg om noe. Fra våren 1923 til november samme år bodde vi iallfall på Ruste i Hakadal. Da flyttet vi tilbake til Kirkeby, der vi også hadde bodd noen år før 1923.

Hva mor gjorde i denne tiden? Hun gikk i hvert fall på et hønserøkterkurs på Sem i Asker, og hun lånte bøker på biblioteket på skolen i Maridalen. Og far? Han tok sertifikat i 1920. Kanskje kjørt han for andre? Melkerute for Lilloe på Ødegården for eksempel? I 1924 kjøpte han bil. Året etter reiste han med den til Sogn.

Hu Ida

”Hu Ida ville at jeg skulle ta arbe og gikk der og var misfornøyd, men hva vart det av 70 kroner uka å setta i banken når en skulle betale husleie, mat og klær. Nei, da var det bedre å gå der ”om det skulle gives en anledning”. Og så falt det ikke i min interesse. Jeg måtte ha noe handtering.

Han Birger blei født klokka seks om morran 2. mars 1923. Jeg henta jordmor Pettersen i Brochmannsgata på Sagene og kjørte dom til klinikken i Stensberggata.”

Selv i de vanskelige 1950-årene sa far: Jeg har ikke ønsket meg noen annen enn Ida.

Ragnhild Holen

”Ragnhild var den siste budeia vi hadde på Hauger. Før henne var ei fra Sva budeie og deretter ei fra Hadeland. Siden tok dom seg plasser i byen. I 1920-åra begynte kvinnfolka å klippe håret av seg og å røyke.”

Ragnhild ble gift med Anders Holen, søskenbarn til mor. De bodde i et lite hus i Økernveien like ved Oslo Vinmonopols nye anlegg. Der var vi ofte oppom så lenge vi kjørte melk og leverte til huskunder.

Villaen

På Hauger stod det en stor villa vest for hovedbygningen, bygd av Johansen, den forrige eieren av gården. Han drev visst pensjonat der en tid. Den var leid bort til familier og enkeltpersoner mens vi bodde på Hauger, bl.a. hadde både Martinius Hjelme og Einar Olsen rom der. Trolig også svensken Dahlin og kone.

En dag brant hele villaen. Det må forresten ha vært om kvelden, for jeg husker ikke brannen, bare branntomta.

Dahlin

August Dahlin var en av de mange som bodde på Hauger. Han var svenske. Kanskje kona Karen også, jeg vet ikke. 12/9 1979: Dahlin var både hendig og munter. Han gjorde alt og fant på mye artig. En gang bad han far om å hente en boks full av snø, så skulle han få den til å fryse fast på golvet under ovnen. "Dahlin lagde også ringer av tukke jerptråder og smøgde dem i hverandre."

Dahlin og kona flyttet til et lite hus på Fjellhamar, ikke langt fra stasjonen. Der var jeg med far på besøk noen ganger. I gangen lå en stabel med ukeblad, så jeg hadde nok å ta meg til under besøket. Dette var altså mens vi fortsatt leverte melk til huskunder. Far kjente Dahlin fra før han kom til Hauger i 1926, for et jeulekort fra Aug. og Karen Dahlin er fra 1922.

Einar Olsen

fra Rendalen var sjåfør for far og kjørte lastebilen, en Republik med faste gummi hjul. Einar bodde på Hauger og kom hver kveld kjørende opp på gården med den bastante bilen. Og det må ha vært hver kveld jeg løp ut for å ta vidunderet i nærmere øyesyn.

Einar fortsatte å kjøre for far etter at vi flyttet til Holter, men han ville så gjerne overta bilen og eie den. Flere ganger var han oppom sykehuset for å prøve å få far til å selge. Far var til slutt så lei maset og så avkreftet at han gav etter.

Einar Olsen satte opp slik kontrakt: "Oslo 8/12-29. Min lastebil med kjennemerke C 171712 (Republic) er fra d.d. solgt til Einar Olsen. Kjøpesummen kr. 2000,- (to tusen kroner), betales etter avtale med kr. 1000 (et tusen kroner) kontant. Det resterende beløp deles på 8 måneder med avdrag à kr. 125,- (et hundre femogtyve kroner) pr. måned. Erkjennes! Einar Olsen. Vidne ved handelen! Anders Holen."

Selgerens navn nevnes ikke. Far var så elendig at han ikke orket å skrive i det hele tatt.

Martinius Hjelme

fra Valldal var en helt annen type enn Einar Olsen. Martinius var melkekjører for far. Fra Hauger ble det kjørt melk til huskunder både morgen og kveld, så det trengtes en ekstra sjåfør. Martinius var glad og lystig, og han må ha tatt seg tid til meg mens vi var på Hauger, for jeg lengtet så uutholdelig etter at han skulle komme tilbake fra Valldal til oss på Holter. Det var bestemt og avtalt. Pantet på hans tilbakekomst var for meg den store kofferten med sakene hans som stod i annen etasje på stabburet.

Martinius hadde reist hjem på ferie da vi var vel tilbake fra Sogn. Da det lei ut i september uten at han kom, må far ha skrevet til ham. Det ser ut til å ha vært rett før far ble dårlig og kom på sykehuset. Et brev fra Martinius er datert Hjelme 11. oktober 1929.

Martinius skriver muntert, og munterhet og glede var nettopp det jeg forbandt ved ham. Brevet begynner slik: "Du faar vist vente metta di før du hører noget fra mig. Du vet jeg er en sludrian til aa skrive, og optatt har jeg vært. Kom hjem uten nogen slags ophold, da det i turist-sesongen er trafikk hver eneste dag."

Dette var greit nok, også de første ordene i neste setning, men etter dem kommer alvor: "Jeg lever bare bra, har hatt det forfærdelig kjækt

*På besøk hos Sofia på Haugen i Kaupanger i mai 1929.
Hjalmar og jeg står foran mor.*

i sommer, men har nu vært skral i en hel måned. Fikk først feber, da jeg var i elven og skulde fiske. Regnet styrtet ned som en syndflod, kaldt høstregn som det pleier aa være paa disse tider, og fisken bet og jeg blev staaende til jeg begyndte aa fryse. Kom hjem fikk jeg feber som varte i 5 dage. Da jeg følte mig nogenlunde stod jeg op igjen, men for tidlig. Da jeg hadde vært oppe en uke, blev jeg daarlig igjen og nu har jeg holdt sengen i snart 14 dage.”

Martinius avslutter slik: ”Du spør om jeg kommer nedover att. Det skjønner du at jeg ikke kan under disse omstendigheter. Men hadde tenkt aa ta en tur ihøst. Ser du har flyttet fra ”den fagre”. Skulde vært morro aa komme nedover att nu. Faar skrive kor du har det. Beste hilsen. Mart. Hjelme. Hilsen til alle sammen.”

Til jul fikk far brev fra Martinius, og i det lå et kort fra ham til Hjalmar og meg: ”Ei glad jol og et godt nyttaar ønskes Birger og Hjalmar. Hvorledes staar til? Hilsen fra Martinius.”

Turen til Sogn

I mai 1929 reiste mor og jeg til Sogn, Hjalmar var der alt, og far kom etter med bilen da han hadde fått avsluttet forpaktningen på Hauger. Men fortsatte Martinius Hjelme å levere melk med leid bil den forsommeren?

Kjøpet av Holter

For en seksåring som meg var det spennende å komme til et helt nytt sted for å bo der fast, ikke bare bo, men også eie stedet. Jeg hadde alt erfart hvorledes det var å leie bolig med eieren gående rundt og kontrollere at alt gikk slik han ville. Der var det bare å lystre og oppføre seg pent, ellers ble en sendt vekk, slik bror min var blitt. En slik skjebne var en lite lystelig tanke. Nå skulle vi til et sted som vi eide selv, og derfra kunne ingen tvangssende noen av oss, trodde jeg.

Flytteattesten fra Akers kommunale folkeregister er datert 13. august 1929. Den ble forevist lensmannen 29. august 1929 og undertegnet av kontoransatt R. Strøm. ”Innflytning til denne kommune foregikk 17. august 1929”, heter det.

Så skulle alt være i orden? Men det var det ikke. Jeg hadde drømt om noe ganske annet enn falleferdige uthus og en grå, umalt bygning uten elektrisk lys. Og der skulle vi bo!

Planene om riving og bygging av nye uthus kjente jeg ikke, men snart fikk jeg se det ved selvsyn. Først ordnet far opp med den forrige eieren, Amund Hjørnegaard. Det skjedde hos megleren den 23. august. Meglerprovisjonen var 500 kroner, og Hjørnegaard fikk utbetalt 6419,32 kroner. Resten var overtakelse av lån og en tredjeprioritets pantobligasjon på 2650 kroner til selgeren. Rentene for første halvår i 1930 var kr. 66,25, det samme for annet halvår. I alt var kjøpesummen på 25 000 kroner.

Ny bil

I september kjøpte far ny varebil, en Ford 1930-modell. Det syntes jeg var stor stas. Hva den kostet, og i det hele utgifter, inntekter og omkostninger, var ikke i mine tanker. De begrenset seg til det som var nytt og flott, enten det var hus eller bil. Om husene på Holter ikke svarte til drømmene, så gjorde iallfall den nye bilen det.

Dessverre ble det ikke lenge far hadde glede av den nye og driftsikre bilen i første omgang.

Sjuk 1929

”To måneder etter at jeg hadde kjøpt Holter i 1929 ble jeg sjuk. Da hadde jeg to tenestegutter, ei tenestejente og to smågutter og mor deres igjen på gården. Jeg hadde kjøpt 14 kuer, en bil jeg skulle holde i stand, og så måtte jeg kjøpe bil. Jeg stod ikke i sjukekassa, for det var frivillig, så på sjukehuset måtte jeg betale for meg. På sjukehuset kosta det 500 kroner, og doktor Prydz skulle ha 50 kroner hver gang han var hos meg. Heldigvis var det bare to ganger, og ikke var det noe hjelp i det. Bernhard og Ingeborg reiste til dr. Hjortdahl søndagskvelden etter at de hadde vært hos meg, og da lå jeg og skulle daua. Hjortdahl kjente meg, så han ringte straks til Prydz, og sånt kjeft hadde Prydz aldri fått, sa Bernhard siden.

Onsdag var siste dag jeg kjørte mjælka. Den dagen var jeg ikke ute

av bilen før jeg kom hjem, og da var det så vidt jeg kom ut av bilen og inn. Torsdag kom Prydz, og søndag kom Bernhard og om mandagen sjukebilen.”

Dette var en svært nøktern beretning fra en vanskelig periode av fars liv. Tidligere hadde han av og til nevnt noe om oppholdet på sykehuset. De første ni dagene svevde han mellom liv og død. Da satt det sykepleiersker hos ham hele døgnet. Særlig fremhevet han en som særlig omsorgsfull. Under krisen hadde han hele tiden feber rundt 40 grader. (Kriser inntreffer etter tre, seks og ni døgn. I hvert stadium kunne døden inntreffe, men det skjedde oftest når sykdommen hadde vart en tid og hjertet var sterkt svekket. Nettopp i 1929, da far var syk, ble penicillin oppfunnet av Alexander Fleming, men virkelig utviklet ble denne medisinen først under annen verdenskrig, og i Norge kom den i vanlig bruk etter krigen. Den gjorde lungebetennelse til en mer ufarlig sykdom enn den livstruende den alltid hadde vært.)

Som ikke-medlem av sykekassa måtte far betale leger og opphold på sykehuset selv. Han ble innlagt på Oslo militære sykehus 28. oktober 1929 og ble utskrevet 23. desember, lille julaften, etter 56 dager. Kur og pleie var 5 kroner dagen. Med to bakteriologiske undersøkelser ved dr. med. Tjøtta, 20 kroner, og operasjonshonorar på 30 kroner kom hele oppholdet på 330 kroner. I tillegg kom noen andre utgifter.

Fortsatt var far syk og ble liggende hjemme helt til utpå ettermiddagen. I løpet av februar kom han seg på beina igjen. En av gårdsguttene høsten 1929 het Kristian Johnsen. Han hadde sertifikat og tok over melkekjøringa da far ble syk. Dessverre var han upålitelig og stakk noen av melkepengene i egen lomme. Hvor mye er vel ikke kjent, men det var iallfall så mye at gårdskaren hos naboen på Øvre Holter kalte Kristian for Gullfisken. Han strødde vel litt om seg med penger eller viste fram alle kronene han hadde i pengekungen.

Far ble frivillig medlem av Nittedal trygdekasse etter sykdommen. Premien for siste kvartal i 1931 var kr. 12,13. Årspremien var etter dette kr. 48,52.

Nye uthus

Fjøs og låve var falleferdige, og fjøs til 14 kuer var det første som måtte bygges. Rivingen av det gamle begynte alt i august 1929, og snekker Fladberg fra Maridalen skulle bygge nytt fjøs samme høst, året etter ny låve.

Fjøset ble ferdig seint på høsten. Melkekuene hadde da en tid stått oppe på låven.

Materialene til fjøset ble kjøpt på Hakedals Verk Sagbruk og Høvleri. En regning fra september 1929 er på 498 kroner, men det ble gitt 20 prosent rabatt, så far måtte ut med vel 398 kroner. 19. oktober betalte han kr. 357,21. Regningene er lange, og 90 kvadratmeter entoms faspanel og like mye trekvarrtoms er nevnt blant mye annet, så det kan se ut som omtrent alle trematerialene er med. Gjødsekkjelleren ble støpt, og på taket var det takstein.

For låven året etter er ingen regninger bevart. Heller ikke er det noe som forteller om snekkerlønn.

Det gamle tyendet Rønnaug står klar til å være med melkebilen til Oslo.

Bensin og parafin

To viktige hjelpemidler var bensin til bilen og parafin til lamper og lykter, lamper inne og lykter i fjøs og stall. Begge nødvendighetsartikler ble for det meste kjøpt av Gulli som drev A/S Ullevolds Benzindepot ved Adamstuen i Oslo.

En regning fra 1. januar 1930 viser at Kristian Johnsen da kjøpte 20 liter bensin á 24 øre literen og 11 liter parafin, som kostet 10 øre literen. To dager etter måtte nye 20 liter bensin kjøpes. 21. mai 1931 kjøpte far 600 liter bensin på en gang, og det ble 120 kroner.

Prisen på bensin gikk ned, som alt annet i denne nedgangstiden som begynte kort etter at far hadde kjøpt Holter til gammel pris. Prisfallet gjaldt både det man kjøpte og det man solgte. En regning av 26. oktober 1930 viser at bensinen kostet 22 øre literen. Siden ble det 20 øre.

Forsikring var også en utgift som bilen skaffet. Premien far betalte 1. desember 1930 var kr. 85,75.

Forden

gikk godt, men den måtte forsikres og overhales noen ganger. Det ble gjort hos Dahl i Gøteborggata på Rodeløkka. Mens fars bil var der leide han en gammel lastebil av Dahl et par dager.

Biltrafikken i Oslo var såpass stor at det av og til kunne bli litt bulking med andre biler. 18. februar 1930 fikk S. Jacobsen, Osterhausgt. 8, betalt 10 kroner for skade på en finger, ”og N. Kirkeby er fri for senere krav.” Det står ikke om dette var i forbindelse med bilen eller om skaden var skjedd på annen måte. Var far begynt å kjøre igjen alt da?

17. mai 1931 var det iallfall bulking med bilen. Far må ha hatt skylda, for føreren av den andre bilen skrev en slik kvittering: ”Mottat kr. 8,00 og således fri for alt ansvar herved. Tomter.” Jeg var med på den turen, og med var jeg hver 17. mai så lenge vi leverte melk til huskunder. De siste to årene, 1935 og 1936, gikk jeg av på Mo og var med i avslutningen av feiringen etter at barnetoget var kommet dit. Som elev i syvende klasse var jeg for eneste gang med i barnetoget fra Rotnes skole, og det var i 1937.

Den 18. januar 1931 må far ha hatt en leiebil, A 18534, for med den

kolliderte han med herr Eriksen i bil A 17252, som fikk 60 kroner i erstatning, mens bilen far kjørte ble reparert på Gjestvangs bilverksted: ”Ny plate innsettes på venstre dør, ny rute innsettes, rette stigtrinn, rette og flekke venstre bakskjerm”.

Fars bil hadde kjennemerke C 17170. Forsikring var også en utgift som bilen skaffet. Premien far betalte 1. desember 1930 var kr. 85,75. Året etter var premien økt til 105 kroner.

Fra 1932 ble veiavgiften lagt på bensinprisen, og bilen ble omregistrert til C 18534.

Jordveien

Amund Hjørnegaard var ungkar og ingen ivrig gårdbruker i de fem årene han eide Holter. Heller ikke før ham hadde det vært drift av betydning i førti-femti år. Hans Ringstad kjøpte gården i 1880 for 5000 kroner. Han var fjøsmester på Landbrukshøyskolen på Ås og bodde ikke fast på Holter. Han forpaktet bort slåtten til forskjellige.³⁷

Omkring 1900 bygde Ringstad det våningshuset som står nå, men skogen fikk stå i fred. Den ble helt uthogd av neste eier, fru Josefine Dørum. Ringstad angret på at han hadde solgt og kjøpte igjen gården i 1920 for 50 000 kroner, 4000 kroner mer enn han hadde fått for den. Boet hans solgte i 1924 for 24 000 kroner til Amund Hjørnegaard.

Jordveien hadde åpne grøfter, og kratt var vokst innover på jordene mange steder. Dette fikk ikke far gjort noe med høsten 1929, men det var iallfall så mye høy (eller halm?) at det måtte stakkes utenfor den gamle låven. Potetene holdt far på med å ta opp da han ble syk. Mye av potetene ble stående ute den vinteren.

En sekk kalk ble sendt med toget fra Oslo 18. februar 1930 og hentet på Nittedal stasjon to dager etter. Var far oppe og på beina alt da? Trolig var han det. Kalken skulle vel brukes til bygging eller reparasjon, ikke til jordveien, for den ble kalket siden.

I de to første årene ble det lite høy, og slåtten på en av Ask-gårdene ble leid. Likevel måtte høy også kjøpes. I februar 1932 kjøpte far 1290 kilo høy for 6 øre kiloen av Olav Gunleiksrud på Nedre Rus, i alt kr. 77,40. (I 1951 kostet høyet 20 øre kiloen.)

³⁷ Se Birger Kirkeby, Bygdebok for Nittedal og Hakadal. *I. Nittedal* (1965), s. 397.

Gårdsredskap

Med i handelen var ikke brukbar gårdsredskap, men noe gammelt må ha fulgt med. Det første som ble kjøpt var en Moelven høyvogn, sendt den 4. juni 1930 og hentet på Nittedal stasjon 27. juni. Høyvogna var god og solid og ble brukt i alle år på Holter og deretter på Nordli til 1969. Den kostet 270 kroner i 1930. Samme år kjøpte far ny hesterive til 200 kroner.

Først i 1931 ble det kjøp av våronnredskap. Ringtrommel (brukt, kr. 170), fjærkultivator (kr. 130) og krumtindet valseharv (kr. 100) ble sendt fra Oslo 10. april og hentet på Nittedal stasjon seks dager etter. En slådd ble hentet der 27. april. Den kom helt fra Vinstra og kostet 30 kroner). I alt ble det 430 kroner, som skulle betales i løpet av tiden 1. november 1931 til 1. mai 1932 med 7 prosent renter.

Betalingen til International Harvester foregikk avdragsvis fra 8. april til 31. oktober 1931 med i alt 370 kroner og resten altså innen fastsatt dato året etter.

Deering skålsåmaskin ble kjøpt i 1932 for 300 kroner og erstattet den gamle labbesåmaskinen. Den var vel av den redskapen som fulgte med ved kjøpet av gården i 1929. Den nye såmaskinen ble kjørt til gårds 24. mai 1932. Betalingen skulle skje 1. mai og 1. juni året etter, en halvpart av beløpet hver gang. Renten var 6 prosent.

Det var vanskelig både å kjøpe og selge, selgeren for International Harvester, Joh. L. Krogh, strakk seg langt for å få solgt. Egentlig var det et års lån han gav.

Gjeldsnedskriving var et svært aktuelt tema i landbruket i første del av 1930-tallet. Lån som var tatt opp med pant i fast eiendom på 1920-tallet ble vanskelig å betjene i nedgangstiden. Generell gjeldsnedskriving for jordbruket ble likevel ikke satt i verk, men den enkelte kunne søke om nedskriving. Mange gjorde det og fikk gjelda nedskrevet.

Slik nedskriving ville far ikke høre tale om. Vi fikk heller unnvære elektrisk lys, radio, sykler og sjelden nye klær. Far og mor skaffet seg iallfall ikke nye klær på 1930-tallet. Hjalmar og jeg måtte ha litt nytt, selv om jeg kunne overta noe av det Hjalmar var vokst fra.

Hvor kom pengene fra?

Far førte ikke regnskap, tok bare vare på regninger og kvitteringer.

På Hauger kom pengene fra flere kilder. Først og fremst salg av melk til huskunder og salg av poteter. Dessuten hadde far inntekter av to lastebiler. Disse kildene gav ham anledning til å legge seg opp penger, slik at det ble mulig å kjøpe Holter. Der ble drifta ensidig basert på levering av melk til huskunder, dessuten utleie til feriegjester om sommeren.

Våren 1929 (regning av 30. april) viser at 15 liter nysilt melk, som det het, gav kr. 5,25. Salgsprisen var altså 35 øre literen fritt levert til kunden.

Regner vi med at en ku gav melk for 1000 kroner i året, ble inntekten 14000 årlig. Annen inntekt var det ikke. Den kunne ikke rekke til når nye uthus, ny redskap og nye kuer skulle kjøpes og renter og avdrag på gjeld betales. Dessuten var det en rekke andre utgifter. En del var absolutt uforutsette, særlig de som fars sykdom brakte med seg, ikke bare til leger og sykehus, men også den hjelp han måtte leie i den tiden.

I den gode tiden på Hauger hadde far tegnet livsforsikring på seg, mor og Hjalmar iallfall, for regningene er dels bevart. Premien på den ene er betalt til og med 1932. Men det gikk an å låne på forsikringene, og det ble gjort. 250 kroner fikk han på den ene. Fratrukket renter ble det kr. 243,50 i 1931. Siden ble det renter å betale helt til han innløste hele polisen i Gjensidige. På mors polise fikk han låne 440 kroner, men også hele den polisen ble innløst i 1932. Samme veien gikk det med Hjalmars polise.

Neste skritt var å få veksellån i en bank. I januar 1931 fikk han på den måten 2444 kroner i Lillestrøm Privatbank. Der klarte han også renter og avdrag i rett tid. (Noe som hang igjen var restskatt til Aker, og herredskassereren der tok pant i to kuer for 112 kroner i januar 1931. Far kom til en avtale om å betale 25 kroner i måneden. Slik ordnet han seg også i Nittedal.)

Sigurd, bror til mor, var på Hauger vinteren 1926/27. Han sorterte bl.a. poteter som han kjørte til byen og leverte for far. Sigurd ble iallfall senere agent for Gjensidige, og far forsikret seg og sine nettopp i det selskapet. Mor var forsikret før i selskapet Idun, så hun hadde to forsikringer fram til 1932.

Ida, Nils, Hjalmar og Birger ved inngangen på baksiden av fjøset på Holter i 1932. Denne inngangen ble siden stengt og ikke brukt mer.

Sigurd ble den eneste privatpersonen som far lånte penger av. Alt 28. august 1929 lånte far 1500 kroner av ham, i mai året etter 400 og i 1931 175. I løpet av 1930 fikk Sigurd pengene igjen for det første lånet. Men det ble noen nye lån. Med renter steg de skyldige pengene år for år. Først i 1934 og 1935 betalte far av noe og neste år 1000 kroner. Sigurd ordnet også med poliselån.

Kuene på skiftefjøset

Av husdyr overtok far bare en hest på 12 år, men Gamle-Brun viste seg å være en stødig og solid sliter som vi hadde som eneste trekkraft på hele 1930-tallet.

Ingen kontrakt forteller om kukjøp høsten 1929, men far fortalte at han kjøpte 14 kuer da. To regninger ligger igjen fra året før på to kalvekuer, og de kostet 410 kroner pr. snute. Kalvekuer måtte det være, for far drev skiftefjøs. Det vil si at han måtte ha lik tilgang på melk hele tiden, for kundene skulle ha det samme kvantum hver dag året rundt.

Når kuene ”stod borte”, som det het, ble de skiftet ut med kuer som snart skulle kalve. Manglet noe melk i denne tiden, måtte det kjøpes av andre bønder.

8. april 1930 kjøpte far seks kalvekuer (trønderkuer med horn) på en gang for i alt 2500 kroner på Handelsfjøset. Betalingen skulle skje avdragsvis med 250 kroner i måneden. Renter for restbeløpet var på 6 prosent. I oktober 1930 skaffet Sigurd fire kuer for i alt 1000 kroner og to kuer for i alt 310 kroner.

Kuer som skulle melke godt kunne ikke leve bare av høy og halm. De måtte også ha kraftfor for å melke så mye som mulig. Det skaffet Nordre Nittedals innkjøpslag. I april 1931 ble det betalt 110 kroner for elleve sekker maisgrøp og rugfôrmel, i november 120 kroner for ti sekker, men da var en sekk på 50 kilo hvetemel og en på 50 kilo siktemel medregnet.

Dyrlege trengtes også av og til, i 1931 minst to ganger, hvert besøk kostet 25 kroner.

Forandringen

Far sa at han hadde to gårdsgutter og tjenestejente da han ble syk i 1929. Bare Kristian Johnsen husker jeg, ikke den andre gutten, men jenta het Oline. Hun lærte meg blant annet å knyte sko- og støvlelisser, og engang tidlig på høsten 1929 var jeg med henne til Maridalen. Da gikk vi forbi skolen på vei til stasjonen, og jeg syntes det var så forferdelig lenge til jeg også skulle få begynne på skolen, nesten et helt år.

Jeg husker ikke gårdsguttene i 1930 og 1931, men så kom forandringen. Jeg fulgte mer med i det som skjedde rundt meg. I den store snøvinteren 1931-32 hadde vi to gårdsgutter, Bernhard og Laurits. Bernhard var fra Toten, og så var han avholdsmann, men det ble han ikke lenge i lag med Laurits. Det ble moro å snakke om ”avholds mannen fra Toten” som betydde noe ganske annet enn avhold.

Laurits skulle grøfte hele eiendommen og legge rør i de store, åpne grøftene, og det gjorde han. Det og mye mer. Vi tok som regel is på elva rett nedenfor oss. I 1932 var det umulig i all snøen. Vi sammen med mange andre skar is på mølledammen ved Rotnes. Der var jeg med Laurits noen ganger da han holdt på med iskjøring og la isen ned i sagflis i den store isbingen nedenfor fjøset.

Holter var kjøpt med ca. 80 mål dyrket og ca. 180 mål skog. Arealet ble noe utvidet etter hvert, bl.a. ved oppdyrking av tangen mot elva, der det vokste litt bjerkeskog da vi kom. Jordbrukstelingen i 1949 viser 85 mål dyrket og 177 mål skog.

All innmark ble kalket og gjødslet godt i løpet av 1930-tallet, og etter 1932 var det ikke nødvendig å kjøpe høy. I 1938 var høyavlinga så stor, 108 store høyllass, at låven måtte bygges til med skyku på baksiden for at vi skulle få inn alt sammen.

Feriegjester

Hver sommer fra og med 1930 leide vi bort så mye som mulig til feriegjester fra Oslo. Det hadde også Amund Hjørnegaard gjort. Tilfeldigvis var et par av fars melkekunder på Holter hos Hjørnegaard da far og mor så på Holter sommeren 1930. De fortsatte å leie av oss.

1932 var trolig året da mest ble leid bort. Hjalmar var reist til Sogn. Han var 12 år og reiste på egen hånd. Jeg sov på kleskottet, som var uten vinduer. Gårdsgutten Olaf fikk seg seng i den ene melkebua. Mor delte kjøkken med fru Tallaksrud i rommet tvers over gangen for kjøkkenet. Ellers hadde far og mor stua innenfor kjøkkenet. Dermed var det tre rom i første etasje, to rom og fire alkover i annen etasje å leie ut.

Det store rommet mot øst i annen etasje hadde fru Hansen og fru Fjeld som felles oppholdsrom og kjøkken, og familien hadde hver sin alkove som soverom. I ukedagene holdt syv mennesker til her, i helgene flere. Rommet mot vest i annen etasje hadde familien til Karl Johansen. I uka var fru Johansen og tre barn her. I helgene kom bestandig Karl og ofte en eller begge de voksne barna som arbeidet i Oslo.

Familien Dahl hadde den store stua og midtstua i første etasje i 1932, siden familien Wiedswang. Med familien Tallaksrud bodde åtte personer til leie i første etasje. Med far, mor, gårdsgutten Olaf og meg kan nærmere tretti personer hadde holdt til på Nedre Holter i vanlige sommeruker, i feriene til mennene pluss besøkende må det i enkelte helger ha vært bortimot førti mennesker på gården. Av de nevnte familiene var det bare Tallaksrud som ikke kom igjen. Et enslig rom ble nok for lite for en familie.

Til alle disse måtte vann kjøres fra bekken. Bademulighetene var elva, og den ble benyttet flittig, for somrene på 1930-tallet var varme

Nedre Holter i 1941.

og solrike, det viser statistikken. En sommer målte vi 36 grader i skyggen. Kleggen var ulidelig for Brun, og vi måtte slå seint på kvelden. I en periode var det så varmt at det var uråd å arbeide ute på jorden i den verste solsteiken, så det arbeidet måtte også gjøres om kvelden.

Siden det ikke var innlagt vann, var det heller ikke klosett. Eneste utedo var innredet under låvebrua og hadde bøttesystem. Den store bøtta måtte tømmes hver kveld. I 1932 bar Olaf og far den mellom seg med hanken tredd inn på en solid staur. Et par år etter overtok jeg Olafs del av jobben.

Ingen av feriegjestene hadde fotografiapparat, det jeg vet. Noen bilder av livet på Holter disse somrene fins derfor ikke. Batteriradio fantes heller ikke på Holter. En gang det var landskamp i fotball gikk et par av de ivrigste til Øvre Holter og fikk høre overføringen der.

Slike spartanske forhold var ikke uvanlig den gangen. Vi var ikke vant til noe bedre, og folk og fe trivdes og var godt fornøyde med tilstanden. Alle fedrene hadde fast arbeid, så de hørte nærmest til arbeidernes overklasse. De hadde iallfall penger til ukeblader og til god mat etter den tids forhold. Det hendte vi fikk noen rester, bl.a. husker jeg at vi engang fikk nydelig lapskaus.

1937 ble den siste sommeren vi hadde fullt belegg. Året etter var bare familien Dahl hos oss hele sommeren. I 1937 så far seg også råd til å panele den grå tømmerbygningen. Det var liksom tegnet på at en epoke var over. Jeg syntes at somrene på 1930-tallet var interessante og opplevelsesrike. (Les mer om dette i boka ”En grønnskollings liv og levnet”.

Troende?

Far snakket aldri om Gud, kirken, bedehus, testamente og salmebok. Aldri. Han gav ikke engang uttrykk for at han trodde på Gud. Han gjorde nok det likevel. Og dermed var han ferdig med den saken. Broren Bernhard hadde det på samme måten. Deres foreldre åpenbart også. Far sa ikke et ord om at de gikk i kirken. Selv gjorde han det aldri. Bare ved begravelser møtte han opp.

Han fortalte selv hvorledes de tilbrakte søndagene på Kirkeby mens han var ung, og der var aldri Gud eller kirke med i bildet. Annerledes var det med konene, altså min mor og moster Ingeborg. De trodde fullt og fast og dyrket sin Gud så godt de kunne. Mor leste i nytestamentet og salmeboken hver dag. Hun klipte ut Dagens ord fra Morgenposten og leste alt sammen grundig. Ingeborg holdt direkte forbindelse med prest og misjon.

Mor gikk ganske ofte i kirke også. Hun reiste enten til Vålerenga eller til Sagene, for på begge steder hadde vi slektninger som hun besøkte etter å ha vært i en av de to kirkene. Av tidligere generasjoner av kvinner på Kirkeby vet jeg at Berte Engebretsdatter var svært religiøs. Jeg har en såkalt oppbyggelig bok etter henne. Hun har skrevet navnet sitt i den. Etter mennene var det almanakker i lange rekker tilbake til første halvdel av 1800-tallet. Jeg så dem i Bernhards skatoll. Etter hans tid tok Ingeborg sikkert og brente dem alle sammen.

Søstrene snakket aldri om religion med sine menn, de drev med sitt, mennene med sitt. Et bilde på at far trodde var at han helligholdt helligdagene så godt han kunne. Da gjorde han ikke mer enn det absolutt nødvendige, som var å stelle dyra. Det var en tradisjon han hadde med fra Kirkeby. Et av hans faste uttrykk var: Det søndagen gjør skal mandagen forderve.

Hans litteratur var reiseskildringer, ikke bibel og salmebok. Han

hadde noen gamle bøker om reiser, bl.a. en om Galapagos fra 1926. Han leste også Jack London da jeg var opptatt av den reiseglade forfatteren, og på sine eldre dager leste far omtrent alt av Helge Ingstad, til og med den tykke om vinlandsferden, Landet under leidarstjernen på 590 sider. (Selv har jeg aldri lest en bok på over 500 sider. Så store bøker bør forbeholdes oppslagsverk av forskjellige slag.)

Olsok

Den første olsokgudstjenesten i kirkeruinene ble holdt i 1934. Før den ble ruinene utbedret på steder som var rasfarlige, og dessuten bygd på litt mot sør, slik at det ble en bue over hele portalen på sørveggen. Buen over var rast ned før min tid.

På litt avstand betraktet jeg i 1934 gudstjenesten og de mange som var møtt opp. Ved eventuelt senere tilstelninger var ikke jeg der, men fotografi av den første har jeg.

Vi var som regel ferdig med slåttene til olsok og da hendte det at vi tok en tur til Kirkeby og hjalp til med avslutningen av slåttonna der.

Ingen syvsover

Far trengte lite søvn. Han var alltid sist i seng og først oppe. Om kvelden gikk han i fjøs og stall og så etter at alt var i orden. På kjøkkenet spikket han fliser og la i ovnen, så det bare var å sette en fyrstikk til om morgenen. Vi hadde ikke elektrisk strøm, og all mat måtte kokes på vedkomfyren.

Etter at far hadde lagt seg tok han Morgenposten, Sverta, som han sa, for å lese dagens avis. Hvor lenge og hvor grundig han leste den, vet jeg ikke, for da sov jeg. Han var den siste som leste avisen. Vi andre hadde lest og sett det vi ville da han tok over.

Om morgenen vasket og barberte han seg mens kaffen kokte. Straks etter gikk han ut og gav hesten, deretter gikk han til fjøset og stengte opp for kuene. Fôrblandingen lå i krybbene, og på fôrbrettet var høy også lagt ut kvelden før.

Mor kom så for å melke, og far gikk inn for å spise, koke havrevilling til Hjalmar og meg og smøre matpakke til oss tre. Deretter gikk

han ut for å sile opp melk og ha den nysilte på små spann eller flasker, klar for levering til huskundene. Melken fra kvelden før, som hadde stått i en sinkkledd kasse med is i, ble også slått opp i en- eller tolitere. Til slutt var alt klart for byturen.

Far sa aldri at han var søvnig eller hadde sovet dårlig. Drømmer eller mareritt nevnte han ikke. Det gjorde kanskje mor heller ikke, men hun trengte mye mer søvn enn far. Etter at fjøsstellet var ferdig på formiddagen gikk hun bestandig og la seg for å sove en stund.

Far må ha vært en av de såkalte kortsovere; de er like uthvilte etter 6 timers søvn som langsoverne (normalsoverne) er etter 8-9 timer. Kortsoverne utgjør bare omkring fem prosent av befolkningen. Men hvorledes kompenserer de for mindre søvn? Det viser seg at de har kortere drømmetid, vel en time mot langsovernes to timer. Dessuten ligger deres lettsøvnperioder på et minimum.

Jens Andersen

var bror til mors mor, og mor sa mobro Jens om ham. Jens var altså fra Hafslø, nabobygda til Sogndal. Han må ha vært født tidlig på 1870-tallet. Torbjørg og jeg var innom og besøkte ham og kona i St. Hallvardsgate på Vålerenga nyttårsdag et år i siste del av 1950-årene. Da var han mange og åtti, men frisk og oppegående.

Jens ble gift med Charlotte, som var fra Eidsvoll. De hadde mange barn. Hjørdis var eldst, født 1899, Ole yngst, født 1919. Det var særlig Hjørdis mor hadde omgang med, og Hjørdis var ofte på Holter så lenge hun levde, til 1948.

Før første verdenskrig var mor budeie hos Fraas på Hovin, den store gården som lå i området der Valle-Hovin er nå. Fraas var også fra Hafslø. Fra Hovin var det kort vei ned til Vålerenga og ”mobro Jens”. Han arbeidet på Kværner og var ihuga kommunist i hele sitt liv. Sønnene og døtrene fulgte ham ikke der. Nærmest kom svigersønnen Alfred Johansen, gift med Hjørdis. De hadde sønnen Robert, født 1922, og dattera Berit.

Alfred var som unggutt til sjøs under første verdenskrig og ble torpedert en eller to ganger. Det satte nok sine spor i gutten, for siden hadde han iallfall dårlig hjerte og døde alt i 1935.

Robert var hos oss på Holter ofte, ikke bare en gang, men mange

ganger i året helt fram til krigen var begynt. Berit var flere år yngre, født nærmere 1930, så henne så jeg lite til.

Far kjørte av og til oppom Vålerenga, og da streifet jeg om i området der alene eller sammen med Robert. Høsten 1935 var jeg forresten hos Hjørdis, Robert og Berit et par dager og ble mottatt av vennene til Robert som en av gutta i gata.

Hjørdis hadde venninnen Anna, gift med Erling Dahl, og de og sønnen Arne ble også våre gode bekjente. Jeg bodde hos Dahl hele vinteren 1942/43 da jeg gikk på Grimeland skole og tok artium om våren. I 1938 var familien Dahl de eneste - og siste - feriegjestene vi leide ut til på Holter. De var hos oss siden av og til også, som for eksempel i påsken 1941. Da sammen med Aksel Larsen og familie. Aksel var gift med Elsa, født Taraldsen, som var halvsøster til Alfred Johansen.

Alfred var ivrig fagforeningsmann og sekretær i De arbeidsløses forening i første halvdel av 1930-tallet. Han skrev også artikler i avisene. Særlig gikk han inn for 6-timers dag, for da mente han at flere ville komme i arbeid. Naturligvis støttet han storstreiken i 1931. Han var med far i bilen til byen en dag, og ved Gjelleråsen så de noen som arbeidet på veien. Alfred ville ut og snakke dem til rette. Far sa at han måtte til byen og levere melken til kundene, så det måtte vente til de reiste hjem. Alfred forstod det. Men på tilbakeveien ville også han rett hjem.

Vålerenga lå litt avsides for oss som hadde alle kundene på den andre siden av byen, og dessuten skulle opp Trondheimsveien og forbi Sinsen når vi reiste hjem. Det var lettere å stikke innom slektninger på den kanten vi var likevel.

Kristine Smith

Kristine, født 1908, var tremenningen min. Hun var ofte hos oss på Holter i første halvdel av 1930-tallet. Hun var en munter ung dame som sang mange av revyvisene fra Chat Noir for oss. Einar Roses mest kjente viser var blant dem.

Mor til Kristine, Helga født 1882, var fra Kallerud og søskenbarn til far. Helga ble gift med Oscar Smith, typograf i Aftenposten, som familien derfor fikk gratis med A-Magasinet og søndagsbilag. I A-Magasinet så jeg tegneserien om Mikke Mus for første gang. Kristine ble ca.

*Hildegard, den eldste
av Bekkedal-jentene.*

1936 gift med Rolf Eriksen, og siden så jeg ikke mer til henne.

Smith bodde i egen villa med have på Moløkka, området mellom Sagene kirke og Tåsen. I haven hadde de rips, solbær og stikkelsbær, og der fikk jeg spise bær så mye jeg ville. Far var innom hos Smith mange ganger, for like i nærheten hadde vi huskunder.

Helga døde alt i 1914, og styringen av hus og barn ble tatt over av Augusta Smith, søster til mannen. Det var Augusta mor hadde forbindelse med og besøkte, blant annet når hun skulle i Sagene kirke for å høre Herrens ord.

Jeg var også på besøk hos Smith på egen hånd. En sommer overnattet jeg også hos dem. Det var trolig i 1934. Sommer var det iallfall, for jeg husker at jeg lå splitter naken, slik jeg pleide om sommeren.

Bror til Kristine, Henrik født 1911, begynte å kjøre lastebil, og han tok hele haven for å ha garasje til bilen. Det må ha vært i 1935. Etter det var det ingen stas å komme til Smith en sommerdag. Henrik slo seg siden på antikvitetshandel. Det kastet sikkert mer av seg enn lastebilkjøring.

Kristine fortsatte å sende julekort til oss i minst tyve år, for jeg har et fra så sent som 1955. Henrik begynte først med avfallsforretning og loftsrydding, ”flasker, filler og metaller hentes”. Han oppdaget snart at mye av dette kunne selges som antikviteter.

Bekkedal-jentene

Bekkedal (Bækkedahl?) bodde i et gammelt trehus på hjørnet av Økernveien og Kjølberggata. Huset, som lå inn mot fjellet opp til Kampens vannbasseng, var i to etasjer med svalgang inn mot fjellet. Bekkedal var far også innom mens vi leverte melk. Når han satt og drakk kaffe og pratet benyttet jeg anledningen til å se meg om ute. Blant annet gikk jeg opp til Kampen og bort til Tøyenparken. I nærheten av huset var det trapp opp til Kampens vannbasseng, så det var lett å komme dit.

I 1930-årene hadde Bekkedal godt og sikkert arbeid, men han så aldri søndagsmorgenene, sa far. Med det mente han nok at Bekkedal drakk godt om lørdagskveldene og sov rusen ut om søndagen.

Bekkedals kone var visstnok søskenbarn til far, men jeg vet ikke sikkert, for jeg kom aldri til å spørre. Bekkedal hadde tre døtre, Bergljot, Alfhild og Hildegard, alle tre uvanlig vakre. Bergljot døde av tæring. Hun var forlovet med førstefiolinist ved Nationaltheatret, og han sørget så forferdelig da kjæresten døde, hørte jeg.

Da Hjalmar ble konfirmert i 1934 stod disse jentene for all matlagingen. Hildegard ble gift med Haukaas fra Kaupanger, og de var på besøk her på Nordli få år etter at vi kjøpte stedet. Alfhild ble gift med Johan Jacobsen og var sommeren 1946 på ferie hos oss på Holter. Det var Alfhild som foreslo navnet Anne Brit på Gerds og Hjalmars førstefølte.

Nyordning

I juni 1936 sluttet far å levere melk til huskunder. Det som hadde vært en fri og god forretning i 1920-årene ble etter hvert innstrammet av myndighetene. Loven om melkesentraler kom alt 6. juni i 1930. Etter den fikk Østlandets Melkesentral adgang til å kreve inn

2 øre literen. En tilleggslov av 24. juni året etter gav melkesentralene rett til å pålegge levendører til huskunder denne avgiften. Pengene skulle gå til utjevning av prisene til huskunder og til meieriene utover landet, som fikk mindre betalt enn de fikk som leverte konsummelk direkte til forbrukerne.

Bare i 1931 betalte far i alt ca. 600 kroner til Østlandets Melkesentral, altså det en og en halv melkeku kostet. Til slakt fikk far bare 200 kroner for en ku. I januar 1931 betalte han 2 øre av 2595 liter melk, og det ble kr. 51,90. For januar og februar 1932 var avgiftskronene hele 104,92.

I mars 1932 var produksjonen 2101 liter og i april 1949 liter. Til gjengjeld var avgiftsprisen økt med et kvart øre, så for april ble det kr. 43,85 far måtte ut med. Kanskje la far om; produserte selv mindre melk og kjøpte heller av andre bønder? Jeg vet at han kjøpte fra tre steder i Nittedal, fra Nordby, Kjul og Slattum.

I juni 1933 gjorde far motstand mot dette systemet og meldte seg ut av Østlandets Melkesentral, men fikk til svar at utmeldelse gjaldt etter vedtektene ikke før utgangen av 1934.

Helserådet kom også mer og mer inn i bildet. Det ble således forbudt å fylle over melk i småspann på åpen gate. Vi hadde omkring 70 huskunder og ikke småspann til alle sammen. Etter å ha levert til en del kunder var det vanlig å fylle literspann fra en 25-liter vi hadde med. Inspektører var ute i gatene for å passe på at reglene ble overholdt.

Mor ville ikke at vi skulle slutte med å levere melk til huskunder. Det skulle vi heller ikke, sa far. Naboen Per Johnsen ville gjerne ta over og levere både sin og vår melk. Han skulle utvide ruta. Det syntes mor var en fin ordning. Per Johnsen så bare på at prisen var mye bedre ved direkte levering enn ved å selge til meieriet. Han oppdaget snart alle utgiftene, og etter et par måneder sluttet han.

Krigen

Tidlig på 1930-tallet forberedte man seg på krigen som skulle komme. Jo mer og mer krigen nærmet seg, jo mer forlot den hodene på politikere og folk flest. Et merkelig, men kanskje naturlig fenomen. Bare noen få erkjente for seg selv at Hitler ville krig, og at den også kunne komme til Norge på grunn av vår lange kyst og strategiske beliggenhet.

I 1932 fikk far brev om at hans bil C 18534 skulle leveres ”1. mobiliseringsdag kl. 12”. Det heter videre: ”Hvis det blir alminnelig mobilisering i 1932 skal Deres bil uten nærmere pålegg leveres i god stand på Brekke Bruk i Maridalen pr. Oslo.”

Bakpå brevet står dette: ”Bilen skal leveres med alle reservedeler, reparasjonssaker og snekjeder, alt verktøi og reservegummi, og all reserve av olje. Har De, sa ta også med bensin som De kan få med bilen. For alt tilbehør m.v. som De tar med og leverer, vil De få vederlag.”

I julenummeret til Arbeidermagasinet i 1935 skrev Nils Johan Rud en artikkel som het: ”1915 et års krig, 1935 et års forberedelse til krig.” Jeg tror ikke han skrev så direkte om dette siden på 1930-tallet.

Først sommeren 1939, og særlig etter at krigen var brutt ut ”nede i Europa”, som vi sa, ble det en viss bevegelse. Bl.a. ble en evakueringsplan for Oslo utarbeidet. Da Finlands-krigen kom, ble litt mer gjort, men ikke mer enn at 9. april kom overraskende på de fleste, både høy og lav.

Det ble tyskerne som rekvirerte biler. Far hadde solgt sin i 1936, så hos ham var ingen bil å hente. Tyskerne betalte med å trykke opp penger i Norges Bank. I løpet av fem år ødela de den norske økonomien. Det tok femten år å bygge den noenlunde opp igjen. Da var det ingen tysk hjelp å få. Vi var glade for å ha blitt kvitt dem.

Neste generasjoner på Holter

VIII A. HJALMAR KIRKEBY f 22/7 1920, g 22/9 1945 med **GERD Sigrid HENRIKSEN** fra Nedre Haug i Nittedal f 26/2 1920, d 29/2 2000, tok over Nedre Holter. Barn:

- 1) Anne Brit f 17/7 1946, g 20/7 1968 m Håkon Willerud på Ulsrud, Østre Toten f 24/5 1945 (barn: a. Inger Lise f 19/10 1969, b. Siri Mette f 16/11 1974, Liv Sigrid df. 26/3 1981, Hans Tåle William f 28/3 1983),
- 2) Tone Sigrid f 20/10 1947, g 11/3 1972 m Niels Caspar Mose f 1/10 1946 i Sønderborg, Danmark (barn: Caspar f 5/1 1974, g m Mette Eilersen, barn: Magnus Caspar f 2/3 2000, Selma Kjestine f 3/12 2003), g 2. g. 3/9 1987 m Jens **Frederik** Spangkær Pedersen f 24/3 1949, Spangkær gård, Strøby sogn, Danmark,

- 3) Gerd Kari f 12/3 1949, g 5/3 1977 m Asbjørn Fidjeland fra Vennesla f 3/2 1948 (barn: a. Mikael f 26/4 1977, b. Andreas f 12/4 1979, c. Sara f 25/3 1981, d. Peter f 15/6 1984, e. Jonas f 24/1 1989),
- 4) Nils Henrik f 30/5 1950, se nedafor, 5) Hans Petter f 17/7 1957, 6) Jon Erik f 4/6 1961, g m Maria Christina (Mia) Eriksson f 26/10 1964 i Östhammar, Sverige (barn: Jon Magnus f 6/12 1994, Jarle f 7/8 1996, Ada Christina f 30/4 1999).

Eldste sønn tok over gården i 1993:

IX A. NILS Henrik KIRKEBY f 30/3 1950 ble g 28/4 1978 m **BERIT KVISLE** fra Horten f 17/4 1953 i Tønsberg. Barn: 1) Henrik f 3/8 1978, 2) Håkon f 7/6 1981, 3) Carl Martin f 12/10 1985.

En ny start

I 1954 kjøpte far Lysås-Nordli i Lørenskog, en passe stor eiendom for en som nærmet seg pensjonsalderen, 20 mål dyrket og en stor havn, dessuten 100 mål skog.

Fjøset var godt, det meste av låven også, men den østre delen var aldri blitt bygd ferdig. Det fikk far gjort i 1959, og samtidig rev han et skrøpelig hus mellom fjøs og våningshus og fikk satt opp vedskjul og utedo. Våningshuset var gammelt, men brukbart med litt flikking her og der.

Far og mor fikk iallfall et nytt hjem og Torbjørg og jeg et sted å bo i den vanskelige tiden, som også var vanskelig pekuniært. Fortsatt, ti år etter krigen, var det restriksjoner på mye, men ikke på å utvikle en ny slektsgren:

KIRKEBYSLEKTA på Nordli i Lørenskog

VIII B. BIRGER KIRKEBY f 2/3 1923, g 27/9 1953 m **TORBJØRG LUNDMARK BISKUPSSTØD** fra Klaksvik på Færøyene f 4/9 1932, flyttet til Lysås-Nordli i Lørenskog med foreldrene i 1954 og tok siden over eiendommen. Barn:

- 1) Høgne f 24/2 1955, se IX B nedenfor.
- 2) Rógvi Terje f 31/5 1958, g 15/9 1995 m Anne Beate Tomterstad fra Kirkenær.

Det nye huset Mølleråsen II, i bakgrunnen de gamle husene på Nordli.

- 3) Stein Petter f 17/4 1960, bodde 1992-95 i Damaskus, Syria, fra 1995 i Nederland, g 15/9 1994 m Anke Elizabeth Hubertina Heijnen fra Maastricht i Nederland f 8/5 1973 (barn: a. Sofie Kristine f 28/5 1996, b. Linn Helene f 6/1 1998).
- 4) Hanne Kristin 24/7 1963-23/6 1989, var g m Arne Synstad fra Lørenskog (barn: Jan Arne f 17/8 1984, Bent Are f 22/9 1987).

Etter få år tok jeg over eiendommen, mens far og mor fortsatte med gårdsbruket. I 1992 ble Høgne eier, og han og familien flyttet til Nordli:

IX B. HØGNE KIRKEBY f 24/2 1955, g 1982 m **ELLEN Charlotte JØRGENSEN** fra Sandefjord f 16/11 1953, tok over Lysås-Nordli i 1992. Barn: 1) Marianne f 2/9 1985, 2) Henrik f 23/7 1988, 3-4) Elisabeth og Charlotte f 8/7 1991.

På grunn av sykdom ble boka trykt før manuskriptet ble endelig redigert.

TILLEGG

KIRKENE I AKER FØR SVARTEDAUDEN

I alt hadde Aker fem kirker før svartedauden i 1349/50, men etter svartedauden var det ikke bruk for mer enn en i mange hundre år. Det var den gamle hovedkirken som ennå står ved Vår Frelses gravlund. De fire andre kirkene lå på Smedstad i Vestre Aker, på Kirkeby i Maridalen, på Furuset i Groruddalen og på Hovin mellom Økern og Etterstad.

Gård og kirke

Alle kirker var reist på gårder, og vi må gå ut fra at de fleste hadde navn etter gården, slik skikken var. For Aker kirke vet vi det sikkert, for den var den eneste av de fem kirkene som ble opprettholdt gjennom hele ødetiden etter svartedauden. Videre vet vi at gården Aker var delt i minst to bruk, kalt Store og Lille Aker.

Gården er nevnt i Sverres saga (kap. 160) og i Håkon Håkonssons saga (kap. 146). Den er også omtalt i Biskop Eysteins jordebok, s. 299, som opplyser at Nonneseter kloster i Oslo eide hele Store Aker og 12 øyresbol i Lille Aker. Vi vet imidlertid ikke noe om hvor mange bruk Aker kan ha vært delt i, da det bare er hele eiendommen til klosteret vi har opplysninger om, ikke brukerne.

I 1594, da biskop Jens Nilssøn skrev om sine visitasreiser, var disse gårdene i bruk (JN 273). Han forteller at fra Aker dro de i vestnordvest to eller tre pileskudd til gården Lille Aker, som de hadde på høyre hånd like ved veien.

Hovedkirken i Vingulmark

Fra først av var kirken på gården Aker en av de to hovedkirkene i Vingulmark, området innenfor Oslofjorden fra Svinesund nordover til og med Follo, Aker, Bærum, Asker, Røyken, Hurum, Lier og Eiker.

Borgartingskristenretten nevner seks hovedkirker i de tre fylkene i Viken. Disse kirkene lå i Konghelle (nord for Göteborg), Svarteberg, Tune, Aker, Sem og Hedrum, de to første i Båhuslen, de to siste i Vestfold.

Borgartinget ble lagting (lovting) på 1100-tallet og ble i 1164 utvidet til også å gjelde Telemark og Grenland. Som et allting og hyllingsting var det da gammelt.

Foruten hovedkirkene nevner loven herredskirker og private kirker (såkalte hoegendiskirker), men ikke soknekirker. Etter hvert som folketallet økte, utviklet privatkirkene seg til soknekirker. I Aker gjaldt det kirkene på Kirkeby i Maridalen og Furuset i Groruddalen, men ikke kirken på Smedstad, etter det man vet. Hovin kirke var knyttet til hospitalet på Hovin.

Mot slutten av 1100-tallet og i begynnelsen av hundreåret etter ble kirkesoknene i landet fullt utviklet slik vi kjenner dem mer nøyaktig fra første halvdel av 1300-tallet.

Prest ved hver kirke

Før svartedauden hadde i prinsippet hvert sokn kirke med egen prest og prestegård.

For Aker kirke kjenner vi prester fra både før og etter svartedauden. Kolbein, ”prest på Aker”, er nevnt i 1264 (DN III 9), Gyrd i 1330 og Lodin Ormsson i 1357. Peter Gudbrandsson er omtalt som prest i Aker både i 1381 (DN III 328) og 1400 (RB 550). Prestegården er nevnt i 1389 (DN IV 418), da det opplyses at den lå ved Valler. I 1407 heter det at Valler lå vest for Aker (DN IV 556). Prestegården kan altså ha ligget ved St.Hanshaugen et sted.

For kirken på Kirkeby i Maridalen har vi ingen opplysning om prester, men i 1400 omtales prestegården der (RB 550). Ut fra dette vet vi at kirken også hadde prest før svartedauden. I 1400 var det ingen, for

prestegården skulle bygsles til bonden Ogmund på Grefsen, som tok på seg å bygge husene opp igjen. De hadde åpenbart ligget og forfalt siden svartedauden. Kirkeruinene i stein står den dag i dag. I 1598 var kirken ”ved makt”, og preken ble holdt der tre ganger i året, tredjedag påske, pinse og jul (JN 5).

Kirken på Smedstad er bare kjent fra det biskop Jens Nilssøn noterte (JN 5). Han sier at den var av tre og at det fortsatt stod noe igjen av den i 1598.

Kirken på Furuset hadde også egen prest før 1350, for Furuset sokn nevnes i 1345. Kirken var altså soknekirke med egen sokneprest (DN VI 199). I 1396 nevnes også Furuset kirkeby (RB 292). Kirken må ha blitt nedlagt kort etter svartedauden. RB nevner noen steder gårder i sognet, og midt i en lang liste over jordegods til en kirkelig institusjon står Bakås i Furuset sogn (RB 261). Helt mot slutten i en annen liste heter det imidlertid at Bakås lå under Gjelleråsen i Aker sokn (RB 286), og det er tydelig sist på 1300-tallet. Det viser seg at biskop Øystein selv stod bak gaven, og han var biskop i Oslo bispedømme 1386-1407.

Furuset kirke var av tre, men i 1598 var det ikke noe igjen av den (JN 5).

Til Hovin kirke nevnes egne prester 1371-1401 (DN II 327 og DN IV 525). Det ser ut til at denne kirken hadde egen prest lengst av kirkene som forsvant etter svartedauden. I første halvdel av 1400-tallet må også Hovin ha blitt nedlagt. Til slutt var Aker eneste kirke i vanlig bruk av de fem som eksisterte før svartedauden. I 1598 stod bare noe av muren igjen av den gamle steinkirken på Hovin (JN 5).

Før 1350 hadde altså bygda tre kirker bygd i stein og to bygd av tre.

Aker sokn

Aker kirke var både den største og den mest sentrale av de fem gamle kirkene, så det var naturlig at den ble holdt oppe i nedgangstiden.

Aker kirkesokn ble sterkt utvidet i løpet av vel femti år etter svartedauden med tilveksten av de to soknene Furuset og Maridalen. Det er forresten tvilsomt om Hovin hadde et sokn av gårder, da kirken her var knyttet til hospitalet som lå på Hovin.

Furuset kirke hadde uten tvil eget sokn. I 1345 nevnes Ammerud *j Furusætre sokn j Oslo herade* (DN VI 198 f). I samme brev er Nordgar-

den Bryn *j Aker kirkiu sokn* nevnt. Aker sokn nådde iallfall til Bryn et stykke øst for Hovin. Teisen lå også i Aker sokn, likeså Løren, Økern og Alfaset. Vestover tilhørte iallfall Gaustad Aker sokn.

I første halvdel av 1400-tallet kom den geistlige enheten Aker sokn til å omfatte det som tidligere hadde utgjort den verdslige delen, som altså hadde navnet Osloherad.

Osloherad

I gamle dokumenter nevnes mange ganger bare at gårder på flere kanter av Aker "ligger i Osloherad", f.eks. Furuset i Osloherad (RB 292), Sogn (RB 421), Refstad (RB 297), (RB 295), Ekeberg og Ullevål (RB 211), osv. i rekke og rad.

Med andre ord er det ingen tvil om at det gamle bygdenavnet på det vi kaller Aker var Osloherad. Men hvorfor Osloherad? Oslo by utgjorde i første halvdel av 1300-tallet bare en liten del av det som kalles Osloherad, som byen for øvrig ikke hørte til. Den hadde sin egen jurisdiksjon og lydde som de andre byene i Norge under byloven, ikke under landsloven.

Osloherad var den verdslige, dvs. den rettslige og administrative enheten i det området som i geistlig henseende omfattet kirkesoknene. Navnet Osloherad er eldre enn kristendommen og kan gå tilbake til tiden før vikingtid.

I navnet Osloherad er leddet Oslo det mest interessante. Mye taler for at Oslo eller Aslo er et gammelt gårdsnavn. I gammelnorsk tid ble det skrevet Ásló eller Ósló, der sisteleddet -ló betyr eng ved vann. Vi finner det i mange germanske språk. Det første leddet kan sikte til ordet ás, enten som topografisk betegnelse eller som navn på de gamle guder (en ás flere æser). Også andre tolkninger er foreslått.

Det viser seg at en rekke gamle bygdenavn går tilbake på sentrale og gamle storgårder. Vi har det i bygdenavnet Lem, det tidligere navnet på Gjerdum og det sørligste området av Nannestad. Likeså har vi det samme vest for Oslo, Bærum (av Bergheim med tillagt -herad) og Skaugum, der det gamle navnet på Asker var Skogeimsherad.

Gården Ósló eller Ásló kan ha ligget ved Alnas utløp i fjorden. Den ble ryddet lenge før byen ble anlagt, kanskje før Kristi fødsel. Gården peker seg ut som spredningssenter i den østre delen av herredet og

Aker tilsvarende for den vestre delen. Begge har et oppland med vingårder, dvs. gårder ryddet på åpne, gressgrodde områder, kalt vin (nå mest -en som sisteledd i sammensatte Aker-navn). Nord for Ásló har vi Volen, Teisen og Hovin, nordover fra Aker ligger Linderen, Blinderen, Vinderen og flere. Et tredje spredningssenter for gårdsbosetning var trolig O (siden delt i Storo og Lillo) med nye gårder på vin'er som Dælen, Åsen, Grefsen, Sinsen og andre.

Navnet Osloherad ble på 1300- og 1400-tallet skrevet i to ord med Oslo i genitiv: Osloar (eldste form) eller Oslos herad. Siste gang navnet forekommer (skrevet *Oslo herritt* og *Osslo herritt*, er i to overskrifter i Mariakirkens jordebok fra 1542 (NRJ IV 565 og 573).

Oslo

Byen Oslo fikk sin egen utvikling med kirker og klostre fra omkring år 1000 og framover til midten av 1300-tallet. RB nevner disse fire kirkene: Klemenskirken, Nikolaiskirken, Korskirken og Lavranskirken (RB 291-298). Hospitalet og Nonnekloster lå også i Oslo, eller rettere: like utenfor byen. Mariakirken i Oslo er ikke med i bispens jordebok, da den var kongskirke.

Oslo ble også sete for biskopen i Oslo bispedømme, som omfattet hele de nåværende landskapene Båhuslen, Østfold, Akershus, den nederste delen av Buskerud (bygdene Røyken, Hurum, Lier, Eiker), Vestfold og Nedre Telemark.

Oslo prosti omfattet Follo (med Hobøl), Osloherad, Bærum, Asker, Røyken, Hurum, Lier og Eiker.

Christiania

Etter anlegget av Christiania i 1624 ble historien til de to Aker-gårdene fullstendig forandret. De omfattet hele området fra Aker kirke og ned til fjorden, og selv Akershus festning ble omkring 1300 anlagt på gårdens område.

Christian IV la resten av Aker og noen andre gårder (Stein og Valler) ut til bymark for den nye byen. Der kunne borgerne høste til sine dyr og ha beite til dem. I 1632 ble enda flere gårder føyd til bymarken.

Gamle kultsteder

Etter hvert som Osloherad ble mer bebygd i folkevandringstid og merovingertid (periodene 400-600 og 600-800 e.Kr.), fikk området faste kultsteder for den gamle norrøne gudetroen. I vest ble det Hov (gårdsnummer 31 i det gamle Aker), Ulleren og Ullevål (av gude-navnet Ull), i øst Torshov, Disen og Hovin. Etter disse navnene å dømme ble gudene Tor og Ull (stesønn til Tor) særlig dyrket.

Etter det vi vet hadde disse kultstedene ikke hvert sitt ”sokn” av gårder, slik kirkene hadde i kristen tid. Det verdslige og religiøse aspektet var samlet i én hånd, hos goden, slik vi kjenner det fra vikingtiden. Skillet mellom religionsutøvelse og verdslig rettspraksis kom først med kristendommen.

Aker herred

Da Gamle Aker kirke ble soknekirke for hele det tidligere Osloherad, kunne dette navnet gå ut av historien. Første gang Aker herred forekommer som navn, blir derfor naturnødvendig et stykke ut i første halvdel av 1400-tallet. Da var alt håp ute om å opprettholde mer enn én kirke i Osloherad, og vi fikk Akerherad eller Aker herred.